T.C.
KASTAMONU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÇAĞDAŞ TÜRK LEHÇELERİ VE EDEBİYATLARI ANA BİLİM DALI

KOBLANDI BATIR DESTANI'NDA TARİHİ VE MİTOLOJİK ÖGELER

ZEHRA NUR BETÜL ALTUN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DOÇ. DR. MEHMET KILDIROĞLU

ARALIK – 2022

KASTAMONU

TAAHHÜTNAME

Bu tezin tasarımı, hazırlanması, yürütülmesi, araştırmalarının yapılması ve bulgularının analizlerinde bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu; ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına eksiksiz atıf yapıldığını, bilimsel etiğe uygun olarak kaynak gösterildiğini bildirir ve taahhüt ederim.

Zehra Nur Betül ALTUN

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

KOBLANDI BATIR DESTANI'NDA TARİHİ VE MİTOLOJİK ÖGELER

ZEHRA NUR BETÜL ALTUN
KASTAMONU ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÇAĞDAŞ TÜRK LEHÇELERİ VE EDEBİYATLARI ANA BİLİM DALI

DANIŞMAN: DOÇ. DR. MEHMET KILDIROĞLU

Çok eski zamanlardan günümüze kadar ulaşan ve oluşması uzun yıllar alan destanlar, genellikle kültürel geleneğin yansımaları olarak karşımıza çıkmıştır. Türk milletinin epik özelliklere sahip ürünlerinin yapısı ve ortaya çıkma süreci genellikle aynı olmuştur. Malik Gabdullin, Saken Seyfullin, Muhtar Avezov, P.A. Falev, Friedrich Wilhelm Radloff, Ibıray Altınsarin, Şakir İbrayev gibi araştırmacıların dikkatini çeken Koblandı Batır Destanı'nın, Kazak destancılık geleneği içindeki önemi büyüktür. Bu destanı yalnızca edebi eser olarak değerlendirmek doğru olmadığı gibi onu bir yaşam biçimi olarak görmek gerekmektedir. Bu çalışmada ise Kazak destanı olan Koblandı Batır Destanı'nda bulunan tarihi ve mitolojik ögelerin incelenmesi amaçlanmıştır. Bilinçli bir okur tarafından sezilebilecek tarihi ve mitolojik ögeler, çalışmanın konusu halini almıştır. Çalışmada öncelikle Kazak tarihi ve destancılık geleneği ele alınarak konuya giriş yapılmıştır. Destanın derlenmesine ve destan söyleyicilerinin hayatlarına kısaca değinilmesinin ardından destanın genel özellikleri anlatılmıştır. Dil, üslup ve şekil açısından incelenen destanın özeti verildikten sonra destanda bulunan tarihi ve mitolojik ögeler ele alınmıştır.

ANAHTAR KELİMELER: Koblandı Batır Destanı, Kazak tarihi, destan, mitoloji,

Aralık 2022, 107 Sayfa

ABSTRACT

MSC THESIS

HİSTORICAL AND MYTHOLOGICAL ELEMENTS IN THE EPIC OF KOBLANDI BATIR

ZEHRA NUR BETÜL ALTUN

KASTAMONU UNIVERSITY INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCE
MODERN TURKIC LANGUAGES AND LITERATURE

SUPERVISOR: DOÇ. DR. MEHMET KILDIROĞLU

The epics, which have survived from very ancient times and took many years to form, have generally appeared as reflections of cultural tradition. The structure and the emergence process of the epic products of the Turkish nation were generally the same. The Koblandı Batır epic, which attracted the attention of researchers such as Malik Gabdullin, Saken Seyfullin, Muhtar Avezov, P.A. Falev, Friedrich Wilhelm Radloff, Ibıray Altınsarin, Şakir İbrayev has a great importance in the Kazakh epic tradition. It is not correct to consider this epic only as a literary work and it should be seen as a way of life. In this study, it is aimed to examine the historical and mythological elements in the Kobland Batır Epic, which is the Kazakh epic. Historical and mythological elements that can be sensed by a conscious reader have become the subject of the study. In the study, firstly, Kazakh history and epic tradition were discussed and the subject was introduced. After briefly mentioning the compilation of the epic and the lives of the epic tellers, the general features of the epic are explained. After the summary of the epic, which was examined in terms of language, style and form, was given, the historical and mythological elements in the epic were discussed.

KEYWORDS: Koblandı Batır Epic, Kazakh history, epic, mythology

December 2022, 107 Page

TEŞEKKÜR

Uzun bir süre üzerinde çalıştığım "Koblandı Batır Destanı'nda Tarihi ve Mitolojik Ögeler" konulu yüksek lisans tezimi tamamlamanın mutluluğu içerisindeyim. Tez çalışmamda bana yol gösteren başta değerli danışmanım Doç. Dr. Mehmet Kıldıroğlu'na, lisansüstü eğitimim boyunca destek olan kıymetli öğretmenlerime, sevgili aileme ve arkadaşlarıma teşekkür ederim.

"Koblandı Batır Destanı'nda Tarihi ve Mitolojik Ögeler" adlı tezimin Türkoloji araştırmalarına katkı sağlaması dileğiyle.

ZEHRA NUR BETÜL ALTUN
Kastamonu, 2022

İÇİNDEKİLER

Sayfa

TAAHHÜTNAME ii
ÖZET iii
ABSTRACT iiv
TEŞEKKÜR v
İÇİNDEKİLER vi
KISALTMALAR DİZİNİ……..……..viii
1. GİRİŞ 1
1.1. Araştırmanın Konusu 6
1.2. Araştırmanın Amacı 6
1.3. Araştırmanın Kaynakları 6
1.4. Araştırmanın Sınırlılıkları 7
2. KAZAK TARİHİ 8
3. KAZAK TÜRKLERİNDE DESTANCILIK GELENEĞİ 13
4. KOBLANDI BATIR DESTANI 17
4.1. Destanın Derlenmesi 17
4.2. Destan Söyleyicileri Hakkında 18
4.3. Genel Özellikleri 22
4.4. Dil, Üslup ve Şekil Açısından İncelenmesi 25
4.4.1. Dil Özellikleri 25
4.4.2. Üslup Özellikleri 26
4.4.3. Şekil Özellikleri 27
4.5. Destan Özeti 27
5. KOBLANDI BATIR DESTANI'NDAKİ TARİHİ VE MİTOLOJİK ÖGELER 29
5.1. Tarihi Ögeler 29
5.1.1. Kıpçaklar 30
5.1.2. Kara Kıpçaklar 32
5.1.3. Kalmaklar/Kalmuklar 33
5.1.4. Kızılbaşlar 34
5.1.5. Nogaylar 37
5.2. Mitolojik Ögeler 40
5.2.1. Doğaya Ait Kavramlar 40
5.2.1.1. Ağaç ..……..…40
5.2.1.2. Karaspan …..……..…44
5.2.1.3. Kırlı ve Sırlı ……..…..45
5.2.1.4. Sarısu ……..…46
5.2.1.5. Su ……..…47
5.2.1.6. Yıldız……..…49
5.2.2. Hayvanlar 51
5.2.2.1. At ……..…51
5.2.2.2. Boğa……..……53
5.2.2.3. Burıl……..…..54
5.2.2.4. Deve……..…..55
5.2.2.5. Geyik ……..…57

5.2.2.6. Kaplan ……...59
5.2.2.7. Karlıgaş ……..60
5.2.2.8. Kartal ……61
5.2.2.9. Kulan ……63
5.2.2.10. Kurt ……..64
5.2.2.11. Tulpar …….....66
5.2.3. Sayılar..... …67
5.2.3.1. Dokuz …….....67
5.2.3.2. Kırık (Kırk) ……...68
5.2.3.3. Üç ……...69
5.2.4. Kişi Adları .....…70
5.2.4.1. Kambar ……...70
5.2.4.2. Karaman …….....71
5.2.4.3. Karaşaş……....73
5.2.4.4. Kız Kurtka/Kurtka……..... 74
5.2.4.5. Kızıl Er……....75
5.2.4.6. Şaştı Aziz (Saçlı Aziz)……....76
5.2.5. Renkler.....77
5.2.5.1. Gök Ala ……..77
5.2.5.2. Kara ……....79
5.2.6. Diğer Unsurlar 81
5.2.6.1. Kazan ……..... 81
5.2.6.2. Ölüm ……..82
5.2.6.3. Pir ……...84
5.2.6.4. Rüya ……...85
6. SONUÇ.....86
KAYNAKLAR 88
EK ……99

KISALTMALAR DİZİNİ

a.g.e.: adı geçen eser
a.g.m.: adı geçen makale
C.: Cilt
Çev.: Çeviren
Bkz.: Bakınız
M. Ö.: Milattan Önce
M.S.: Milattan Sonra
s.: sayfa
S.: Sayı
SSCB: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TDK: Türk Dil Kurumu
vb.: ve benzeri
vd.: ve diğerleri

1. GİRİŞ

Tarihi kayıtlarda ilk defa XI. yüzyılda rastlanılan "Kazak" sözü, hür, yiğit, serbest, mert gibi anlamlara gelmektedir. Kazak teriminin boy adı olarak kullanılmaya başlanması ise XV. yüzyıla dayanmaktadır. Yiğit, cesur gibi anlamlara gelen "Kazak" adı için Kasa, Kasok, Hasık, Gasag, Hasa, Haysak, Kosok, Asa gibi terimler de kulanılmıştır.[1] İlmi olarak ele alınması eski dönemlere dayanan "Kazak" terimi, Kazakistan'da yaşayan halk için kullanılan bir terimdir.[2] Türkiye'de ise Kazak adı, sınır boylarında bulunan yarı Ortodoks[3] olan gruplar için kullanılmaktadır. Bu sebeple Türk halklarından biri olan Kazaklar ile Rus Kazakları birbirine karıştırılmaktadır. Fakat Rus Kazaklarını "Kozak" ya da "Kossak" olarak adlandırmak daha doğru olacaktır.[4]

Bazı tarihçiler Kazak halkının varlığını XVI. yüzyıldan sonrası için kabul etmişlerdir. Abdulvahap Kara "Kazakistan ve Kazaklar" adlı kitabında Kazakların Türk olduğunu, dillerinin Türkçe olduğunu, XVI. yüzyılda Orta Asyada bulunan farklı Türk boylarından oluşan bir halk olduğunu belirtmiştir.[5]

Kazak Edebiyatının gelişimine değinecek olursak XV. ve XIX. yüzyılları arasında bu edebiyatın sözlü olarak geliştiğini söyleyebiliriz. Kazakların göçebe olarak yaşayıp yerleşik hayata geçmemelerinden kaynaklı okuma yazma oranının düşüklüğü, bu edebiyatın yazılı bir edebiyat türü olmasına engel olmuştur. Sözlü edebiyat türüne ise akın ve cıravların hafızalarını örnek vermek mümkündür. Kazak edebiyatı ürünlerinden olan Koblandı Batır Destanı ise araştırmamızın temel konusudur. Göçebe boylar arasında söylenerek günümüze kadar ulaşan bu destanda geçen yer, şehir adlarına bakarak destanı belli bir tarihi devre bağlamak zor olsa da genel olarak değerlendirildiğinde Koblandı Batır Destanı'nın ortaya çıkışının XVI. yüzyıla

---

[1] Yerkinay Maukhara, **"Siyasi ve Kültürel Açıdan Kazak Hanlığı"**, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011, s. 17-18.
[2] Mustafa Kalkan, **Kırgızlar ve Kazaklar**, Selenge Yayınları, İstanbul 2006, s. 49.
[3] Ayrıntılı bilgi için: Kürşat Demirci, *"Ortodoksluk",* İslâm Ansiklopedisi, C: XXXIII, TDV Yayınları, İstanbul 2007, s. 409-414.
[4] Hasan Oraltay, **Hürriyet Uğrunda Doğu Türkistan Kazak Türkleri,** Türk Kültür Yayını, İstanbul 1976, s. 32-33.
[5] Abdulvahap Kara, **En Eski Devirden Günümüze Kadar Kazakistan ve Kazaklar**, Selenge Yayınları, İstanbul 2007, s. 132.

tekabül ettiğini söylemek mümkündür. Bu destanın 29 nüshası bulunmaktadır. Nüshaların birçoğu Marabay Jırşı'nın söylediği destanı içermektedir. Bu nüshada Koblandı'nın Kızılbaş Hanı olan Kazan'ı öldürmesi anlatılmaktadır. Mergenbay ve Birjan nüshaları biraz daha geniştir ve Toktarbay'ın çocuksuzluğundan bahsedilir. Koblandı'nın Kurtka ile evlenmesi konu edilir. Kulzak ve Dosjan nüshalarında Kurtka daha farklı gösterilir. Mergenbay, Birjan, Dosjan nüshalarında Koblandı'nın Kazan Han ile neden savaştığı açıklanmaktadır. Murın ve Nurpeyis nüshaları ise birbirine benzer. Murın nüshasında Koblandı'nın babası Kıdırbay'ı öldürmek isteyen Akşahan adlı Handan bahsedilmektedir. Murın, Aysa Nurpeyis nüshalarında Koblandı çoğunlukla hanlarla savaşmaktadır.[6]

Koblandı Batır Destanı'nın nüshaları teker teker incelendiğinde çoğunlukla Koblandı'nın savaştığı düşmanlar Kızılbaşlardır. Koblandı önderliğinde Kıpçak kahramanlarının Kızılbaşlarla mücadelelerinin konu edildiği görülmektedir. Fakat Koblandı'nın Kalmuklarla ya da Kızılbaşlarla savaştığı nüshalar da bulunmaktadır. Tüm bunlara bakılarak destandaki olayların, Kıpçaklar ve Kızılbaşlar arasında uzun süre devam eden ilişkilerden doğduğunu söylemek mümkündür. Destanda ise Koblandı'nın Kara Kıpçak boyuna mensup olduğu açıkça görülmektedir.

Koblandı'yı sosyal bakımdan değerlendirdiğimizde onun bir alp tipi olduğunu görürüz. Alçak gönüllülüğü, mertliği ve milletine duyduğu sevgi ile ön plana çıkmış bir kişiliktir. Aynı zamanda cömert kişiliğiyle ön plana çıkan Koblandı, Köbüktü Han'ın malını mülkünü, Kıyatların askerini ganimet olarak vermiş ve karşılığında bir şey talep etmemiştir. Koblandı, Karaman ve Kazan'ın hem psikolojik olarak hem de fiziksel olarak tam bir alp tipini yansıttığı görürüz. Destanın ortaya çıktığı dönemlerde güçlü, milliyetçi, savaşçı, yardımsever kimlikleri ile dikkat çeken kahramanlardır.[7]

Koblandı Batır Destanı'nda, Kazak ulusunun kendi inanç ve sahip olduğu kültürel mirası ortaya çıkarma gayreti olduğu görülmektedir. Bu amaç doğrultusunda önem kazanan mitoloji çalışmaları da destana yansımıştır. Bu noktada mitin ve mitolojinin

---

[6] Asem Kuanışbayeva**, "Formül Nazariyesi ve Koblandı Batır Destanı'ndaki Formüller"**, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2002, s. 31.

[7] Elmıra Adilbekova, Mustafa Arslan, *"Kobılandı Batır Destanı'ndaki Kahramanların Fiziksel Ve Sosyal Özellikleri"*, **Ясауи Университетінің Хабаршысы**, no 2, 2019, s. 153.

tanımını yapmak faydalı olacaktır. Konuşma ya da söz anlamına gelen, sözlü olarak anlatılan hikâyeler olarak tanımladığımız mit kelimesi, Yunanca muthos/mithostan gelmektedir.[8] İnsanın varoluşunu sorgulamasıyla ortaya çıkan mit kavramıyla ilgili birden fazla görüş bulunmaktadır. Bazı araştırmacılar toplumların kendi tarihlerini kurguya dayandırdığını, tanrı ve kahraman hikâyelerini kendilerinin oluşturduğunu düşünmektedirler. Gezgin'e göre "Evren kuran mitler, insanın temel ontolojik sorunlarının bir yanıtı olarak kaosun kozmosa dönüştürülmesiyle insani yaşamın nasıl var edildiğini konu edinir."[9] Yaradılışın öyküsünü anlatan mitler, Eliade'a göre ise kutsal sayılmaktadır. Eliade, mitlerin başlangıçta masalsı özellikler taşısa da gerçekleşmiş olayların anlatılmasıyla ortaya çıktığını, doğaüstü varlıkların etkisiyle gerçeği yansıtan hikâyeler olduğunu savunmaktadır.[10] "Mitlerin ortaya çıkmasındaki en önemli etken (özellikle erken devirler söz konusu olduğunda) dindir. Tören ve büyüyle ilgili çeşitli uygulamalar mitlerin oluşumunu besleyen en önemli kaynaklardır. Küçük büyük her dinin yarattığı bir mitoloji vardır."[11] Dolayısıyla içerik olarak zengin sayılan mitlerin kutsal metinler olduğunu söylemek mümkündür. İnsanın tarihselliğinden faydalanan mitler kendilerini sürekli yenileyen canlılardır. Mitler fonksiyonel ve güncel olmaları sebebiyle hiçbir zaman tarihin derinliklerinde kalmaz. Zamanın gereklerine göre anlatıldıkça kendilerini tazelerler.[12]

Mitoloji ise insanın varoluş sırrıyla ilgilenen, dini ve kültürel mitlerin merkez alınarak yorumlanmasıyla ortaya çıkmıştır. Mitoloji terimi ise mit ve logos kelimelerinin bir araya gelmesiyle oluşan "mitler bilimi" anlamına gelen bir terimdir. Ögel'e göre ise mitoloji, insanlığın ruh âleminin alegorik olarak ifade edilişidir.[13] Mitin ilgi alanı yalnızca nesnelerin nasıl var olduğu ile ilgili değil, ortadan kaybolduklarında nereye gidecekleri ile de ilgilidir. Dolayısıyla nesnelerin kökenindeki sırrı öğrenmenin yolu mitleri bilmekten geçer. [14] Campbell'in bahsettiğine göre mitoloji ile ilgili öznel birçok tanım bulunmaktadır. "Çağdaş akıl,

---

[8] Cengiz Batuk, *"Mit, Tarih ve Gerçeklik Sorunu Üzerine Notlar, Milel ve Nihal"*, **İnanç, kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi,** 6 c., sa:1, Ocak- Nisan 2009, s.28.
[9] İsmail Gezgin, Homo Narrans, İnsan Niçin Anlatır?, Redingot Yayınları, İstanbul 2020, s. 65.
[10] Mircea Eliade, **Mitlerin Özellikleri**, (Çev: Sema Rıfat), İstanbul, 2001, s.15-17. Bknz: Ali Albayrak, *"Mitolojinin Dini Hayattaki Yeri Ve Önemi*", **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, 10 c., Sa: 54, 2017, s.953.
[11] Yaşar Çoruhlu, **Türk Mitolojisinin Ana Hatları**, Kabalcı Yayınları, İstanbul 2001, s. 13.
[12] Gezgin, a.g.e, s. 66-67.
[13] Bahattin Ögel, **Türk Mitolojisi**. 1 c., Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1993, s. 19.
[14] Eliade, a.g.e, s. 23.

mitolojiyi, doğanın dünyasını açıklamak için ilkel, arayış içindeki bir çaba (Frazer); sonraki çağların yanlış anladığı, tarih öncesi zamanlardan gelen şiirsel fantezinin bir ürünü (Müller); bireyi topluluğuna göre şekillendirecek bir alegorik bilgi yığınağı (Durkheim); insan ruhunun derinliklerindeki arketipsel dürtülerin belirtisi olan bir dizi düş (Jung); insanın en derin metafizik sezgilerinin geleneksel aracı (Coomaraswamy); ve Tanrı'nın Çocuklarının Görünmesi (Kilise) olarak yorumlanmıştır. Mitoloji bunların hepsidir."[15]

Türk mitolojisinin oluşumuna baktığımızda ise Batı mitolojisinin yaygınlaşmasının ardından Türk devletlerinde mitolojiye olan ilginin arttığını bilmekteyiz. Türk mitolojisinin Yunan ve Roma mitolojisi kadar sistemli olmama sebebini ise Türklerin göçebe yaşam sürmesine bağlamak mümkündür. Yunan mitolojisinin Türk mitolojisine ışık tutması dolayısıyla ortak mitolojik motiflerin bulunduğu görülmektedir. Örneğin Türk mitolojisindeki göğün direğine benzetilen çadır direği motifi, Yunan ve Roma mitlerinde de bulunmaktadır. Başka bir benzerlik ise Koblandı Batır Destanı'nda da geçen şeytan motifidir. Şeytan motifi ilk mitlerden biridir ve Yaratılış mitindeki Erlik Han olarak kendini göstermiştir. Yunanca karşılığı "Demon" olan şeytan, olumsuz anlamları sembolize etmektedir. Türk mitolojisinde önemli yer tutan Hüma Kuşuna, eski Yunanlılarda "sürekli olarak yenilenme" anlamına gelen "Feniks" denmiştir. Türk milletinin en temel mitlerinden olan suyla ilgili de benzerlikler bulunmaktadır. Yaradılış Destanı'nda kâinatın sularla kaplı olduğu bilinmektedir. Suyun kuvveti ve bereketi temsil etmesi sebebiyle Tanrı olarak da kabul edildiği görülmüştür. Uraz'ın anlattığına göre Altay mitolojisinde her şeyden önce Talay adında büyük bi suyun yaratıldığından bahsedilmektedir. Tanrı olarak kabul edilen su, Yunanlıların Poseidon'una benzemektedir.[16]

Tepegöz adı verilen tek gözlü heybetli devlere hem Yunan hem de Oğuz mitlerinde rastlamak mümkündür. Yunan mitolojisinde Odysseus'un tek gözlü Polyphemos ile mücadele ettiği görülür. Oğuz destanı Dede Korkut'da ise Basat'la Tepegöz arasında geçen mücadeleler dikkat çeker. Tepegöz ve Polyphemos dış görünüş ve vahşilik yönüyle birbirine benzeyen iki devdir. Tepegöz ceza alıp öldürülürken Polyphemos

[15] Joseph Campbell, **Kahramanın Sonsuz Yolculuğu**, (Çev. Sabri Gürses), Kabalcı Yayıncılık, İstanbul 2013, s. 415-416.
[16] Murat Uraz, **Türk Mitolojisi**, Düşünen Adam, İstanbul 1994, s. 179.

nankörlüğü sebebiyle kör edilir. Biri denizler tanrısının oğlu diğeri peri oğludur.[17] Kazak kahramanlık destanlarından olan Koblandı Batır Destanı'nın Mergenbay ve Birjan nüshalarına baktığımızda Kurtka'nın tek gözlü (Tepegöz) dev tarafından kaçırılması, devin Koblandı tarafından öldürülmesi, batırın Karlığa ile evlenmesi gibi olaylardan bahsedildiği görülmektedir.

Ön literatür taramasından sonra tez beş bölüm olarak planlanmıştır. Çalışmada girişin ardından yer alan ikinci bölümde II. yüzyıldan günümüze kadar Kazakların hangi tarihi süreçlerden geçtiği detaylı şekilde incelenmiştir. İlk olarak "Kazak" adının hangi anlamlarda ve nerede kullanıldığına kadar indirgenen bu kısımda Kazakların ne zaman ortaya çıktığı ile ilgili çeşitli görüşlerin bulunmasıyla konu derinleşmiştir. Bazı tarihçiler Kazak halkının Türk olduğunu savunurken bazı tarihçiler Kazak topluluğunun farklı kavimlerden oluştuğunu öne sürmüştür. Üçüncü bölümde geniş sözlü kültür birikimine sahip olan Türk boylarından biri olan Kazakların, destancılık geleneği üzerine bir değerlendirme yapılmıştır. Bu kısımda destancılık geleneğinin ortaya çıkmasında en büyük rolü oynayan destan söyleyicilerinden de söz edilmiştir. Dördüncü bölümde Koblandı Batır Destanı'nın nerede, ne zaman ve ne şekilde derlendiğine değinilmesinin ardından bu destanın söyleyicileri hakkkında kısa bilgiler verilmiştir. Sonrasında destanın genel özellikleri ve dil, üslup, şekil açısından değerlendirmesi yapılmıştır. Beşinci bölümde Koblandı Batır Destanı, tarihi ve mitolojik açıdan ele alınmıştır. Tarihi açıdan incelendiğinde Karakıpçaklar, Kızılbaşlar, Nogaylar, Kalmaklar ve Kıpçaklar gibi etnik gruplar dikkat çeker. Bu boy ve soyların, Kazaklarla olan ilişkileri ele alınmıştır. Mitolojik olarak ise ağaç, at, boğa, burıl, deve, dokuz, geyik, gök ala, Kambar, kaplan, kara, Karaman, Karaspan, Karaşaş, karlıgaş, kartal, Kazan, kırık (kırk), Kırlı ve Sırlı, Kızıl Er, Kız Kurtka/Kurtka, kulan, kurt, ölüm, pir, rüya, Sarısu, su, Şaştı Aziz (Saçlı Aziz), tulpar, üç, yıldız gibi ögeler tespit edilerek bu kavramların önemi açıklanmıştır. Mitolojik ögelerin ele alındığı kısımda, Bu çalışmada, Kazakistan Kültür Bakanlığı tarafından yayınlanan 50 ciltlik Kazak Askeri Edebiyatı'nın "Sardar" serisinin 1. cildinde yer alan Koblandı Batır Destanı esas alınmıştır.[18]

[17] Kamal Abdulla, **Mitten Yazıya veya Gizli Dede Korkut**, (Akt. Ali Duymaz), Ötüken Yayınları, İstanbul 2015, s. 264-266.
[18] Batırlar Cırı, Koblandı Batır, Cazuşı Baspası, (Editör: Esenbay Duysenbayuly), Almatı 2006, s. 4-150.

1.1. Araştırmanın Konusu

Bazı ulus, millet ve boyların yaşadıkları olayların efsaneleştirilmesiyle oluşan destan türü, en eski nazım şekillerinden biridir. Sözlü anlatım geleneğinin ürünü olan ve kahramanın efsanevi hayatını ele alan destanlarda genellikle savaş, göç gibi olaylar anlatılmaktadır. Destan anlatıcılarının hafızalarında korunarak günümüze ulaşan bu destanlar, içinde bulunduğu tarihi yansıtan zaman, mekân, kişi gibi unsurları barındırmaktadır. Efsanevi olayların konu edildiği kahramanlık destanlarının anlatımında doğaüstü güçleri, tanrıları ele alan mitolojik unsurlardan yararlanılmaktadır. Destanları anlamada bize yardımcı olan en büyük faktör ise içinde sayıların, hayvanların, şahısların da bulunduğu mitolojik unsurlardır. Olağanüstü olayların konu edilmesi sebebiyle dikkat çeken destanlar, sözlü edebiyat ürünü olması dolayısıyla da günümüze nasıl ulaştığı konusunda merak uyandırmıştır. Bu çalışmada kahramanlık destanlarından biri olan Koblandı Batır Destanı'ndaki tarihi ve mitolojik unsurları incelememizin sebebi, sözlü edebiyat ürünü olan destanların ve mitolojik unsurların uyandırdığı meraktır.

1.2. Araştırmanın Amacı

Çalışmanın amacı ise tarihi ögelerin tespit edilerek destanda geçen olaylar ile o dönemde gerçekleşen diğer tartışmalar arasında benzerlik kurarak karşılaştırma yapmaktır. Kazak Türklerinin inançlarında ve sosyal hayatlarında etkili olan mitolojik unsurların Koblandı Batır Destanı'na ne kadar yansıdığı tespit edilerek incelenmesi de araştırmanın bir diğer amacıdır. Bu sebeple öncelikle Kazak tarihi ve Kazakların destancılık geleneği araştırılmıştır.

1.3. Araştırmanın Kaynakları

Bu çalışmada, Kazakistan Kültür Bakanlığı himayesindeki 50 ciltlik Kazak Askeri Edebiyatı'nın "Sardar" serisinde yayınlanan kitaplar serisinin 1. cildinde yer alan Koblandı Batır Destanı esas alınmıştır. Araştırmamızın konusu olan destanla ilgili daha önce yapılmış benzer çalışmalara sanal ortam ve kütüphaneler aracılığıyla ulaşılmıştır. Ulaşılan kaynaklardan elde edilen bilgiler belli bir sistem dâhilinde incelendikten sonra çalışma içerisinde kullanılmıştır.

1.4. Araştırmanın Sınırlılıkları

Araştırmada ele alınan konunun bir Kazak destanı olması sebebiyle öncelikle Kazak tarihine değinilmiştir. Konu çok fazla detaylandırılmadan destancılık geleneğiyle beraber Koblandı Batır Destanı'nın nasıl derlendiğinden söz edilmiştir. Dil, üslup ve şekil açısından incelenen destanda bulunan tarihi ve mitolojik ögeler tespit edilmiştir. Koblandı Batır Destanı sınırlanan konular (mitolojik ögeler) çerçevesinde diğer kahramanlık destanlarıyla mukayase edilmiştir.

2. KAZAK TARİHİ

Milattan sonra IV. yüzyılın ortalarında gerçekleşen Büyük Kavimler Göçü'nün, Doğu Avrupa'yı, Orta Asya'yı ve Kazakistan'ı, etnik ve siyasi anlamda değişikliğe uğrattığı bilinmektedir. Moğolistan'dan başlayıp Doğu Avrupa'ya kadar uzanan Orta Asya bozkırlarında, Türk asıllı "Teie-le" (Tirek) kabileleri hâkimiyet kurmuştur. Bu topraklarda büyük imparatorluklar kuran Türk asıllı halklar ise Hunlar, Göktürkler ve Uygurlar olarak tarihe geçmiştir.[19]

Kırgızları ve Mançurya'daki Kitanları yönetimi altına alanlar, VI. yüzyılda Orta Asya'da hâkimiyet kuran Göktürklerdir. Göktürk Hakanlığı, Çin devleti tarafından vergi alsa da, iç çekişmeler sonucunda Göktürkler'in Doğu Göktürk Kağanlığı ve Batı Göktürk Kağanlığı olarak ikiye bölünmesi kaçınılmaz olmuştur. Kazakistan toprakları da VI. yüzyılda Göktürk Hakanlığının idaresine geçmiştir.[20]

"Kay" ve "sak" kabilelerinin adlarının birleşmesiyle "kaysak" (kazak) adının ortaya çıktığı iddia edilmektedir. "Cesur, bekâr, kendi başına buyruk hareket eden, yiğit,"[21] anlamlarına gelen "Kazak" adının ne zamandan beri kullanıldığı bilinmemektedir. "Has" (kas) ve "sak" adlı iki kabilenin birleşmesiyle "kassak" (kazak) adının ortaya çıktığını iddia edenler de bulunmaktadır. Kazak kavminin atalarının kökeni, Hunlar, Göktürkler ve Sakalara dayanır. Bu kavmin atalarının çok eski zamanlarda yaşamış Türk kavimlerinden biri olduğunu söylemek mümkündür. [22] Kazak Hanlığı kurulmadan evvel Kazakların yaşadıkları topraklarda Kimek, Kıpçak, Oğuz ve bazı Moğol boylarının olduğu bilinmektedir. Dolayısıyla Kazakları oluşturan boyların büyük bir kısmının Kimek, Kıpçak ve Kanglılar olduğunu söylemek mümkündür.

Tarihi kaynaklarda VI. ve VIII. yüzyıllarda Kazakların yaşadıkları topraklarda Göktürklerin yaşadığı bilinmektedir. "Türk" kelimesi ise ilk kez Çin yıllıklarında

---

[19] Akdes Nimet Kurat, Türk Kavimleri ve Devletleri, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2020, s.18; Sabri Hizmetli, *"Kazak Ulusu ve Kazak Tarihi Üzerine: Dünü ve Bugünü",* **İSTEM İslam Sanatı, Tarih, Edebiyat ve Musiki Dergisi**, Sa: 17, 2011, s. 25.
[20] Ahmet Taşağıl, **Göktürkler**, 1 c., 2. bs., Ankara 2003, s. 79-85; Kara, a.g.e, s. 90-92, 130-132.
[21] Komisyon, Köne Devirden Kazırgı Künge Deyin Kazakistan jane Kazaklar, Almatı 1994 (En Eski Devirlerden Günümüze Kazakistan ve Kazaklar, çev. A. Kara, İstanbul 2007, s. 173.
[22] Kara, a.g.e, s. 52.

kullanılan bir ifadedir. [23] Kerey ve Canıbek'in başkanlığında, Yedisu'ya göçüp yerleşen Kazaklar ise önce Özbek-Kazaklar olarak bilinmiştir. Sonraları Kazaklar olarak isimlendirilmişlerdir. Bu terim XV. yüzyılda etnik önemini yitirmiştir

İbn Ruzbehan İsfehani'ye dayanarak Amancolov XVI. yüzyılın başında, Özbekler'e üç halkın girdiğini savunmuştur. Bunlardan ilkinin Şeybaniler, ikincisinin Kazaklar, üçüncüsünün ise Hacı Tarhan (Astrahan)'ın yöneticisi olduğu Mangıtlar olduğunu bilmekteyiz.[24]

Ruslar ise Kazaklar için Kırgız, Kırgız-Kazak, Kırgız-Kaysak tabirlerini kullanmışlarsa da Kazaklar kendileri için yalnızca Kazak adını kullanmışlardır. Kazakların tarihi bir kavim olmadığı, çeşitli devirlerde bozkırlardan göç ederek birleşen Türk kavimleri ve Sibirya kavimleri, Moğol ve Kalmukları da içinde barındıran kavimlerden oluştuğunu, kavmin de yaklaşık XV. yüzyılda ortaya çıktığı söylenmektedir. [25]

Kazak adının Kazak Hanlığı kurulmadan önce de var olduğunu savunan fikirler bulunsa da, Abdulvahap Kara bu fikre karşı çıkar. Kazak tarihini, Kazak Hanlığının kuruluşuyla başlatan Kara, "Kazakistan ve Kazaklar" isimli çeviri eserinde, Kazakların, XVI. yüzyılda Orta Asya'daki çeşitli Türk boylarının bir araya gelmesiyle oluşmuş bir halk olduğunu, Türk olduklarını ve dillerinin de Türkçe olduğunu savunmuştur.[26] Fakat Kazak Hanlığı kurulmadan önce Kazak adı anılmasa da, o dönemde başka boyların adıyla anılmıştır. M.S bin yılın ortalarından sonra Türklerin batıya doğru kitleler halinde göç edip yerleşmesiyle Kazakistan ve komşu ülkelerin bozkır kesimlerinde tek halklı Türk nüfusu oluşmaya başlamıştır. Türk kabileleri, yavaş yavaş yayılarak Kuzey Moğolistan'dan başlayarak Amuderya'ya kadar uzanan büyük topraklarda yaşamaya başlamışlardır. Kazakistan topraklarında Türkler, Bayurku, Bugu, Türgiş, Bulak ve Karluk gibi boylar, Üysün, Sarmat, Kanglı ve Sakaların torunlarıyla karışarak kaynaşmışlardır. O dönemlerde Kazak adı bu boyların adıyla anılmıştır.

---

[23] Kara, a.g.e, s. 92-93.
[24] Hizmetli**,** a.g.m, s. 4.
[25] Reşit Rahmeti Arat, "*Kazakistan"*, İslam Ansiklopedisi, C: I, MEB Basımevi, İstanbul, 1977, s. 499.
[26] Kara, a.g.e, s.132.

XIII. yüzyılın başlarında Moğolistan ve Cengiz Han'ın ordusunun baskısından kaçan Kerey ve Nayman kabileleri Doğu ve Güneydoğu Kazakistan'a göç etmişlerdir. Bu olay birçok Türk halkının oluşumunda etkili olmuştur. Fakat Türk halklarının ortaya çıkmasının kesintiye uğraması da Moğol saldırılarından kaynaklanmıştır. Ama zamanla geniş topraklara yayılan Moğollar, azınlık olmaları sebebiyle kalabalık Türk grupları içinde Türkleşmeye başlamışlardır.

XIV ve XV. yüzyılların ilk yarısında Moğol ve Türk kabileleri arasındaki farklılıklar azalmıştır. Farklı devletlere bağlı olan Kazakistan halkı da bu dönemde aynı dili konuşmaktaydı. Türkistan, Yedisu'nun tüm boyları, Doğu Deşt-i Kıpçak ve Türk kabileleri bu devlet çatısı altında toplanmışlardır. Kazak Hanlığının kurulup güçlenmesiyle Moğolistan, Sibirya Hanlığı ve Nogay ordusunda bulunun kabileler Kazak cüzlerine karışıp Kazak halkına dâhil olmuşlardır.

Kazakların tarih sahnesine tam anlamıyla çıkışı Altın Orda Devleti'nin dağıldığı dönemlerde Doğu Deşt-i Kıpçak'ta yaşayan boy ve oymakların XV. yüzyılın ortalarında siyasi bir kimlik oluşturmalarıyla gerçekleşmiştir. Fakat Kazakları oluşturan ve Çin Seddi'nden başlayarak Tuna nehrine kadar uzanan bölgede yer alan Türk devletlerinin bünyesinde bulunan Türk kabileleri, Kazak ismi altında birleşmeden evvel de var olmuşlardır. 1430 yılına doğru Altınordu devletinin parçalanmasıyla Altınordu'nun hâkim olduğu sahalarda Kırım Hanlığı, Kazan Hanlığı, Astrahan Hanlığı, Kasım Hanlığı, Nogay Hanlığı ve Sibir Hanlığı kurulmuştur. Bu sırada Harezm bölgesine giden Ebul Hayr Han Özbek Hanlığını kurmuştur. Kazakları oluşturan Türk oymakları önceden Özbek Hanlığı idaresinde olmuş ve Özbek adını taşımışlardır. Sır Derya boyunda bulunan yerleri 1428-1462'de Özbek Hanlığı'nın başında bulunan Ebulhayr Han, Timur'un oğullarından alsa da 1456'da Ebulhayr Han'ın ordusu Oyratlara (Kalmuk/Kalmak) yenilmiştir. Ebulhayr Han'ın otoritesinin sarsılmasıyla Canıbek ve Kerey onun idaresinden ayrılıp 2. Esen Buğa'nın (Doğu Çağatay Devleti hanı) himayesine girmişlerdir. Bu iki sultana Kazak adının verilmesiyle Kazak boyu meydana gelmiştir. 1465 yılında ise Canıbek ve Kerey Kazak Hanlığını kurmuşlardır.[27]

[27] Ferhat Tamir, *"Kazak Hanlığı"*, **Türkler**, C: VIII, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002 s. 649-656.

1594 yılında Ruslar ile çatışmaya girilmesiyle beraber Kazaklar Maveraünnehir'e başarılı bir sefer gerçekleştirmiştir. Taşkent'in işgali ve bozkırların idare merkezi haline gelmesi de aynı zamana tekabül etmektedir.

Bazı kaynaklarda ise Kazak Hanlığının kuruluşu, XVI. yüzyılda güneydoğuda Doğu Çağatay Hanlığının, batıda Nogay Hanlığının dağılıp Doğu Deşt-i Kıpçak bozkırlarının tümünün Kazakların hâkimiyetine geçmesiyle gerçekleşmiştir. Kazak adı Canıbek ve Kerey idaresinde Ebul Hayr Han'dan ayrılanlara verilirken, Kazakistan adı ise Kazakların eline geçen Doğu Deşt-i Kıpçak'a verilmiştir. Bu noktada değinilmesi gereken bir diğer husus ise Doğu Deşt-i Kıpçak'ta yaşayan, boy ve oymaklardan oluşan, Cengiz soyundan hanların yönettiği Kazakların üç cüze ayrılması olayıdır.[28] Ulu cüz, Orta cüz ve Küçük cüz olarak üçe ayrılır. Ulu cüz doğuda, Ala Tav'a kadar Tiyan Şan vadileri dolaylarında bulunan Calayır, Duglat ve Adban boyları ve Çu, Talas, diğer nehir boyları ve Balkaş sahillerini kapsamaktadır. Orta cüz; Sarı Su, Çu, Sır Derya'nın ortası, Taşkent ve Türkistan şehirleri dolaylarında göç eden Argun, Kıpçak ve Uvak-Kirey boylarıyla İrtiş, İşim ve Tobol boylarını içine almaktadır. Orta cüz merkezi bir konumda olması sebebiyle diğer cüzlere hâkim olmuş ve büyük han Taşkent'te ikamet etmiştir. Küçük cüz; batıda, batı Kazakistan nehirleri (Turgay, Tobol ve İrtiş), Hazar denizinin kuzey sahili, Sır Derya'nın aşağısı ile Ural'a kadar Aktöbe ve Kustanay sahalarında göç eden Alım-Ulı, Bay-Ulı ve cedi oymaklarını kapsamaktadır.[29]

Görüldüğü üzere Kazak Hanlığı'nın ne zaman kurulduğu ile ilgili çok fazla görüş bulunmaktadır. Muhammed Haydar Duğlati, Kazak Hanlığının 1456-1457 yıllarınıda kurulduğunu öne sürer. Sultanov T, 1470 yılında; Karibaev B, Baybatçaev A, Coldasbaev S, 1458 yılında; Magauin M, Boranbaev C, Salğaraulu K, 1456 yılında; Hasenov A, 1445 yılında kurulduğunu söylemişlerdir. [30] Kazak Hanlığının, XV. yüzyılda yaklaşık olarak 1470-1471 yıllarında günümüzdeki Kazakistan

[28] Osman Yorulmaz**, Kazak Türkleri ile Çarlık Rusyası Arasındaki Siyasi İlişkiler**, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2013, s.12.
[29] Arat, a.g.m, s. 499.
[30] Maukhara, a.g.e, s. 26.

coğrafyasında kurularak önce Çu ile Talas nehirlerinin kenarlarına yerleştiği fikri de mevcuttur.[31]

Kazak Hanlığı'nın kendi döneminde Orta Asya'nın en güçlü hanlığı olması, 1456 yılından itibaren Kerey ile Canıbek Han'ın liderliğinde Kazak adıyla yeni bir halk ve hanlığın ortaya çıkması sayesinde olmuştur. Sürekli saldırı altında kalmasına rağmen dört asır boyunca mücadele etmeleri ve bugüne kadar geniş topraklara sahip olmaları, Kazak Hanlığı'nın ne kadar büyük bir devlet olduğunu gösterir.

Tarihi kaynaklarda Kazakların şu anki sınırlarında eskiden beri yaşadıkları ispatlansa da, Dünya tarihinde bu durum söz konusu değildir. Dünya tarihi ilmi bu topraklarda çok eski zamanlardan bu yana göçebe ve yerleşik bir medeniyetin varlığını savunmuştur. Çin ve Arapların eserleri, Rus ve başka uluslardan seyyahların verdiği bilgiler ve tüm bunların yanı sıra yapılan arkeolojik kazılar Kazakların şu anki Kazakistan topraklarında yaşadıklarını göstermektedir.[32]Kazakistan'ın bağımsızlığına kavuşması ise Sovyetler Birliğinin 1991 yılında dağılmasıyla gerçekleşmiştir.

[31] Hizmetli, a.g.m, s. 30.
[32] Hizmetli**,** a.g.m**,** s. 227.

3. KAZAK TÜRKLERİNDE DESTANCILIK GELENEĞİ

Geniş sözlü kültür birikimine sahip olan Türk boylarında, bu birikimleri icra eden, toplumlar içinde dini görevlerde bulunan, gerçekleşen olayları akıllarında tutarak etrafındakilere anlatan kam ve şamanlar vardır. Türk boyları arasında yaygın olan destan anlatım geleneği tüm Türk boylarında benzerlik göstermektedir. İlk anlatmaları mitolojik, mistik ve dini olan Türk sözlü geleneğinin yaratmalarının icracıları olan baksı/bahşı, şaman, kam ve ozanlar, dini ve büyüsel kimliğe sahip olmalarıyla öne çıkmışlardır.[33] Bunun yanı sıra kâhinlik, hekimlik, bilim adamlığı, sanatçı kimlikleri de bulunmaktadır. M. Fuat Köprülü, bu sanatçıların tarih içerisindeki sürekliliğini, kahramanlık sahnelerine dair övgülerin ve bu kahramanların hikâyelerinin anlatıldığı İslam öncesi ve sonrasına ait belgelere dayandırmıştır.[34]

Çiğdem Akyüz'ün aktardığına göre Karl Reichel'in tespiti, destan anlatıcısına Yakutlar arasında "olonghohut" ya da "oyun" denildiği yönündedir. Türkmenlerde ve Kazaklarda "öleng" olarak bilinen bu kelime, "olongho" kelimesinden türemiş olup destani şiir ya da epik şiir anlamına gelmektedir. Destan anlatıcıları Kazaklarda "Cırşı, Akın ve Cırav", Özbeklerde "Dastançi, şâir ve Bahşı", Altay Türklerinde "Kayçı veya Gayçı", Başkurtlarda "Sasan", Kırgızlarda "Manasçı, Comokçu", Karakalpaklarda "Jırav, Baksı", Tatarlarda "Çaçan", Türklerde ise "Ozan ve Âşık" olarak adlandırılmışlardır.[35]

Kazak Türklerinde aşk ve kahramanlık destanlarını dombıra ve kopuz eşliğinde anlatan şairlere akın, cırşı ve cırav gibi isimler verilirken, destan anlatmaya ise "cırla" denilmektedir.[36] En çok kullanılan adlandırma ise akın ifadesidir. Bu kelime

[33] Fuad Köprülü, **Edebiyat Araştırmaları**, TTK Basımevi, Ankara 1999, s. 49-130
[34] Köprülü, a.g.e, s. 72-102.
[35] Çiğdem Akyüz, "Dünden Bugüne Türk Destan Anlatıcıları", **Turkish Studies**, volume 6/4 Türkiye 2011, s.18.
[36] Mehmet Açа, **Kazak Türklerinin Destanları ve Destancılık Geleneği**, Kömen Yayınları, Konya 2002, s. 74.

hatip, duacı gibi anlamlara gelmekte olup Farsça bir ifade olduğu fikri de mevcuttur. Kırgızlar arasında ise doğaçlama şiir söyleyen şair anlamlarına gelmektedir. [37]

Usta çırak ilişkisi bağlamında gelişen bu gelenek, çocukların çevresindeki müzik aletlerini çalarak duydukları hikâyeleri ezberlemeleri sonucunda gerçekleşmiştir. Bu hikâyeleri ezberlemek elbette ki tek başına yeterli değildir. Jıravların anlatım tekniklerini iyi bilmeleri, halkın yaşamına, kültürüne ve tarihine hâkim olmaları gerekmektedir. Günümüzde bu geleneği sürdüren kişilere ise Anadolu'da Âşık denilmektedir. Orta Asya'daki göçler sebebiyle Kıpçakların Anadolu'nun kuzey batısına gelip yerleşmesi ve Kazak destan geleneğindeki usta çırak ilişkisi, Erzurum ve Kars bölgesinde yetişen âşıkların da usta-çırak ilişkisi içerisinde yetişmelerinde etkili olmuştur. Yapılan atışmaların arasındaki benzerliği, geleneğin çok fazla değişmemesine bağlamak mümkündür.

Kazak kahramanlık destanları, Kazak halkının başından geçen olayların akıllarda kalan kısımlarının ve Kazak kahramanlarının Kalmuklar'la yaptığı savaşların anlatılmasıyla oluşmaktadır. Nogay, Kıpçak gibi boyların arasındaki anlaşmazlıklar, Kazak Hanlığı kurulmadan önce ve kurulduktan sonra gerçekleşen mücadeleler de kazak kahramanlık destanlarının konusu haline gelmiştir.

Destan anlatım geleneğinde, Marabay, Mergenbay, Janak, Nısanbay, Kulınşak ve Mayköt gibi isimler halk edebiyatında önemli isimlerdir. Halk edebiyatının yazılı ve sözlü ürünlerinin günümüze ulaşmasını sağlayan jıravlar ve jıravların yanında yetişen jırşıcılar destan anlatım geleneğinin bugüne ulaşmasını sağlamışlardır.

Kazak jıravlık geleneğini M. Jarmuhammedov, kronolojik yönden üç döneme ayırmıştır. Birinci dönemin XI. ve XIV. yüzyıllar arasını kapsadığını söylemiş ve bu gruba jıravlık geleneğinin ilk temsilcilerinden Atalık (ketbuga), Kıdan, Sıpıra ve Korkut Ata gibi isimleri dâhil etmiştir. Jıravlığın tam anlamıyla şekillendiği XV. ve XVI. yüzyıllara, ikinci döneme Asan Kaygı, Kaztuvgan Şalkiyiz (Şalgez) ve Dospambet jıravı dâhil etmiştir.

[37] Akyüz, a.g.m, s. 19.

Jıravlı geleneğinin olgunlaşıp zirveye çıktığı XVII. ve XVIII. yüzyıl olan üçüncü dönemin temsilcileri de Buhar, Jiyambet, Aktamberdi, Tetikira ve Ümbetey gibi jıravlardır. R. Sızdıkova'nın Kazak edebi gelişimine bağlı olarak değerlendirdiği dönemleri, Jırav ve akınların işlediği konuları göz önünde bulundurarak jıravları Kazak Hanlığı Öncesi, XV. ve XVII. yüzyıl Jıravları, XVIII. yüzyıl Jırav ve Akınları ve XIX. yüzyıl Akınları olarak dörde ayırmak mümkündür.[38]

Kazakistan'ın büyük bir bölümü, XVIII. yüzyılda Rus işgali politikası sonucunda işgal altında kalmıştır. Kültürel olarak zorluklar yaşayan Kazakistan, jıravcılık geleneğinde de gücünü kaybetmiştir. Metin Arıkan ise bu dönemde yaşayan sözlü geleneğin temsilcileri içinde Tetikara, Ümbetey ve Buhar'ın olduğunu, Buhar, Jankiai, Tetikara ve Aktamberdi jıravların ise Abılay döneminde yaşayan jıravlar olduğunu söylemektedir. Bu jıravların da hanların etkisinde kalmayan, halkın yanında olan, zengin yerine fakirleri savunan, hanlar yerine batırları yücelten jıravlar olduğunu bilmekteyiz. Aktamberdi Sarıulı'nın ise Kazak edebiyatında hem akın, hem de jirav olarak nitelendirebileceğimiz nadir kişiliklerden biridir.[39]

Sahip olunan destan geleneğinin zengin olması dolayısıyla çeşitli destancılık ekolleri oluşmuştur. Rahmankul Berdibay da bu ekolü oluşturanlardan biridir. Naciye Yıldız'ın aktardığına göre Rahmankul Berdibay bu ekolü üç şekilde değerlendirmiştir. Bunların ilki Batı Kazakistan geleneğidir. Nogay döneminin işlendiği destanları Atırav, Mangışlak, Oral, Aktöbe civarlarının geleneğini içine alan Atırav merkezli bu geleneğin temsilcileri söylemektedirler. Sırderya mektebiyle birlikte değerlendirilen, Güney Kazakistan'da ve Seyhun ırmağı boyunda etkili olan ekol ise genellikle kahramanlık destanlarının icra edildiği Güney Kazakistan Geleneğidir. Bununla beraber aşk ve dinî konulu destanların bazı bölümleriyle doğu kaynaklı destanlar da yer almaktadır. Tarihi, kahramanlık ve aşk destanlarının icra edildiği Yedisu Jırşılık Geleneği ise Doğu ve Orta Kazakistan Jırşılık Geleneği olarak değerlendirilir. Aşk destanlarının yaygın olarak icra edildiği bu ekol Semey,

[38] Metin Arıkan, **Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Kadar Kazak Jırav ve Akınları**, Elik Yayınları, İzmir 2010, s. 89.
[39] Arıkan, a.g.e, s. 136.

Akmola, Kökşetav, Kostanay gibi Orta Kazakistan illerini kapsar. Koblandı, Er Targın, Kambar Batır gibi destanlar ise kahramanlık destanlarına örnek verilebilir. [40]

Geleneğin günümüzde varlığını canlı olarak sürdürdiüğü Batı Kazakistan'da Sırderya civarında oluşan ekoller, yine Naciye Yıldız'dan alınan bilgiye göre Gülnar Kendirbayeva'dan özetle dört şekildedir. Aral Gölü'nün batı kıyılarında popüler olan mektep, Nurtugan Mektebi'dir. Tasbergen ve Janbergen Mektebi, icracıların destanı gırtlaktan söylediği ve Kazalinsk Bölgesinde etkili olan ekoldür. Üçüncüsü Sırderya vadisinde popüler olan Turmagambet ve Omar Şorayakulı Mektebi'dir. Sonuncu ise Jambıl, Şimkent ve Şiyeli bölgesinde, Türkmenler, Özbekler, Mangışlak Kazakları ve Karakalpaklar arasında yaşatılan Nartay Bekejanov Mektebi'dir. [41]

Kazak bilim insanlarından Esmağambet İsmailov, Kazak kahramanlık destanlarının Ciyambet, Şalgez ve Sıpıra gibi cıravların çıkarıp yaydığını savunmaktadır. [42] Kazak Hanlığı öncesi jiravlarını sahiplenen Kıpçak boyları, Altın Orda Devleti'nin yönetimi altında birlikte yaşamışlardır. Bu devletin yıkılmasının ardından ise kendi hanlarının etrafında yeniden oluşmaları, ortak kültürel değerlerini korumalarının asıl sebeplerindendir. Farklı Türk boylarında söylenen aynı sözlü gelenek ürünlerinin bulunması, bu boyların tarihi geçmişlerinin ortak olduğunu gösterir. XVIII. yüzyıl sözlü geleneğin ürünleri genelde Kalmuk saldırıları sonucunda Kazaklar'ın göç etmesi ve göç sonucunda oluşan ekonomik ve kültürel anlamdaki değişiklikleri konu edinir. Fakat Kazak Hanlığı'nın bağımsız bir devlet olarak kalamaması jıravların yerini akınlara bırakmasına sebep olmuştur. Ama akınlar yine de bir süre jıravların etkisinde kalmıştır.[43]

[40] Naciye Ata Yıldız, **Türk Dünyası Destancılık Geleneği ve Destanlar**, Akçağ Yayınları, Ankara 2015, s. 38-39.
[41] Yıldız, a.g.e, s. 39
[42] Açа, Kazak Türklerinin Destanları …, s. 83.
[43] Arıkan, a.g.e, s. 305.

4. KOBLANDI BATIR DESTANI

4.1. Destanın Derlenmesi

Kazak destanlarının yazıya geçirilmesi XIX. yüzyılın sonlarına doğru gerçekleşmiştir. "Koblandı Batır"a ilk defa değinen bilim insanı Ibıray Altınsarin, 1850'li yıllarda N. İ. İlminskiy[44] ve V. V. Grigoryev gibi dönemin Rus bilim adamlarıyla tanışır. Rusça eğitim gören ve Rusların Kiril alfabesini Kazakçalaştıran Ibıray, zamanla çalışma alanını genişleterek akınlarla, ozanlarla ve ünlü sanat adamlarıyla tanışır. Tanıştığı ozan ve akınlardan destanlar dinler ve bunların bir kısmını kaleme alır. Ibıray, 1859 yılında Marabay Akın'ı davet ettiğini, ozanın Er Targın destanını söylediğini ve kendisinin de bunu Arap asıllı Tatar harfleriyle kaleme aldığını daha sonra ise Kazan'da yayınladığından bahsetmiştir.[45]

Marabay Akın ile çalışmalarını devam ettiren Ibıray, Koblandı Batır Destanını da kaleme alır. Destanın olağanüstü özelliklere sahip olan Tayburıl'ın bahsedildiği kısmı 1879'da Orınbor'da, "Kırgız Krestomatisi" kitabında yayınlar. Bu sebeple Koblandı Batır Destanı'nı ilk yayınlayan Ibıray Altınsarin'dir demek doğru olacaktır. Fakat "Marabay Nüshası" olarak bilinen varyantın Ibıray tarafından yazılıp yazılmadığı hakkında kesin bir bilgi yoktur. Yayınlanan bu destan daha sonra bilim insanlarına örnek teşkil edecek şekilde çeşitli yerlerde yayınlanmaya başlar. Örneğin, 1910 yılında yayımlanan "Orınbor Bilimsel Derneği Raporu" nun 22. cildinde ve 1901 yılında yayımlanan "Torgay" gazetesinin 15. sayısında kısa özetler şeklinde yer alır.

[44] Nikolay İvanoviç İlminskiy (1822-1891) ilahiyat ve Türk lehçeleriyle ilgili çalışmalar yürütmüş, Rusya hâkimiyetinde yaşayan tüm halkları Ruslaştırmak için uğraşmış bir Rus Ortodoks misyonerdir. Ruslaştırma faaliyetlerine hız kazandırmak adına, her milletin kendi dilini Rus alfabesiyle yazmaları düşüncesini öne sürmüştür. Rus dili, kültürü ve Ortodoksluğun ön plana çıkarıldığı bir eğitim sistemini öne sürmüş ve hayata geçirmiştir. Bu eğitim sistemi Rusçanın yaygınlaştırılması, Tatar Türklerinin Hristiyanlaştırılması, kendinden sonra gelen Ruslaştırma politikalarına da zemin hazırlamıştır.

[45] Ergali Esbosun, **Kuplandı Batır Destanı**, Ardahan Üniversitesi Yayınları, Ankara 2015, s. 2.

Mahmut-Sultan Tuyakbayev bu yayınların ardından Bircan Tolımbayev akından dinleyip daha sonra kaleme aldıklarını "Karakıpşak Koblandı Batır" adıyla 1914'de yayınlar. Bu metin destanın yayınlanan asıl ilk metinlerinden biridir.

1922 yılında destanın "Marabay Nüshası", A. Divayev tarafından kitaplaştırılmıştır. Destanın Nurpeyis, Mergenbay, Murın ve Aysa gibi jırşıların söyledikleri kaydedilmiştir. Diğer söyleyiciler arasında ise Amankeldiulı Künuzak (Karagan ve Nura'dan), Elemanov (Atırav'dan), Doscan Akın (Aktöbe'den) gibi ozanların adları geçmektedir. Destanın yeni üç nüshasını ise Şapay Kalmaganbetov (Aktöbe'den) adına bir başkası teslim etmiştir.[46]

4.2. Destan Söyleyicileri Hakkında

Kısa nüshalarla başlayarak yavaş yavaş büyük bir destana dönüşen Koblandı Batır, halk arasında sözlü olarak yayılmıştır. Destanın çeşitli varyantları Marabay, Mergenbay, Birjan Tolımbayulı, Nurpeyis Bayganin, Aysa Baytabınov, Murın Jırav Sengirbayev, Köşelek Elemanov, Şapay Kalmağambetov, Kulzak Amenkeldiulı gibi jırşı-akınlar söyleyip, halk arasında yaymışlardır. Jırşıların çokluğu destanın halk arasında geniş sahalara yayıldığını göstermektedir. Bunlardan her biri Koblandı Batır destanını kendine göre yeni hikâyeler ekleyerek söylemişlerdir. Bunlardan başka destan söyleyicileri de vardır. Ama onların hayat ve akınlık sanatlarından bahseden malumat elimize geçmemiştir.[47]

29 nüshası bulunan Koblandı Batır Destanı'nın 26'sı Koblandı'nın şahsi kahramanlığıyla ilgili, kalan 3'ü ise çocuklarıyla ilgilidir. Nüshaların birçoğu Marabay Jırşının söylediği destanı içerir. Bu nüshada Koblandı'nın Kıyat boyu ile birlikte Kızılbaş Hanı olan Kazan'ı, ondan sonra Köbikti'yi öldürmesi, Karlığa'yı alması en sonunda kendisi seferde iken halkını zapt eden Alşağır Han ile savaşıp yurdundan ayrılması gibi olaylar anlatılır.[48]

---

[46] Esbosun, a.g.e, s. 2.
[47] Kuanışbayeva, a.g.e, s. 31.
[48] Avelbek Konıratbayev, **Kazak Folkloru Tarihi**, Almatı 1991, s. 145

Mergenbay ve Birjan nüshaları biraz daha geniş olmakla birlikte, Toktarbay'ın çocuksuzluğu, Koblandı ile Karlığa adlı iki çocuğun doğumu, Koblandı'nın Köktim Han'ın kızı Kurtka ile evlenmesi, Kurtka'nın tek gözlü (Tepegöz) dev tarafından kaçırılması, devin Koblandı tarafından öldürülmesi, batırın Karlığa ile evlenmesi gibi olaylardan bahsedilmektedir.

Kurtka'nın daha farklı gösterildiği Kulzak ve Dosjan nüshalarında, Koblandı'nın hayvanları güderken gördüğü kızdan bahsedilir. Halk, kızı yılda bir kere gelen ejderhanın önüne koyar ve Koblandı kızın yerine geçer. Kırk kulaç kalın kılıcı ile ejderhayı öldürür. Fakat kendisi de zehirlenir. Kız onu iyileştirir ve o kız Kurtka olur. Batır'ın kahramanlığını beğenen Köktim Han, Koblandı'ya kızı Kurtka'yı verir. Sonra Kurtka'nın başlık parası yerine at istemesi ve atın doğumu ile ilgili konulardan bahsedilir.

Mergenbay nüshasında bazı olaylar farklı geçmektedir. Kobikti, Koblandı'yı zindana attıktan sonra oğlu Bırşımbay, Alşağır'ı gönderip Kıpçak elinin zapt edilmesini ister. Alşağır kız kardeşleri Kanıkey ve Tinikey'i Birşimbay ile evlendirmek ister. Daha sonra Birşimbay, Alşağır şehrinin koruyucusu olur. Mergenbay nüshasında Alşağır'ın taraftarları, Kızıl devin oğulları Ağanas ile Toğanas'tır. Bunlar ise babalarının öcünü Koblandı'dan almak isteyen kişilerdir. Mergenbay, Birjan, Dosjan nüshalarında ise Koblandı'nın Kazan Han ile niçin savaştıkları açıklanmıştır.

Murın, Nurpeyis, Aysa nüshaları birbirine benzer. Murın nüshasında Akşahan adlı Han düğün yapıp Kıdırbay'ı öldürmek ister. Oğlu Kıdırbay'ın malını mülkünü eline geçirir. Kıdırbay çocuk ister, onun için dolaşmaya çıkar. Sonunda Koblandı ve Hansulu adlı iki çoçuğu olur. Murın, Aysa, Nurpeyis nüshalarında Koblandı çoğunlukla hanlarla savaşmaktadır. Alşağır onunla dost olup, Batır'ı kötü işlere gönderir.[49]

Ergali Esbosun'un yazdıklarına göre destanı çok küçük yaşlarda öğrenen Nurpeyis Bayganin, Koblandı Batır'ı on yaşlarındayken yırcı ve akınların soyundan gelen Mahuet adlı destancıdan öğrenip söylediğini ifade etmiştir. Mahuet'in de babasından

[49] Konıratbayev, a.g.e, s. 146-147

öğrendiği bu destanın, dönemin tanınmış akın ve destancıları aracılığıyla ona ulaştığını, kendisinin de destanın asıl şeklini bozmadan söyleyip yaymaya çalıştığını söylemiştir. Kencekara ve Konakbergen isimli akınlar da aynı nüshayı söylemişlerdir.[50]

Diğer nüshalarda olaylarda farklılıklar gözükür. Destanda sadece bir devre ait olaylardan değil, devirlere ait olaylardan da bahsedilmektedir. Koblandı Batır Destanı'nda geçen Kazan hakkındaki olaylar VIII. ve XI. yüzyıllarlarda Oğuz, Kıpçak, Peçenek kavimlerinin yaşadığı tarihi dönemlerden alınmıştır. Destandaki Alşağır Han ile ilgili bölüm Noğaylı boyunun yıkılma döneminden alınmıştır. Koblandı Batır Destanı'nın bu güne kadar gelmesinin sebebini destanın çoğunlukla göçebe boylar arasında söylenmesine bağlamak mümkündür.

Koblandı Batır Destanı'nın göçebe boylar arasında söyenerek bu güne kadar ulaşması sözlü geleneğin önemini anlamada oldukça etkili olmuştur. Nüshaların çok oluşu birden fazla söyleyicisinin bulunmasına bağlı olmakla beraber söyleyicilerin yaşadığı devre de bağlıdır. Nitekim destan söyleyicilerinin yaşam tarzı, bulundukları coğrafyalar anlatıcının karakterinde etkili olmasının yanı sıra anlattıklarını da aynı oranda etkilemiştir. Bu sebeple destan söyleyicilerin hayatlarını bilmek bu noktada büyük önem taşımaktadır. Bu bölümde destan söyleyicilerine kısaca değinmek doğru olacaktır.

Marabay Kulbayoğlu:

18-19 yaşlarına geldiğinde dombırayı ustaca çalmasıyla bilinen Marabay, 1841'de Karaşıganak'ta doğmuştur. Çeşitli törenlerde devrin ozanlarıyla ve akınlarıyla tanışıp onları dinleyerek sürekli öğrenme peşinde olan Marabay, zaman içerisinde kendini atışmacı şair olarak yetiştirmiştir. 1898 yılında 57 yaşında vefat etmiştir. 1922 yılında Taşkent'te bulunan Koblandı Batır Destanı'nın Marabay Nüshası, 1932 ve 1939 yıllarında Almatı'da "Batırlar Cırı" künyesinde yer almıştır.[51]

[50] Esbosun, a.g.e, s. 1
[51] Esbosun, a.g.e, s. 2-3.

Mergenbay Cırav:

Mergenbay Cırav, Koblandı Batır Destanı'nın tam halini söyleyenler arasındadır. Koblandı'nın çocukluğundan yaşlılığına kadarki dönemi kapsayan Mergenbay nüshası, eksik ve dağınık olması sebebiyle bilimsel bir ürün olarak kabul edilmemektedir. 1955-1956'da Kazakistan Bilimler Akademisi Dil ve Edebiyat Enstitüsü'ne, Aktöbe sakinlerinden olan Şapay Kalmagambetov teslim etmiştir.[52]

Murın Sengirbayoğlu:

1860 yılında doğan 1955'te vefat eden Murın Sengirbayoğlu, çok geniş coğrafyaları gezme fırsatı bulmuştur. Bunun sonucunda Kazak destanlarının birçok nüshasını bilir hale gelmiştir. 1942 yılında akının söylediklerini Kazak İlimler Akademisi Dil ve Edebiyat Enstitüsü kaleme alımıştır. [53]

Bircan Tolımbayoğlu:

Destanın tam olarak bilinen nüshalarını söyleyenlerden biri olan Bircan'ın söylediklerini, Mahmut-Sultan Tuyakbayev adına bir kişi kaleme almış ve 1914 yılında da yayımlamıştır.[54]

Nurpeyis Bayganin:

1860 yılında Aktöbe'de doğan Nurpeyis, 1945'te vefat etmiştir.[55]

Aysa Baytabınov:

Aysa Cırav 1875 senesinde Aktöbe'de doğmuştur. 1943'te Koblandı Batır Destanı'nı Kazak İlimler Akademisine teslim etmiştir.[56]

[52] Esbosun, a.g.e, s. 3.
[53] Esbosun, a.g.e, s. 3.
[54] Esbosun, a.g.e, s. 3.
[55] Esbosun, a.g.e, s. 3.
[56] Esbosun, a.g.e, s. 3.

4.3. Genel Özellikleri

Kazak kahramanlık destanlarından biri olan "Koblandı Batır Destanı" 29 nüshaya sahip olup, 26 nüshası Koblandı'nın şahsi kahramanlığına aittir. Kalan 3'ü ise çocuklarıyla ilgilidir. Destanın çeşitli nüshaları Orınbor (Orenburg), Nüküs, Kazan ve Taşkent'te bulunmaktadır. Koblandı Batır Destanı, ana motif olarak üç tarihi devreyi kapsayan, birçok millet ve ulusun adlarını da konu edinen Kazak kahramanlık destanlarına bir örnektir. Kıpçakları, Moğol devreleriyle ilgili Kıyatları, XVI. yüzyılın başlarıyla ilgili olan Kızılbaşları, XIV. ve XVI. yüzylları kapsayan Nogay ulusunu, materyalleri XVIII. yüzyılın ürünü olan Kalmakları kapsayan bu destan söyleyicileri hepsini harmanlayarak beraber sunmayı başarmışlardır.

Muhtar Avezov Edebiyat Enstitüsü El Yazmaları Bölümü'nde ve Kazak İlim Akademisi'nin Kütüphanesi'nde Koblandı Batır Destanı'nın fotokopileri, çeşitli nüshaları, mikrofilmleri ve otuza yakın el yazması bulunmaktadır.[57] Koblandı Batır Destanı'yla ilgili bu güne kadar yayımlanan araştırmaların en önemlisi ise Kırgız Hrestomatiyası adlı kitaptır. XIX. yüzyılın ikinci yarısında, 1860 yıllarında Ibıray Altınsarin, Marabay jırşıdan Koblandı Batır Destanı'nı dinleyip yazıya geçirmiştir. "Tayburul'un Koşusu" destanın en geniş bölümü olup 1879'da "Kırgız Hrestomatiyası" adlı kitapta yayımlanmıştır.

1922'de Taşkent'te yayımlanan, destanın kitap halindeki yayımlarından biri olan "Batırlar" adlı eser, Abubekir Divayev'e Akmeşit'ten Murat Ökseoğlu tarafından gönderilmiştir. Bu destanın bulunduğu bir başka eser de Saken Seyfullin'in 1932 yılında Kızılorda şehrinde bastırdığı "Batırlar Jırının Jıynağı" adlı eseridir. 1939 yılında Sabit Mukanov'un hazırladığı "Batırlar" adlı eserde de Koblandı Batır Destanı'na rastlamak mümkündür

Jırşı Şapay Kulmaganbetov'un tasnif ettiği "Kobılandı Batır" (1939) destanı da, Muhtar Avezov ve N. Smirnova'nın yönetiminde "Kazak Eposı" adlı seride 1957 yılında yayınlanmıştır. Bunların yanı sıra Orazgül Nurmaganbetevo "Kazak Adebiyetinin Tarihi" kitabında Koblandı Batır hakkındaki düşüncelerine yer

[57] Elmıra Adilbekova, **"Koblandı Batır Destanı ile Dede Korkut Arasındaki İlişkiler"**, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1999, s. 72.

vermiştir. Sofi Smatyev tarafından ise "Kobılandı Batır" adıyla bir çocuk kitabı yayımlanmıştır. 1981 yılında Almatı'da yayımlanan bu kitapta Koblandı Batır Destanı özetlenmiştir.

Destan hakkında yazılanlar sadece kitapla sınırlı değildir. Birden fazla makale yazılarak bilim dünyasına sunulmuştur. 1986 yılında W. Radloff Kırım Tatarları'ndan dinleyip "Koblandı" adında bir efsane yayınlasa da bu destan daha çok "Yusuf ile Zühre" destanına benzeyen olayları anlatmaktadır.[58] Fakat destan hakkında şiir ve efsaneleri yayımlayan ilk araştırmacı da yine Radloff'tur. "Obrazstov norodnoy literaturiy turkski plemen" adlı eserinde Koblandı hakkında kısa bir şiir yayımlamıştır.

Koblandı Batır'ın ortaya çıkış tarihini herkes farklı tespit etse de destanın ortaya çıkmasının sebebini, Kazan şehrinin İvan Groznıy tarafından ele geçirilmesi ile bağdaştıranlar olmuştur. Fakat bu fikrin yanlışlığı da Muhtar Avezov, S. Mukanov, K. Jumaliyev'in kahramanlık destanları hakkında yazdıkları eserlerinde delillerle ispatlanmıştır. Gabdullin ise konuyla ilgili, "Koblandı Batır Destanı XIII. yüzyılda İran'da hükümdarlık eden Gazan Han'a karşı olan mücadele sonucu doğmuştur; onları, Kazaklar önceden "Kızıl Baş İli" olarak adlandırıyorlardı." fikrini öne sürmüştür. K. Jumaliyev'in fikrine göre ise batır XV. yüzyılda yaşamış, fakat onun hakkındaki efsane ve masallara Sak ve Babil devrinden itibaren rastlanmaktadır.[59]

Rus tenkitçisi N. A. Dobrolyubov'un şöyle bir fikri vardır. "Çok tanrıya inanılan çok tanrıcılık döneminde Rus halk edebiyatını kahramanlık destanları oluşturuyordu. Zamanla onlar unutulmaya başlandı. Fakat Rus topraklarına Tatar askerleri geldiğinde halk eski kahramanlık destanlarını hatırlayıp onları yeniden geliştirip değiştirmişlerdir." Bu durum Kazak kahramanlık destanlarında da söz konusudur. Örneğin Koblandı Batır Destanı'nda da farklı devirlere ait olaylardan bahsedildiği açıkça görülmektedir. Bu destanda geçen Kazan hakkındaki olaylar VIII. ve XI. yüzyıllarda Oğuz, Kıpçak ve Peçeneklerin yaşadığı tarihi dönemlerden alındığına dair bilgiler bulunmaktadır. Bu destanın bugüne kadar gelme sebebini ise göçebe boylar arasında söylenmesine bağlamak mümkündür.

[58] Nerin Köse, Araştırmalar IV, Milli Folklor Yayınları, Ankara 1998, s36.
[59] Kuanışbayeva, a.g.e, s. 33.

Destan Karakıpçaklar ve Kıyat (Kaylan Oymavut/Yavmavut)'ların Almatı ile Taşkent arasındaki, Çu ve İli havzasında birlikte yaşadıkları zaman diliminde geçen olayları yansıtmaktadır. Karakıpçaklar günümüzde halen yaşamakta olsalar da yalnızca Doğu Türkleri arasındaki Başkurtlar içinde az sayıda bulunmaktadırlar. Destan ise Kıpçakları ve Kıyatları (Kay) kışın Kara Aspan denilen yerde, yazın Sır Derya Kuzeyindeki Közdü Kül'de yaşayan bir grup olarak göstermektedir.[60]

Bu destanda kahramanın halkını koruması, boy-soy bağımsızlığı için edilen mücadele ve bu amaç için kahramanlık gösteren kişilerden bahsedilmiştir. Koblandı Batır ortaya çıkarılırken halkın yaşam tarzına, sosyal hayatına uygun olarak birçok değişikliğe uğramış tarihi dönemlerin etkisi altında kalarak günümüze kadar gelmiştir. Destanda bahsedilen olayları, destandaki Kıpçaklar ve Kızılbaşlar arasındaki ilişkilerin anlaşmazlık döneminde ortaya çıkmasıyla açıklamak mümkündür. Kazan kahramanlarına karşı çıkan Koblandı, Kara Kıpçak boyuna mensuptur. Halk arasında düşmanlarla savaşıp kahramanlık gösterenlerle ilgili efsane-hikâyelere bir örnekte Koblandı Batır Destanı'dır.

Detaylandıracak olursak bu destanda Kıpçakların ve Kalmukların, Kızılbaş hanlarıyla olan savaşları anlatılıyor diyebiliriz. Burada Kıpçaklar, Nogay Ordası'nın bir soyu olarak geçmektedir. Destanda Kıpçak yurdunu düşmanlardan kurtarmak için Koblandı ile beraber savaşan Kıyat soyu kahramanlarından söz edilir. Birden fazla aşiret, boy arasında bir husumet dahi olsa, üçüncü bir düşmana karşı koymak için birlikte savaşmışlardır.[61]

Koblandı Batır Destanı'nın bütün nüshalarının özetine, olaylarına ve yapısına baktığımızda bu destanının hikâyesinin İvan Groznıy'ın Kazan Şehrini ele geçirmesine ve Kazak halkının Kalmuklara karşı olan savaşlarına bağlı olmadığı görülmektedir. Destanın birçok nüshasında Koblandı'nın savaştığı düşmanlar Kızılbaşlardır. Destandaki olayların esas gelişimi Koblandı'nın önderliğinde Kıpçak kahramanlarının Kızılbaşlarla olan mücadeleleri üzerine kurulmuştur.[62]

---

[60] Adilbekova, Arslan, a.g.m, s. 145-146.
[61] Kadriye Türkan, "*Türk Dünyası Masallarından Yansıyan Şaman Olgusu"*, **Bilig Dergisi**, Sa: 74, 2015, s. 203.
[62] Kuanışbayeva, a.g.e, s. 36.

Destanın iki varyantında Koblandı Kalmuklar'la savaşmaktadır. Destanın diğer varyantlarında ise Koblandı Kızılbaşlar'la savaşmaktadır. Koblandı halkın Kızılbaşlar'a karşı koruyucusu olarak gösterilmektedir. Mergenbay nüshasında Koblandı'ya karşı mücadele eden Kızılbaş halkının kahramanı olarak Kazan gösterilmektedir.

4.4. Dil, Üslup ve Şekil Açısından İncelenmesi

4.4.1. Dil Özellikleri

Üzerinde çalışılan metin, Kazak Türkçesinin dil özellikleri göz önünde bulundurularak değerlendirilmiştir. Metinde Kazak Türkçesinin bütün özelliklerini görmek mümkündür. Bu dilin başlıca özelliklerinin Koblandı Batır Destanı metnindeki örnekleri şöyledir:

1. Türkçe asıllı kelimelerin başında bulunan d harfi, Kazak Türkçesinde t'dir:

"Askar tavlı belsin-dep"

2.Türçe asıllı kelimelerin başında bulunan bütün g harfi, Kazak Türkçesinde k'dir:

"Köktim Aymak köredi"

3.Kelime başında bulunan y harfi, Kazak Türkçesinde j'dir:

"Altı jaska kelgende"

4. Türkiye Türkçesinde bulunan ç harfi, Kazak Türkçesinde ş'dir:

"Altınmen işin bezegen"

5.Türkiye Türkçesindeki bütün ş'ler Kazak Türkçesinde s'dir:

"Kamşat börki basında"

6. Tek heceli ve kalın ünlülü kelimelerin sonunda bulunan ğ'ler Kazak Türkçesinde v'dir.

"Sırtı kümis ok otav"

7.Türkiye Türkçesindeki "varmak, vermek, var" gibi kelimelerin başındaki "v" sesi Kazak Türkçesinde b'dir.

"Jılkığa bala barğansın"

8.Arapça ve Farsça'dan giren kelimelerde bulunan f harfi, bazen b, çoğunlukla p olur:

"Kuptan mezgil jetkende"

9.Arap ve Fars dillerinden Türkiye Türkçesi'ne ince ünlü ile giren pek çok kelime, Koblandı Batır Destanı metninde kalın ünlülü olarak yer almaktadır:

"Payğambar kuda nesipti" [63]

4.4.2. Üslup Özellikleri

Destanda çoğunlukla batırın doğuşu, anne-babası, evlenmesi gibi olaylardan bahsedilirken bazı nüshalarda Koblandı'nın çocukluğundan beri kahraman olmasından bahsedilmiştir. Bu açıdan onu Manas'a benzetmek mümkündür. Tüm destanlarda olduğu gibi Koblandı Batır Destanı'nda da tasvirler az, konuşmalar çoktur. Bu destanda monologlar "arnav" şeklinde verilmiştir. Vedalaşma monologları ve bağımsızlığı hayal eden halkın tolğavları (lirik şiirleri) ile zenginleştirilmiştir. Koblandı'nın kız kardeşi Karlığa ve annesi Analık ile vedalaşması buna örnek verilebilir.

Kazak destanlarında daha çok mısra sonu kafiyelere yer verilmiştir. Özellikle jır türündeki kahramanlık destanlarında başı ses aliterasyon ve asonans çoktur.

[63] Kuanışbayeva, a.g.e, s. 59.

Koblandı Batır'ın Alşağır'ın tutsaklığından kurtulmasının anlatıldığı bölüm buna bir örnektir. Yine bu destanda benzetme ve mübalağa sanatları çoktur. Destan boyunca ses taklidi kelimeler de sıkça tekrarlanmıştır. Koblandı Batır Destanı'nın üslubu da diğer sözlü anlatım türlerimizle benzerlik göstermektedir. Bu üslup; tekrarlama, benzetme, mecaz, mübalağa, hitap, tasvir, atasözü ve deyimler yanı sıra özel ifadelerle sağlanmaktadır.

4.4.3. Şekil Özellikleri

Jır türündeki Koblandı Batır Destanı'nda hece sayısı 7-8'i aşmamakta ve vezni de korunmaktadır. 1., 3. ve 4. mısralarda 4+4=8'li, 2. ve 5. mısralarda 4+3=7'li ölçü kalıpları kullanılmıştır. Destan boyunca bu ölçü devam etmektedir.

Destanda kafiye çeşitliliği söz konusudur. Eserin bütününde belli bir kafiye düzeni takip edilmemiştir. Kafiyeler incelendiğinde ahenk genellikle rediflerle sağlanmıştır. Redifler ile ahenk zenginliği sağlamada etkili en önemli faktörün destan boyunca ses örgüsünün mısra başı ve sonu kafiyeleri olduğunu söylemek mümkündür.

4.5. Destan Özeti

Çocukları olmadığı için kutsal yerleri ziyaret ederek evlat isteyen Toktarbay ve Analık adındaki çiftin, Karlığa adında bir kızı ve Koblandı adında bir oğulları olur. Koblandı büyür ve Kalmuk Hanı Köktim Aymak'ın kızı Kurtka ile evlenmek ister. Direk üzerine konan altın tengeyi kim vurursa Kurtka ile o evlenecektir. Koblandı da yarışa katılır ve kazanır. Kurtka ile birlikte eve dönerler. Kurtka yolda gördükleri bir kısrağı beğenir ve yavrusunu kendi çocuğu gibi besler.

Bu sırada Kızılbaş ilinden Kazan adlı bir kahraman Nogaylı'nın Kırlı ve Sırlı adlı şehirlerini ele geçirir. Koblandı bu haberi duyar ve Kıyat soyundan gelen Karaman adlı arkadaşıyla beraber onlara karşı savaşır ve savaşı kazanır. Memleketlerine doğru yol çıkan Karaman ile Koblandı bir anda karar değiştirirler ve dönmekten vazgeçerler. Kalmuk Hanın sürüsünü çalmaya kalkışırlar. Köbikti Han ise onları esir alarak zindana atar.

Köbikti Hanın Karlığa adlı kızı Koblandı'ya âşık olur. Karlığa onlara kaçmaları için yardım eder. Bu sırada Koblandı'nın zindandan çıkıp gelemeyeceğini düşünen Alşağır Han Kurtka ile evlenir. Zindandan çıkan Koblandı ise Köbikti Hanı öldürerek yurduna döner. Yurduna dönen Koblandı yurdunu Alşağırdan kurtarmak için savaşır ve daha sonra da Kurtka ile evlenir. Karlığa da dağlara çıkarak atıyla yaşamaya başlar.

Kurtka ile evlenen Koblandı'nın Bökenbay adında oğlu olur. Bökenbay altı yaşına geldiğinde Kızılbaşlar'ın yaptıklarının intikamı için Koblandı ile birlikte şavaşmak ister. Karlığa ise bunu duyarak gelip Koblandı'yı sırtından bıçaklayarak yaralar. Kurtka bu durumu duyar ve oğlu Bökenbay'ı Karlığa'yı getirmesi için gönderir. Koblandı ve Karlığa yüzyüze gelip konuşurlar. Koblandı, Karlığa'nın kendi babasını öldürdüğü için ona güvenmediğini söyler. Ama aslında Koblandı hâlâ Karlığayı sevmektedir. Karlığa Koblandı'dan özür diler, ağlar. Kurtka'nın sevdasına ve sözlerine yenik düşen Koblandı, Kurtka'dan izin alarak Karlığa ile evlenir. Ondan da Kiyikbay adında bir oğlu olur. Böylece destan mutlu bir şekilde biter.

5. KOBLANDI BATIR DESTANI'NDAKİ TARİHİ VE MİTOLOJİK ÖGELER

5.1. Tarihi Ögeler

Cengiz Han'ın torunu Şeybani Han'ın soyundan olan Ebu'l-Hayr Han'ın, 1428-1468 yıllarında Deşt-i Kıpçak ülkesinde yönettiği Özbekler, Harezm ve Türkistan coğrafyasında ilk kez bu tarihlerde varlık göstermişlerdir.[64] 906/1500 yılında, Moğol Han'ının çocukları arasında çıkan taht kavgalarından yararlanan Ebu'l-Hayr Han'ın torunu olan Muhammed Şeybani Han, Maveraünnehir'de adına hutbe okutmuş ve kendi devletini kurmuştur. Ülke sınırlarını genişletmek ve istiklalini korumak isteyen Şeybani Han, Deşt-i Kıpçak Kazaklarıyla ve Moğol Hanıyla çatışmalara girmiştir.[65]

Şeybani Han ile 916/1510 yılında Kirman, Azerbaycan, Fars, Irak-ı Acem, Şirvan ve Irak-ı Arap bölgesine hâkim olan Şah İsmail, aynı dönemde kendi devlet sınırlarını genişletmekle meşguldü.[66] Bu sırada kendi bağımsız devletini kuran Şeybani Han ve Şah İsmail, eş zamanlı olarak Horasan'a yönelerek burayı hâkimiyetleri altına almak istemişlerdir. Özbekler 914-915/1508-1509 yıllarında Safevi coğrafyasına ve Horasan'a seferler gerçekleştirmiştir. Bu seferler Şah İsmail'in planlamış olduğu Horasan seferi için geçerli bir sebep olmuştur. Şah İsmail'in ve Şeybani Han'ın amacı, karşı tarafın Horasan'ı ele geçirmesine engel olup kendi ele geçirmekti. Horasan'ın her iki taraf için de önemli olma sebebi ise, Horasan'ın ekonomik değeri olan bir coğrafyada bulunmasıydı. Mekke'ye ve Medine'ye geçişlerin de Horasan üzerinden gerçekleşmesi, Horasan'ın önemli olma sebeplerinden biriydi.[67]

Şeybani Han ve Şah İsmail arasındaki diplomatik ve siyasi münasebetler de göz önünde bulundurulduğunda, XVI. yüzyılda meydana gelen tartışmaların çoğunlukla

---

[64] Mehmet Alpargu, **Onaltıncı Yüzyılda Türk Dünyası-1 Özbek ve Kazak Hanlıkları**, Ofset Tesisi, Ankara 1994, s. 16-20

[65] S.G. Klyashtorny, T.İ. Sultanov, **Kazakistan Türkün Üç Bin Yılı**, çev. Ahsen Batur, Selenge Yayınları, İstanbul 2003, s. 270-273.

[66] Gülay Karadağ, "*İki Büyük Türk Hakanı Şah İsmail ve Şeybani Han Arasındaki Söz Düellosu"*, **History Studies International Journal Of History,** 2011, s. 76.

[67] Karadağ, a.g.m, s. 76.

aynı yönde olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim XVI. yüzyılda ortaya çıkan Koblandı Batır Destanı da yine aynı şekilde Koblandı'nın Kızılbaşlarla olan mücadelesini anlatmaktadır.

5.1.1. Kıpçaklar

Türklerin en eski devirlerden beri Orta Asya bozkırlarında ve bu bozkırların devamı niteliğinde olan Güneydoğu Avrupa bozkırlarında yaşadığını biliyoruz. Bu bölgeye birçok Türk kavmi göç etmiş ve burada kaynaşarak Türk devletleri kurmuşlardır. Güneydoğu Avrupa bozkırları birçok Türk kavmini kendine çeken bir bölge halini almıştır. Bu kavimler devlet kurmak yerine kavimler halinde yaşamayı tercih etmişlerdir. 1103'te bu bölgede yaşayan Kumanlar, Rus kuvvetleri tarafından yenilgiye uğratılmıştır. Askeri anlamda zayıflayan Kumanlar ise bu bölgeyi batıdan gelen Kıpçaklar'a bırakmışlardır.[68]

Kıpçak bir Türk kavmi olarak bilinmektedir. Bu kelimenin aslı "Kıvçak" olup, "Kıfçak", "Kıpçak", "Hıfçak" ve "Hıfçah" şekilleriyle de karşımıza çıkmaktadır. Kıpçak kelimesinin anlamı tam olarak bilinmese de Uygur vesikalarında kişi adı olarak anılmaktadır. Dîvânu Lugâti't-Türk'te "Kıvçak" şekliyle geçmekte ve üç manaya gelmektedir. Türklerin oluşturduğu büyük bir bölüğün, bu bölüğün oturduğu bölgenin ve Kaşgar yakınlarında bir bölgenin adı olarak geçmektedir. Radloff'un da işaret ettiği üzere bu kelimenin "kovı" kelimesiyle yakın manalarda kullanıldığı düşünülmektedir. Halk arasında da "kovuk" ile içi boş ve çürümüş manalarına gelen "kovı" kelimesinin birleşerek "Kıpçak" kelimesini oluşturduğu söylenmektedir. Oğuz Kağan Destanı incelendiğinde de çürük bir ağacın içinde doğan çocuğa Kıpçak adının verildiği görülür. Bu adın verilmesinin sebebi ise Kıpçak kelimesinin eski Türk dilinde "içi boş ağaç" manasına gelmesidir.[69] Oğuz Kağan Destanı'nda geçen başka bir olayda ise Oğuz Kağan fetihlere devam edebilmek adına İdil nehrini geçmeye çalışır. Bilgelere danışarak burdan nasıl geçileceği hakkında bilgi sahibi olmak ister. Uluğ Ordu Beg isimli şahıs ağaçları keserek dallarını birbirine bağlayarak nehir üzerinde bir köprü oluşturur. Oğuz Kağan bu bilgelik karşısında şaşırarak Ulug Beg'e onun burada kalmasını ve

[68] Reşit Rahmeti Arat, *"Kıpçaklar",* İslam Ansiklopedisi, C: VI, MEB Basımevi, İstanbul 1977, s. 713.
[69] Arat, a.g.m, s. 713-714.

adının da Kıpçak Beg olmasını söyler. Bu adın buradaki manası da ağaç ile ilgilidir.[70] Oğuz Kağan Destanı'ndan yola çıkarak Kıpçak kelimesinin ağaçla ilişkilendirildiğini görürüz. Türk milleti için ağaç günlük hayatta iç içe olunan bir unsur olduğundan destanların vazeçilmez ögesi haline gelmiştir.

Kıpçakları coğrafi olarak ikiye ayırmak mümkündür. Bunlar Doğu Avrupa veya Karadeniz'in kuzeyi ya da Batı Deşt-i Kıpçak bölgesinde yaşayan Batı Kıpçakları ve Orta Asya'da yaşayan Doğu Kıpçaklarıdır. Sarılar olarak adlandırdığımız Doğu Kıpçaklar daha sonra Kıpçaklar adını alırken, Batı Kıpçakları Kuman adını almışlardır. Doğu Kıpçakları Türkmen, Özbek, Kazak, Kırgız, Batı Sibirya halkları içinde Sarı, Saruu, Sarı Kıpçak, Ak Kıpçak, Kara Kıpçak gibi kabilelere sahiptirler. Özbeklerin içerisinde de Kıpçak boy ve oymakları bulunmaktadır. Batı Kıpçakları ise bugünkü Başkurtlar Tatarlar, Nogaylar ve diğer Kafkas halkarı arasında bulunmaktadır.[71]

Şecere-i Türki'de, Türk boyları içinde ilk devlet kuranlar arasında Kıpçaklarında olduğu bilgisi mevcuttur. Don, İdil ve Yayık ırmakları çevresine yerleştikleri de bilinen bilgiler arasındadır.[72] Dede Korkut Kitabı'nda da sıklıkla anılan Kıpçaklar, Oğuzların düşmanı konumundadırlar.

X. yüzyılda Kıpçak adı daha geniş bir sahaya yayılarak Kimekler ile beraber birçok kavmi içine almıştır. Bugün ise Özbek ve Kazaklarda birer büyük kabile, Nogay ve Başkurtlarda küçük zümreler Kıpçak adını taşımaktadır.[73]

Reşideddin'in eserinde Kıpçaklar, Oğuz boylarının karışımından ortaya çıktığı fikri savunulmuştur. Bundan yola çıkarak Koblandı Batır Destanı'nın oluşumunda Kıpçak ve Oğuz boylarını temel unsur olarak değerlendirmek doğru olacaktır. Bu destanda Kıpçakların kendi aralarındaki çatışmalar ve sosyal farklılıklar açıkça görülmez. Kıpçaklar arasındaki tartışma konuları, Koblandı Batır Destanı'nın Moskova'da

---

[70] Saadettin Yağmur Gömeç, **Türk Destanlarına Giriş**, Akçağ Yayınları, Ankara 2009, s. 53-55.
[71] Mehmet Kıldıroğlu, "*Kişi, Yer, Boy Adlarına Göre Ahıska ve Çevresindeki Kıpçaklar Kumanlarla Diğer Türk Boylarının Bağlantıları"*, **Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi**, 2018, s. 416.
[72] Ebu'l-Gazi Bahadır Han, **Türklerin Soy Kütüğü**, Haz. M. Ergin, İstanbul (Tarihsiz), s. 31-33; Osman Yorulmaz, "*Moğol İstilası Sonrası Kanglılar/Kanklılar"*, **Bilig Dergisi**, Sa: 40, Ankara 2007, s. 200.
[73] Arat, a.g.m., s. 714-715.

basılmayan diğer nüshalarında işlenmiştir.[74] Koblandı Batır Destanı, Oymavut (Yağmalar, Yağmavut), Kıyat (Kaylar) ve günümüzde doğu Türkleri arasında az sayıda bulunan Karakıpçakların, Alma-Ata ile Taşkent arasındaki coğrafyada Çu ve İli havzasında beraber yaşadıkları zamandaki olayları yansıtmaktadır.[75]

5.1.2. Kara Kıpçaklar

Kara kelimesinin tek bir kaynağı ifade etmediğini biliyoruz. Bu sözcük kimi zaman şahsa verilmiş bir lakap olmuştur, kimi zamanda coğrafi bir yeri tanımlamak amacıyla kullanılmıştır. X. ve XII. yüzyıl kaynaklarında Kıpçakların üç gruba ayrıldığına dair bilgiler mevcuttur. Bunlar Ak-Kıpçaklar, Kara-Kıpçaklar ve Sarı-Kıpçaklar olarak bilinmektedir.[76] Kara-Kıpçak boyu ise Kıpçak boyları arasında bulunan en önemli gruplardan biridir. Aynı zamanda Kıpçak boylarının içindeki en büyük etnik gruptur ve tüm Kıpçak boyları içinde bulunmaktadır. Doğu Türkistan'da Kara-Kıpçak boyu mensuplarının eski zamanlardan beri yaşadıkları bilinmektedir. Bu bilgiye dayanarak Kara Kıpçak boyunun, Kıpçak boylarının eski etnik gruplarından biri olduğunu söyleyebiliriz. Bu topraklar İdrisi'nin tarifine göre ise şimdiki Başkurtların topraklarının bir bölümü ve Kiev olarak değerlendirilmektedir. İdrisi, Kara Kumaniya adının burada bulunan bir ırmağın siyah renkte akmasıyla ilgili olabileceğini söylese de Mehmet Kıldıroğlu bunun mantıklı olmadığını öne sürer. Çünkü Kara Kumaniya ve Ak Kumaniya gibi tabirlere başka herhangi bir eserde de rastlanılmamıştır.[77]

Koblandı Batır Destanı, Karakıpçak ve Kıyatların Almatı ile Taşkent arasında bulunan sahalarda, Çu ve İli havzasında beraber yaşadıkları dönemdeki olayları anlatmaktadır. Günümüzde yalnızca Doğu Türklerinden olan Başkurtlar içinde az sayıda varlığını sürdüren Karakıpçaklar; destanda, kışın Kara Aspanda, yazın Sır

[74] Şakir İbrayev, **Destanın Yapısı**, Akt. Ali Abbas Çınar, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, İstanbul 1998, s. 214.
[75] Mehmet Kıldıroğlu, **Kırgızlar ve Kıpçaklar**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2013, s. 211.
[76] İbrahim Şahin, *"Etnonimlerde "Ew" (> Ewi, Ewli) Bileşeni ve Alkaewli, Karaewli Adlarının Esası Üzerine",* **Dil Araştırmaları Dergisi**, Sa: 29, İzmir 2021, s. 49.
[77] Kıldıroğlu, a.g.e, s. 132.

Derya kuzeyinde Közdi Kül'de kalabalık bir şekilde yaşayan bir grup olarak anlatılmaktadır. [78]

Destanın eksiksiz tek nüshası, XX. yüzyılın başında Bırcan Tolumbayev'den dinlenip Mahmutsultan Tuyakbayev tarafından yazıya geçirilen nüshadır. Bu nüsha 1940 yılında "Karakıpçak Koblandı Batır" adıyla basılmıştr.[79]

5.1.3. Kalmaklar/Kalmuklar

Kalmuklar kendilerini "Oyrat" olarak adlandıran bir Moğol halkıdır. Wilhelm Radloff'un Wörterbuch'unda Kalmak, Kalmik ve Kalmuk şekileriyle geçer. Orta Asya şivelerinde Kalmak, İdil şivelerinde (Rusça) Kalmik, Kırım Türklerinin tabiriyle (Osmanlıca) Kalmuk'tur. Bu ad Putperest kalmış olan Oyratlara verilmiş bir isimdir. Kalmak deyimi, Kazak kahramanlık destanlarının büyük bir kısmında ise "düşman" anlamını taşımaktadır. Bunun yanı sıra Kalmık ve Kara Kalmuk adlarıyla da tanınmışlardır. Orta Asya'da ise Kalmuk ismi Teleüt Türkleri için kullanılan bir ifadedir. İslam kaynaklarında benimsenmiş bir halk kökenbilimine göre isimler din ile ilgili olmalıdır. Bu sebeple Kalmuk adının etnik bir tabir olmadığını söylemek mümkündür. Teleüt Türkleri'ne ve Batı Moğolları'na, Şamanist kalmaları sebebiyle de "Kalmak" denmiştir.[80]

Kalmukların nerede yaşadıklarına değinecek olursak, Altay Dağlarında ve Cengiz Han döneminde Baykal Gölünün batısına uzanan ormanlarda yaşadıklarını söylemek mümkündür. Sonrasında Kalmukların bir kısmı Cengiz Hanın torunuyla beraber İlhanlı Devleti'nin kuruluşuna yardım ederken geride kalanları ise Çin'deki Yüan Hanedanının kurulmasına yani Moğol Devletine ve Çin'in fethine katkıda bulunmuşlardır. Bu devlet 1368'de yıkıldığında ise bütün Moğollar ülkeden çıkarılmıştır. Moğolistan'a dönülmesinin ardından Oyrat ve Kalmuk Hanlığı adıyla büyük göçebe bir topluluk kurmuşlardır.[81]

---

[78] Adilbekova, Arslan, a.g.m, s. 145-146.
[79] Adilbekova, Arslan, a.g.m, s. 146.
[80] Wilhelm Barthold, "*Kalmuklar"*, İslam Ansiklopedisi, C: VI, MEB Basımevi, İstanbul 1977, s. 140-142.
[81] Muallâ Uydu Yücel, "*Kalmuklar"*, İslâm Ansiklopedisi, C: XXIV, TDV Yayınları, İstanbul 2001, s. 267.

Aşağı İdil bozkırlarında yaşayan göçebe İdil Kalmukları, Astarhan civarında Rusya'ya 4 Kasım 1920'de bir Kalmuk bölgesi kurulması için izin almışlardır. İkinci Dünya Savaşı esnasında Stalin, Almanlarla iş birliği yapmakla suçladığı Kalmukların Cumhuriyetlerini işgal etmiş ve Kalmuklar'ı Doğu Sibirya'ya sürmüştür. Daha sonrasında ise Kalmukya topraklarına Ruslar yerleştirilmiştir. Fakat 1958 yılında Kalmuklar geri dönmüş ve eski sosyal statülerine kavuşmuşlardır. Günümüzde ise Kalmuklar Rusya Federasyonu'na bağlı bulunan Kalmuk Özerk Cumhuriyeti'nde yaşamaktadırlar.[82]

Burda değinilmesi gereken bir diğer konu Kalmukların Kazaklarla olan ilişkisidir. Kazak-Kalmuk mücadeleleri XVI. yüzyılda ortaya çıkan ve Türkistan tarihi için önemli bir konudur. Kazaklarda bulunan cüz idari teşkilatlanması bu mücadelelere zemin hazırlayan en belirgin unsur olarak kabul edilmiştir. Birbirinden bağımsız cüzlerin yanında boylar arasında da mücadeleler yaşanmıştır. Bu sebeple düşmanları tarafından Kazakların güçsüz görünmesine sebep olmuştur. Bu cüzlerin birbirinden bağımsız olması, Kazakların ilk olarak İdil Kalmukları ve Kalmuk-Oyrat (Cungar)'a sonrasında ise Ruslara karşı güçsüz düşmelerine sebep olmuştur. İdil Kalmuk Hanlığı zayıf düşen Kazakların batı sınırında, Cungar Hanlığı ise doğu sınırında kurulmuştur. Bu iki hanlık Kazaklara karşı saldırıda bulunmuşlardır. Yukarıda da bahsedildiği üzere Çin'de bulunan Yüan Hanedanının yani Moğol halkının kurulmasına yardım eden Kalmuklardır. 1368 yılında Yüan Hanedanının yıkılması ve Moğolların ülkeden çıkarılmasıyla Moğolistanda iç karışıklıkların başlaması, tarihte yerini Kalmuk istilası olarak almıştır.[83]

5.1.4. Kızılbaşlar

Kızılbaşların başkişisi olan, "Allah'ın yeryüzündeki gölgesi" olarak nitelendirilen ve soyunun yedinci imamdan geldiği söylenen Şah İsmail'in, şah olmadan önce de şeyh mertebesinde bulunduğu söylenmektedir. Yüce bir kişiliğe sahip olduğu

[82] Yücel, a.g.m, s. 268.
[83] Muhittin Kavık, *"18. Yüzyılda Kazak-Kalmuk Mücadeleleri"*, **Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Sa: 3, C: II, 2020, s. 77-86; Cengiz Buyar, "**Cungar Hanlığının Sosyal ve Kültürel Tarihi"**, Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı Doktora Tezi, Bişkek 2012, s. 15-16; Zeki Velidi Togan, **Bugünkü Türkili (Türkistan) ve Yakın Tarihi**, Enderun Yayınları, İstanbul 1981, s. 157.

söylenen Şah İsmail, halkın gözünde olağanüstü özelliklere sahiptir.[84] İskender Pala'nın Şah & Sultan adlı eserinde Tebriz halkının bir kısmının, Şah İsmail'in Hz. Ali'nin soyundan geldiğine, bir kısmının ise onun mehdi olduğuna inandığı aktarılır. Eserde Şah İsmail'in mehdiliği, eşi Gülizar Begüm tarafından şu şekilde dile getirilir. "Allah Teala Âdem'i yarattı ve onun suretine girdi. Onun ruhunu alınca Nuh'un suretine girdi. Sonra […] bütün peygamberlerin suretine girdi. Muhammed Mustafa'dan sonra Ali Veliyullah'ta belirdi. …. Sonra, siz Şah'ımın suretine sızdı. Siz İsmail donunda Ali, Ali donunda Âdem'siniz efendimiz."[85] Tüm Kızılbaşların da aynı fikirde olduğunu söylemek mümkündür.

Destanda çokça zikredilen Kızılbaş sözünü incelediğimizde ise bu sözün Kızıl ve baş sözlerinden meydana geldiğini görürüz. Bu zümreye "Kızılbaş" adının yanı sıra farklı isimler de verilmiştir. Meşhed tarafında "Ali Allahiler"[86], Karabağ'da "Milliler", Tebriz Karadağ'da "Şamlular"[87], İran'da "çarağ-kuşan"[88] ve Anadolu'da "Tavşan yemezler"[89], "Mum söndürenler" olarak adlandırılan Kızılbaşlar, Bektaşi erkânının etkisinde kalmışlardır. Fakat Kızılbaşlığı Bektaşilik tarikatıyla karıştırmamak gerekir. Bektaşilerin meydanlarına kabul etmediği Kızılbaşlar'ın İran'a bağlılığı, tarihte ve devlet arşivlerinin kayıtlarında yer alan bir konu haline

---

[84] Yavuz Bahadıroğlu, **Yavuz Sultan Selim ve Kutsal Emanetler**, Venedik Yayınları, İstanbul 2013, s. 113-115; Büşra Tan, İskender Pala'nın Romanlarında Biyografik Unsurlar, Yüksek Lisans Tezi, Mersin Üniversitesi, 2022, s. 80.

[85] İskender Pala, **Şah & Sultan**, Kapı Yayınları, İstanbul 2010, s. 46.

[86] Hz. Ali'ye duyulan sevgi ve bağlılığın ilâhi düzeyde olması; Hz. Ali'yi kutsamak, yüceleştirmek, hatta tanrısallaştırmak anlamında "Ali İlâhi" veya "Ali Allahiler" gibi ifadeler kullanıldığı bilinmektedir.

[87] Kuzey Suriye'den gelmiş Türk boylarından birinin adı olan "Şamlı" yer adıdır. Şamlu boyu, Safevî devletinin dayandığı en başta gelen Türk boylarından biridir. Selçuklular devrinden beri Halep-Antep arasında kışlayan ve Sivas-Gürün-Gemerek arasında yaylayan Türkmen oymaklarına Türk halkı arasında ve Türkçe eserlerde de Şamlu deniliyordu. Şamlu yazın Sivas'ın güney tarafında ve Uzun Yaylada yaşayan, kışı Halep bölgesinde geçiren Türkmenlerin Beğdili, Harbendeli, İnallu gibi oymaklarının kollarından meydana gelmiştir. Kuzey Suriye Türkmenleri Safavî devletinin kuruluşuna, özellikle Şamlu adı altında katılmışlardır. Şah Abbas devrinde Şamlular, diğer bütün Kızılbaş boylarını geçerek birinci sırada yer almışlardır. Ayrıntılı bilgi için: Eldeniz Abbaslı, *"Şamlı" Alevi Boyu,* Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi, 2. Uluslararası Türk Kültür Evreninde Alevilik ve Bektaşilik Bilgi Şöleni Bildiri Kitabı. 2 c., 17-18-19 Ekim, 2007 Ankara, s. 1914-1923.

[88] Aydınlık, bilgi, ışık, mum anlamlarına gelen çerağ sembolü, Bektaşi görüşünde çerağ uyandırma olarak bilinmektedir. Mumun çevresini aydınlatırken aynı zamanda kendini tüketmesi, çevresine bilgi, ışık saçarken kendini kurban etmesi olarak görülebilir. Ayrıntılı bilgi için: Gürkan Özen, *"Bektaşilikte Olmazsa Olmaz Sembollerden Çerağ ve Yola Giren Can'ın Ziynetleri: Arakiye, Teslim Taşı ve Tığbent*", **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi**, Sa: 60, 2011, s. 416.

[89] İslam inancına göre geviş getirmeyen ve çift tırnaklı olmayan hayvanların yenilmemesi gerekmektedir. Geviş getirmeyen, çok tırnaklı olan ve hayız gören tavşanın yenilmeme sebebinin ise bundan kaynaklı olduğu düşünülmektedir. Aynı zamanda tavşanın, Hz. Ali'nin kedisine benzediği düşünüldüğü için de yenmemesi gerektiği savunulmuştur. Ayrıntılı bilgi için: İbrahim Arslanoğlu, *"Turabi Ocağı Dedeleri ile Söyleşi",* **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, Sa: 11, 1999, s. 115-138; İbrahim Arslanoğlu, *"Dede Ahmet Kuzukıran İle Söyleşi".* **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, Sa: 14, 2000, s. 69-90.

gelmiştir. Kızılbaşların Safeviler'e karşı gösterdiği bu bağlılık ise Osmanlı hükümeti tarafından sürekli takip edilerek İran'dan gelen Kızılbaşlar ve Kızılbaşlara yardım eden Anadolu Kızılbaşları tespit edilip cezalandırılmıştır. Tüm baskı ve cezalara rağmen Kızılbaşların Safeviler'e olan bağlılıkları azalmamıştır.[90]

Kazak Sovyet Ansiklopedisi'nde Kızılbaşlar ile ilgili iki madde bulunmaktadır. İlk maddede Kazak destanlarındaki istilacı milletin Kızılbaşlar olduğuna vurgu yapılmıştır. Marabay, Birjan ve Mergenbay gibi destan söyleyicilerinin anlattığı Koblandı Batır nüshasında Koblandı'nın savaştığı düşmanların Kızılbaşlar olduğu bu maddede de açıkça belirtilmiştir. Tarihi gerçeklerle örtüşen destandaki bu olaylarda Moğolların on üçüncü yüzyılın başında Kafkaslar, Orta Asya ve Kuzey İran'ı istila ettiklerine dair bilgiler bulunmaktadır. Bu saldırılarda istilacılar kızıl börk giyerek diğerlerinden ayrılmayı amaçlamıştır. Kızılbaş denmesinin sebebi de budur.[91]

Sözlükte bulunan diğer maddede ise Suriye, Azerbaycan ve Asya'daki Türk asıllı göçebe topluluğa verilen Kızılbaş adının on iki şehit imama duyulan sevgi ve saygıdan dolayı takılan on iki dilimli başlıktan geldiğinden bahsedilmiştir. Bu isim Azerbaycan, Suriye ve Asya'da yaşayan Türk soylu göçebe topluluğa verilmiş bir isimdir. Kızılbaş askerleri cihat adı altında sürekli olarak komşu topluluklarla savaş halinde olmuşlardır. Aynı zamanda Safevi hanedanının da en büyük destekçileri konumundaydılar. Kızılbaş adı, XVI. ve XVII. yüzyıl Rus resmî evraklarında Safevî idaresi altında bulunan tüm herkese verilen bir addır.[92]

Kazak Sovyet Ansiklopedisi'nin ilk maddesinde bahsedilen Kazak destanlarındaki istilacı millet olan Kızılbaşlar, araştırmanın konusu açısından önem arz etmektedir. Kahramanlık destanlarında Batırların genellikle Kızılbaşlar ve Kalmuklarla mücadele ettiği görülmüştür ve bunun en iyi örneklerinden biri de Koblandı Batır Destanı'dır. Bu destanda Koblandı, Kızılbaşlar ile mücadele etmiştir. Fakat bazı destanlarda Kızılbaşlar ve Kalmaklar/Kalmuklar'ın aynı anda tek bir destanın konusu olduğu da görülmüştür.

---

[90] Abdulbaki Gölpınarlı*, "Kızılbaşlar",* İslam Ansiklopedisi, C: VI, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1977, s. 789-795.
[91] Aşur Özdemir, *"Köruğlı Men Bezergen Destanındaki Özel Adlara Dair",* **Kazakistan Süleyman Demirel Üniversitesi, Bilig Dergisi**, Sa: 37, Kazakistan 2006, s. 104.
[92] Özdemir, a.g.m, s. 104.

Yerli Kazakların boy ve aşiretleri zaman içinde toparlanıp Kızılbaşlarla mücadele etme girişiminde bulunması, Kıpçakların bağımsız bir millet olma isteğine zemin hazırlamıştır. O dönemin yerli yırcı, akın ve şairleri aracılığıyla propaganda yapılmıştır. Bu olay Kazakların kahramanlık destanlarından olan Koblandı Batır Destanı'nın meydana gelme sebeplerinden biri olarak gösterilebilir.[93]

"Әлқисса, сол кезде Қызылбастың елінен Қазан деген ер шығып, Ноғайлының жерін, Қырлы қала, Сырлы қала деген екі қаласын тартып алды. Қырлы қалаға бектерін, Сырлы қалаға жендеттерін жатқызып, жатып алды дейді."[94]

Destanda, Kızılbaşların ilinden Kazan adında bir Batır çıktığı ve Batırın Nogaylıların yerine, Sırlı ve Kırlı şehrine askerlerini yerleştirerek orayı sahiplenmeye çalıştığı ifade edilmiştir.

"Қызылбас басқа, біз - үмбет,

Қозымды сізге тапсырдым,

Алланың досы Мұхамбет,

Жалғызыма жәрдем ет!"[95]

Destan metninde Koblandı'yı sefere gönderen annenin sözlerine yer verilmiştir. Kızılbaş'ın yabancı olduğunu kendilerinin ise Müslüman olduğunu söyleyen Koblandı'nın annesi, oğlunu Allah dostu Muhammed'e emanet etmiştir.

5.1.5. Nogaylar

Nogay ve Nogoy şekilleriyle bilinen bu ad bir şahsa aittir. 1270 ve 1299 yılları arasında Altın Ordu devleti yönetiminde söz sahibi olmuş Emir Nogay, Cengiz Han'ın torunudur. Nogay'ı o dönemde varlığını sürdüren birçok devlet, "han" olarak

[93] Esbosun, a.g.e, s. 6.
[94] Batırlar Cırı, s. 17-18.
[95] Batırlar Cırı, s. 41-42.

adlandırsa da, Nogay annesinin cariye olması sebebiyle hükümdar olamamıştır. Emir Nogay öldükten sonra Nogay olarak anılmaya başlanan Emir Nogay'a bağlı tüm beyler, Altın Ordu'nun yıkılmasının ardından ise bu beylikler artık Nogay Hanlığı adı altında birleşmişlerdir.[96] Gülensoy Nogay kelimesini Cengiz Han'ın torunun adının olmasının yanı sıra Kırım ile Kafkasya'daki kavmin adı olarak açıklamıştır.[97]

İki atlı arabalara yedek koşulan üçüncü bir ata da Anadolu ağızlarında "noğay" denmektedir.[98] Nogay adının anlamı ile ilgili başka görüşler de bulunmaktadır. Yaygın olarak "köpek" anlamını taşıyan bu kelime, Nogaylar için gurur kırıcı olabileceği için kullanılması reddedilmiştir. Köpek, Türkler tarafından aşağı bir hayvan olarak görülse de Çinliler ve Tibetliler tarafından oldukça önem verilen bir hayvandır.[99] Nogay kelimesini hecelerine ayırdığımızda ise nok veya nog-noğ kelimesinin, güçlü ve sağlam manalarına geldiğini görürüz. Yani Nogay kelimesi güçlü, sağlam aile anlamına gelmektedir.[100]

Nogay ulusu, Altınorda devleti bünyesinde oluşan XIII. yüzyılın ikinci yarısından bu yana varlığını sürdürmüş bir ulustur. XV. yüzyılın başlarından itibaren Altın orda devletinin de dağılmasıyla devletin batısında siyasi birlik kuran Nogay Ordası, 1426-1558 tarihleri arasında devlet kurmalarıyla tarihte önemli rol oynamışlardır. Kendilerini önce "Mangıt" olarak adlandırmışlarsa da daha sonra Nogay Ordası ve Nogay isimleri yerine XVI. yüzyılda "Mangıt yurdu" ve "Mangıt" isimlerini kullanmışlardır. Bağımsız olarak yaşayan bu halk "Nogaylılar", "Nogay ordası" ve "Nogay ulusu" olarak anılmaya başlanmıştır. XV. ve XVI. yüzyıllar boyunca hâkim oldukları alanı büyük ölçüde genişleten Nogaylılar, XVI. yüzyılın ikinci yarısından sonra dağılmaya başlayarak üç bölüğe ayrılmışlardır. Bir bölümü Kırım yarımadasının kuzeyine yerleşmiştir. Bir kısmı Kazaklara, diğer kısmı Kırım Hanlığı'na, bir kısmı da Kalmuklara katılmıştır. Bu dağınıklık sebebiyle birlik ruhunu kaybeden Nogaylar, XIX. yüzyılın başından itibaren Rus hükümeti yerleşik

---

[96] Dilek Ergönenç Akbaba, *"Nogay Adı ve Nogayların Kökeni Üzerine",* **Tehlikedeki Diller Dergisi**, JofEL Yaz, Ankara 2013, s. 236; Kıldıroğlu, a.g.e, s. 153-154.
[97] Tuncer Gülensoy, **Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü**, TDK Yayınları, Ankara 2007, s. 607.
[98] Komisyon, **Derleme Sözlüğü**, (L-R), Sayı 211/9, TDK Yayınları, Ankara 1977, s. 3254.
[99] Bahattin Ögel, **Türk Mitolojisi**. 2 c., Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2003, s. 562.
[100] Akbaba, a.g.m, s. 239.

kılmak için uğraşmış ve uzun uğraşlar sonucunda bunu gerçekleştirmeyi başarmışlardır.[101]

Yukarıda da anlatıldığı üzere Nogayların adının Altın Orda emirlerinden biri olan Nogay'dan geldiğine dair fikirler öne sürülmüştür fakat bununla ilgili kesin bir kanıya ulaşmak elbette mümkün değildir. Farklı gruplardan oluşan Nogaylar, Mangıtlar yönetiminde bulunan bir topluluktur. Halkı ise genel olarak Kıpçak Türkleri'nden oluşmaktadır. Nogaylar tarih boyunca Kazak, Özbek ve Başkurtlar ile ilişki içerisinde olmuşlardır. XVI. yüzyıla gelindiğinde içerisinde on sekiz farklı kabile barındırır hale gelen Nogay ordusu, Deşt-i Kıpçak sahasında yaşamıştır.[102]

Nogaylar soylarının Kazak-Nogay olduğunu ve kendilerinin Küçük Cüz Kazaklarından olduklarını söylemişlerdir. Orta asır Nogaylarının soylarından olan topluluk, İdil Nehri havzasındaki Tatarlar içinde kendilerini "Nogaybak" olarak adlandırmışlardır. Nogay adı İdil Nehri havzasında yaşayan Tatarların eş anlamlısı olarak Kazak destanlarında da geçmektedir.[103]

Günümüzde Çeçenistan'da Astarhan ve Şelkov'da; Stavropol ilinde Mineralovod ve Kocubey bölgelerinde; Karaçay-Çerkez Cumhuriyeti'nde; Kızıltogay, Kızılyurt, Kubanhalk, Âdilhalk ve Adige-Habl Erkenyurt gibi yerleşim merkezlerinde; Çerkessk şehrinde; Dağıstan'da Hassavyurt, Babayurt, Kızılyar, Nogay gibi vilâyetlerde yaşamakta olan Nogaylar'ın nüfusu Sovyetler döneminde 1989 sayımına göre 80.000 civarindaydı. Türkiye dışında Macaristan, Romanya, Litvanya, Bulgaristan, Kırgızistan ve Kazakistan'da bulunan Nogaylar'ın lehçesi olan Nogay lehçesi, Kıpçak grubuna dâhil bir lehçedir. Bu grubun Nogay-Kıpçak bölümünü ise Karakalpak ve Kazak lehçeleri oluşturmaktadır.[104]

---

[101] Mehmet Alpargu*, "Nogaylar",* TDV İslam Ansiklopedisi, İstanbul 2007, s. 202-204; Muammer Kemal Özergin, "*Çağdaş Türk Dünyasından: Nogaylar"*, **Milli Eğitim ve Kültür Dergisi,** Sa: 31, 1985, s. 64-80
[102] Alpargu**,** a.g.m, s. 202-204; Birsel Karakoç, "*Az Konuşurlu Bir Türk Dili: Nogayca ve Nogaylar Üzerine"*, **Tehlikeli Diller Dergisi,** JofEL, 2013, s. 277.
[103] Esbosun, a.g.e, s. 7.
[104] Alpargu, *a.g.m,* s. 202-204.

5.2. Mitolojik Ögeler

Türk destanları mitolojik ögeler bakımından oldukça zengindir. Destanlarda kilit rol oynayan bu unsurlar, taşıdığı derin anlamlar sayesinde bize birçok konuda ipucu verebilecek unsurlardır. Mitolojik ögeler, kahramanın yaşadığı dönemin sosyo-kültürel yapısı, dönemin dini inancı ve birçok konuda aydınlanmamızı sağlayacak önemli bir husustur. Tezin bu kısmında Kazak kahramanlık destanı Koblandı Batır Destanı'nda bulunan mitolojik ögeler ele alınmıştır. Ağaç, at, boğa, burıl, deve, dokuz, geyik, gök ala, Kambar, kaplan, kara, Karaman, Karaspan, karlıgaş, Karaşaş, kartal, Kazan, kırık(kırk), Kırlı ve Sırlı, Kızıl Er, Kız Kurtka/Kurtka, kulan, kurt, Kurtka, ölüm, pir, rüya, Sarısu, su, Şaştı Aziz(Saçlı Aziz), tulpar, üç, yıldız ögeleri bulunarak tahlil edilmiştir. Taşıdıkları ve ifade ettikleri anlamlar açıklandıktan sonra destandan örnekler verilmiştir. Verilen örneklerde, Kazakistan Kültür Bakanlığı tarafından yayınlanan 50 ciltlik Kazak Askeri Edebiyatı'nın "Sardar" serisinin 1. cildinde yer alan Koblandı Batır Destanı esas alınmıştır. [105]

5.2.1. Doğaya Ait Kavramlar

5.2.1.1. Ağaç

Ağaç, Türk destanlarında kullanılan vazgeçilmez bir ögedir. Destanların asıl ögesi olarak kabul edilen bu kavram, Göktürkler ve Uygurlar döneminde kutsal sayılmıştır. Şamanizm'de ise ağaçları oluşturan topluluğun, yani ormanın bir kült olarak kabul edilerek ağaçların kutsal sayıldığına rastlarız. Bunun yanısıra Türk destanlarında ağaca olağanüstü özellikler verilerek ağacın önemi ön plana çıkarılmaya çalışılmıştır. Destanlarda zikredilen bu ağaçlar ise genellikle çınar ve kayın ağaçları olmuştur. Kayın ve çınar ağaçlarının güçlü, uzun ömürlü ve dayanıklı olması sebebiyle destanlarda bu iki türün tercih edildiğini düşünmekteyiz. Çünkü kutsallığın atfedildiği bu öge, elbetteki gücü ve uzun ömürlü oluşuyla dikkat çekmelidir. Zira zayıf, dayanıksız bir türün olağanüstü ve kutsal olmasını bekleyemeyiz.

[105] Batırlar Cırı, a.g.e, s. 4-150.

Tüm dünya mitolojilerinde önemli bir yere sahip olan ağaç konusunda Mircea Eliade Şamanizm adlı eserinde ağacın, dünyanın kutsallığını ve doğurganlığını ifade edebileceğini savunmuş; yaratılış, gerçeklik ve ölümsüzlük gibi kavramları çağrıştırdığını ifade etmiştir.[106]

Mehmet Yardımcı, bu konuda bir yaratılış efsanesine göre Tanrının yeryüzündeki dokuz insan türünü, dokuz dallı bir ağacın gölgesinde barındırdığını söylemiştir. Hatta şamanların davullarının üzerine ay ve yıldız resimlerinin yanısıra kayın ağacı resimlerinin de yapıldığını, bunun sebebinin ise ağaçların gökten indiğine inanılması olduğu söylemiştir.[107] Bundan yola çıkarak ağacın insanın yaratılışından önce bulunmasının, onun kutsallığını neredeyse insanın kutsallığıyla eşdeğer hale getirdiğini söyleyebiliriz. Eşref-i mahlûkat olarak bilinen yani yaratılanların en yücesi olan insanın yaratılışında, ağacın etkisi oldukça büyüktür ve bu da ağacın önemini artırmıştır.

Ağacı tasavvufi yönüyle inceleyecek olursak onun İslamı temsil eden bir olgu olduğunu görürüz. Niyazi Mısri'ye göre ağaç Hz. Muhammedi'i, ağacın meyveleri peygamberleri, ağacın yaprakları ise mahlûkatı temsil eder. Yunus Emre de kişinin tasavvufi anlamda olgunlaşmasında ağacı örnek gösterir.[108]

"Âşık olmayan âdemi

Benzer yemişsiz ağaca

Ağaç yemiş vermeyince

Budağı eğilmez imiş"[109]

Evrenin yaratılışından itibaren ağaç her zaman hayatın merkezinde olmuştur. Hayatın merkezinde olduğu gibi bir de her şeyden önce var olmuştur. Bu sebeple ağacın

---

[106] Mircea Eliade, **Şamanizm**, Çev. İsmet Birkan, İmge Yayınları, Ankara 1999, s. 304.
[107] Mehmet Yardımcı, **Türk Destanlarında Tipler ve Motifler**, Ürün Yayınları, Ankara 2007, s. 57.
[108] Seher Arslan, "*Türklerde Ağaç Kültü ve Hayat Ağacı",* **Uluslararası Sosyal ve Eğitim Bilimleri Dergisi**, C: I, Sa: 1, Gaziantep 2014, s. 61.
[109] Ülkü Gürsoy, *"Dut Ağacı",* **Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaşi Veli Araştırma Dergisi**, Sa: 61, Ankara 2012, s. 5.

neredeyse insan yaratılışıyla eş değer olabileceğini söylemiştik. Canlılığı ve bereketi temsil eden ağacın, Türk ve Dünya mitolojisinde pek çok rolü bulunmuştur. Tanrıyla iletişime geçmek, yağmur yağdırmak, ay tutulmasını engellemek, rüzgâr estirmek için bile ağaç aracı olarak kullanılmıştır.[110]

Türk mitolojisinde ağacın kutsal sayılabilmesi için onun Gök Tanrıyla aynı özelliklere sahip olması gerekmektedir. Kutsallık atfedilmesi için ağacın yalnız olması, yaz kış yaprak dökmemesi ve bu şekilde sonsuz olması, etrafındaki ağaçlardan daha gösterişli olması, Tanrı doğup doğuramayacağı için ağacın meyvesiz olması, geniş ve yaşlı olması gerekmektedir. Ağaç elbetteki Tanrı'yı değil tanrısallığı temsil etmektedir.

Dede Korkut Kitabı'nda ağaç kültüne çokça rastlamaktayız. Salur Kazan'ın oğlu Uruz asılmak için götürülürken, "Men kafir aman, Tanrınun birliğine yokdur güman, kon meni bu ağaç ile söyleşeyim." demiştir.[111] Kam Püre'nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu'nda da ağaç motifi karşımıza çıkar. Beyrek tutsaklıktan kurtulup baba yurduna döndüğü sırada, "Andan babasının yurduna geldi. Meğer evleri önünde bir büyük ağaç var idi, dibinde bir yahşi pınar var idi." ifadelerini dile getirir.[112] Burada Türk inancında bulunan her evin kutsal bir ağacı olduğu düşüncesi mevcuttur. Bu da o evde Tanrı'nın bulunması ile ilgilidir. O evde bolluk bereketlik hâkimdir. Sığınılacak güvenli bir bölge olan o ev kötülüklere uzak, iyilik ve güzelliklere yakındır.

"Тоғай толған түйең бар

Қора толған қойың бар" [113]

Koblandı Batır Destanı'nın bu kısmında, ağaçlar dolusu develerin, ahır dolusu koyunların olduğu söylenmiştir. Bu ifade ile ağaçların fazla oluşu ön plana çıkarılırken develerin kutsal kabul edilen ağaçlar kadar fazla oluşuna da vurgu yapılmıştır.

---

[110] Pervin Ergun, **Türk Kültüründe Ağaç Kültü**, AKM, Ankara 2004, s. 17-66.
[111] Muharrem Ergin, **Dede Korkut Kitabı,** C: I, Ankara 1958, s. 108-109.
[112] Ergin, a.g.e, s. 138
[113] Batırlar Cırı, s. 33.

“Ор түбінде бәйтерек

Басы көкке қараған,

Тамыры жерге тараған,

Жапырағы бар еді

Сом алтыннан жараған,

Сол кесер деп қорқамын.” [114]

Çukurun dibinde bulunan ağacın başının göğe uzandığı kökünün ise yere yayıldığından söz edilmiştir. Ağaç öyle heybetlidir ki, göğe kadar uzanmıştır. Kökleri oldukça uzundur ve bu da dayanıklı oluşuna işaret etmektedir. Ağaca biçilen değer sonsuzdur. Yaprakları dahi som altından yapılmıştır. Destanda böylesine heybetli, güçlü ve eşi benzerine zor rastlanan bu türün kesilip yok olmasından korkulmuştur.

“Қайың құрық қарында,

Бар қаруы бойында” [115]

“Kayından yapılmış tuzağı elinde, bütün silahları üzerinde.” olarak çevirisini yaptığımız bu kısımda kayın ağacı dikkat çekmektedir. Yukarıda da belirttiğimiz gibi kayın ağacı, destanlarda karşımıza en çok çıkan ağaç türlerinden biridir. Estemis, düşmanları görünce eline kayından yapılan tuzağını almıştır. Bütün silahlarını kuşanarak savaşa artık hazır hale gelen Estemis, düşmanı yenmek için kayın gibi dayanıklı bir ağaçtan yapılan tuzağı tercih etmiştir.

Pervin Ergun’a göre ise Kutlu ağaç yerin dibinden, Tanrı mekânına kadar uzayan bir varlıktır. Destanlarda kutlu kişiler olarak kabul edilen kahramanların, sihirli olduğu düşünülen ağaçların altında yaşadığı söylenmektedir. Bu ağaçların altında dinlendirip

[114] Batırlar Cırı, s. 117.
[115] Batırlar Cırı, s. 143.

otlattıkları atlarını ağaca asla bağlamazlar. Bunun sebebinin de atların bir kurtarıcı olarak görülmesi ve sahiplerinin başına kötü bir şey geldiğinde onları kurtarmaları gerektiğidir.[116]

5.2.1.2. Karaspan

Karaspan (Karadağ), Tanrı Dağlarının devamı niteliğinde olup Karaman'ın kuzeyinde bulunan volkanik bir dağdır. Koblandı Batır Destanı'nda geçen Alşağır'ın yakınları olan ve dev gibi görünen Kızıler'in oğulları, Ağanas ve Toğanas'ı da haşmetli olmaları yönüyle Karaspan Dağına benzetebiliriz.

Destanda Karamanlı topluluğunun Kazakistan'da bulunan Karaspan Dağında yaşadığını görmekteyiz. Kazan ve Kalmuklarla edilen mücadelenin anlatıldığı bu destanda Karamanlı topluluğu, Kıpçaklar, Nogaylar, Kazan ve Kalmuklarla komşu olarak yaşamaktadırlar. Destandan yola çıkarak Karamanlıların Sırderya boylarında yaşadığını, Nogaylılara komşu olduğunu ve Karaspan Dağı'nın bugün Kazakistan topraklarında bulunduğunu söylemek mümkündür. Karaspan Dağı aşağılarında Kıyatlar diye bahsedilmesi Sırderya Nehrinin doğusunda yaşadıklarını göstermektedir. Bugünkü yeri ise Taraz-Talas-Çimkent bölgeleridir. Hoca Ahmet Yesevi'nin hatta Dede Korkut'un doğduğu yerler de yine buralardır.

Dede Korkut'un Kıpçak asıllı annesinin anlattığına göre, Dede Korkut üç yıl anne karnında kalmıştır. Annesinin hamileliğinin yıl dönümünde büyük olaylar gerçekleşmiştir. Bebek dünyaya geleceği sıralarda dünyanın karanlığa boğulduğu, yağmurların yağıp sert rüzgârların estiği anlatılmıştır. Dede Korkut'un doğumuyla beraber ise Sırderya ve Karadağ'ı karanlık basması nedeniyle dağa Karaspan Dağı adı verildiği düşünülmektedir.[117]

"Қараспан таудың етегіне

[116] Pervin Ergun, "*Altay Destanlarında Tayga, Kutlu ve Kutsuz Ağaçlarla İlgili Terimler Üzerine"*, **Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi,** Ankara 2009, s. 78-79.
[117] Ali Berat Alptekin, "*Kazakistan Kaynaklarına Göre Dede Korkut'un Doğumu"*, **Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi**, Sa: 6, 1998 s. 639-645.

Келіп қонған Қараман”[118]

Destanda geçen bu kısım, Karaman’ın Karaspan Dağı’nın eteklerinde yaşadığına bir kanıttır.

“Қараспан тауың жайлаған

Қалың Қыпшақ елі бар

Қобыланды деген ері бар”[119]

Karaspan Dağı’nda Kıpçak illerinin bulunduğu ve burada Koblandı adlı bir yiğitin bulunduğu ifade edilmiştir.

“Қараспан тауын жайлаған

Біздің қалың көп Қыпшақ.”[120]

Kıpçaklar’ın Karaspan Dağı’nı mesken edindiğini gösteren bir diğer ifade de bu şekildedir.

5.2.1.3. Kırlı ve Sırlı

Kırlı ve Sırlı şehirleri, Koblandı Batır Destanı’nda birçok kez karşımıza çıkmaktadır. Kızılbaş’ın memleketinden çıkan Kazan Han, Nogaylı’nın yerini Sırlı ve Kırlı şehrini işgal eder. Sırlı’ya askerlerini, Kırlı’ya da beylerini yerleştirip buraları ele geçirmeyi amaçlar.[121]

“Шәрін тегіс бұзсам деп,

Ат қоймаққа ойлады

[118] Batırlar Cırı, s. 20.
[119] Batırlar Cırı, s. 19-20.
[120] Batırlar Cırı, s. 36
[121] Esbosun, a.g.e, s. 24.

Қазанның Қырлы қалаға.”[122]

Kırlı şehrini yok etmek isteyen Kazan’ın ifadelerinin yer aldığı bu bölümde, şehri yok ettikten sonra gücünü ispat etmek adına burada at koşturmak istediğini görmekteyiz.

“Қазанның Қырлы қаласын

Аламын деп, ала алмас”[123]

Bu bölümde ise korkak ve cesaretsiz olarak nitelendirdiğimiz Kazan Han’ın, Kırlı şehri almak istediğini fakat alamadığına şahit olmaktayız.

5.2.1.4. Sarısu

Kış aylarını Sırderya’nın orta kısımlarında geçiren Orta Cüz Kazak boyları, yaz aylarında İşim, Tobıl ve Sarısu boyunca merkezi bozkır bölgelerine göç ederler.[124] İrtiş, İşim, Tobıl ve Sarısu ırmakları arasındaki bölüme Küçün Cüz adı verilirken, XVII. yüzyıla kadar Sarısu ve Sırderya nehirlerinin içinde bulunduğu bölgenin tümünü içine alacak şekilde genişleyen cüz ise Orta Cüz’dür.[125]

Kazak tarihi için büyük önem arz eden bu bölge destanda da karşımıza çıkan bir unsur olmuştur.

“Қарындасым Қарлыжан,

Тоғай толған түйемді,

Сарысуға тапсырдым”[126]

---

[122] Batırlar Cırı, s. 65.
[123] Batırlar Cırı, s. 38.
[124] Fatih Ünal, **Rus Emperyalizmine Karşı Stepte Büyük Başkaldırı Sultan Kenasarı**, İlgi Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2010, s. 95.
[125] Hizmetli, a.g.m, s 29
[126] Batırlar Cırı, s. 35.

5.2.1.5. Su

Başlangıç olarak kabul edilen "su" evrenin yaratılmasında temel unsurlardan biri olarak kabul edilmektedir. Türk yaratılış mitinde evren sudan oluştuğundan tüm canlıların da sudan yaratıldığını söylemek mümkündür. Bu sebeple suyun mitolojik anlamda önemli bir yeri vardır. Su, başlangıç maddesi olarak görüldüğü kadar dünyanın sonunu getiren unsur olarak da görülmektedir.[127]

Altay yaratılış mitinde de başlangıçta her yerin suyla kaplı olduğu ifade edilmektedir. Türklerin oturdukları İç Asya bölgeleri büyük denizlerden çok uzakta bulunurdu ve Türklerin bildiği büyük sular yazın kuruyan kışın donan bozkır gölleridir. Bu sebeple Türkçede "deniz" (tengiz) denince akla gelen ilk şey, büyük ve küçük göllerdir. Okyanus kavramı uzun yıllar Türkler için yabancı bir ifade olarak kalmıştır.[128]

İlkel toplumlarda tabiatta birtakım gizli güçlerin olduğuna inanılmıştır. Bu durum tabiat varlıklarının her birine bir kişilik atfetdilmesine sebep olmuştur. Bu sebeple bir kutsallık algısı ortaya çıkmıştır. Bunlardan biri de hayatın devamı için ihtiyaç duyulan aynı zamanda bereket timsali olan "su"dur. Eski Türklerde de suyun bir iyesi yani sahibi ruhu olduğu inancı mevcuttur. Özellikle çocuksuz kadınlar kanlı ya da kansız kurbanları ile o suyun ruhlarını memnun etmeye çalışmış ve onlardan medet ummuşlardır.

Türk inancında tüm çağlarda kutsal kabul edilen su Türk geleneklerinin köklerini tutan en büyük unsurdur. Su kavramı yeryüzündeki tüm suları, ırmakları, pınarları ve dereleri de kapsamaktadır.[129] Su ruhun dinlendirmesi, adaklar adanıp kurbanlar kesilmesi, saygı duyulması gereken bir unsur olmasıyla da büyük önem taşımaktadır. Türk Dünyası içinde de şifa bulunacağına inanılan bir unsur olduğunu söylemek mümkündür.

---

[127] Fuzuli Bayat, **Türk Mitolojik Sistemi (Ontolojik ve Epistemolojik Bağlamda Türk Mitolojisi),** C: I, Ötüken Yayınları, İstanbul 2007, s.248.
[128] Bahaeddin Ögel, **Türk Mitolojisi (Kaynakları ve Açıklamaları ile Destanlar)**, 2. cilt, TTK yayınları, Ankara 1995, s. 467.
[129] Yaşar Kalafat, **Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri**, AKM, Ankara 1996, s. 50; Ögel, **Türk Mitolojisi**, (2002), s. 323.

Pek çok kültürde olduğu gibi, “su kültü” de Türklerin tabiat kültleri içinde ilk sırada yer almaktadır.

“Қобландыны жетелеп,

Үйге алып кеп түсірді.

Өлгенде көрген жалғызға

Шәрбаттың суын ішірді.”[130]

Koblandı’nın öldüğünü gördüğü kişiye şerbet içirdiğini görmekteyiz. Su verilen kişinin şifa bularak iyileşmesi beklenir. Koblandı’nın içirdiği şerbetin, Türk mitolojisinde kutsal sayılan sulardan biri olan zemzem olduğu düşünülmektedir.

“Буырылға қыз Құртқа

Түндікпенен күн берді,

Түтікпенен су берді,

Дәрілеген жем берді”[131]

Kurtka, Burıl’a gece ile gün, şişe ile su ve ilaçlanmış yem verir. Kurtka tarafından Burıla’a verilen suyun ona şifa olması niyetiyle verildiği düşünülmektedir. Kutsal kabul edilen suyun ve ilaçlanan yemin Burıl’ı iyileştireceği umulur.

“Алтыннан соққан кебісім,

Сегіз ұжмақ бейішім,

Қауыз, кәусар суындай

[130] Batırlar Cırı, s. 30.
[131] Batırlar Cırı, s. 15.

Бейіштен шыққан жемісім,

Арыстаным, аман бол!”[132]

Kurtka Koblandı’ya sekiz kat cennetim diye hitap etmektedir. Eşini cennette yetişen meyvelere ve kevser suyundan havuza benzetmektedir. Burada Kurtka’nın Koblandı’yı sefere yollarken ona söylediği sözleri görmekteyiz. Koblandı’ya olan sevgisi ve verdiği değer öyle fazladır ki, onu kevser suyundan yapılmış bir havuza benzetmektedir. Cennete bulunduğu bilinen kevser havuzunun Koblandı’ya benzetilmesi kahramanın ne kadar yüce olduğunu gösterir.

5.2.1.6. Yıldız

Gökyüzü, toplumlar arasında kutsal sayılan unsurlardandır. Ay ve Güneş’ten sonra en önemli unsurlardan biri olan Yıldıza da aynı şekilde kutsallık atfedilmiş ve yıldız evreni keşfetme isteği uyandıran bir unsur olarak görülmüştür. Gök cisimlerine verilen önemin yanı sıra ilgi de yüzyıllar boyunca artmıştır. Kutup yıldızının göğün direği ve kapısı olarak kabul edilmesi onun toplum tarafından dünyanın eksenini oluşturduğu fikrini de benimsetmiştir. Yıldız bazı kaynaklarda da kazık olarak ifade edilmiştir. Sebebi ise Türklerin çadırlarının sabit tutulması için gerekli güvenliği sağlayan kazığın özelliğinin yıldıza atfedilmesinden kaynaklanmaktadır.[133]

İnsanların alter egosu yani bir diğer adıyla öteki bir beni vardır. Bu alter ego zaman zaman bir yıldıza benzetilmiştir. Bu sebeptendir ki herkesin bir yıldızı olduğuna inanılır. Boratov’a göre ise gökten kayan her bir yıldız, o yıldızın sahibinin öldüğüne ya da hastalandığına işaret etmektedir. [134]

Kökjan Batır Destanı’nda kahramanın ölümüyle onunla beraber yolculuk yapan üç kişinin ruh halleri bozulmuş ve içlerine kaygı düşmüştür. Yıldızların sayısını bilen kişi “Parlak yıldız kayıp gitti Kökjan Batır dünyadan gitti. (…)” demiştir.[135] Kökjan Batır adlı destan metni içinde görülen bu durumun özellikle Anadolu coğrafyasında

[132] Batırlar Cırı, s. 36-37.
[133] Muharrem Kaya, **Mitolojiden Efsaneye Türk Mitolojisinin Türkiye'deki Efsanelerde İzleri**, Bağlam Yayınları, İstanbul 2015, s. 113-114.
[134] Boratav**,** a.g.e, s. 26-27.
[135] Yıldırım, a.g.e, s. 388.

yaygın olarak görülen inanışın izlerini Kazak kahramanlık destanları içerisinde de yer edindiğini göstermektedir. Bu inanışın sadece Anadolu'da değil, Türk Dünyası içerisinde de bir yeri olduğunu ve benzer yorumlarının yapıldığını söylemek mümkündür.

"Жебелі найза қолынан,

Жұлдызы туып оңынан,

Ерте Шолпан батқанда,

Таң сарғайып атқанда "[136]

Köbüktü'nün oklu mızrağını eline alarak Çolpan yıldızı batınca ve tan sararınca Karaman'ın peşinden koştuğu anlatılmaktadır. Düşmanın peşinden koşmak için bir işarete ihtiyaç duyulduğu ve bu işaretin yıldız tarafından verildiğini görmekteyiz.

"Таң сарғайып атқанда,

Шолпан жұлдыз батқанда,

Ақ отаудың ішінде

Құртқажан ұйықтап жатқанда,

Естеміс келіп сөз қатты…"[137]

Bu mısralarda da tan sararınca, Çolpan yıldızı batınca ve çadırın içindeki Kurtka can uyanınca Estemis'in seslendiği görülmektedir. Bundan yola çıkarak yıldızın doğuşu, batışı ve kayışının farklı anlamlar taşıdığını söyleyebiliriz.

[136] Batırlar Cırı, s. 69.
[137] Batırlar Cırı, s. 22.

5.2.2. Hayvanlar

5.2.2.1. At

Atın Türk kültüründe oldukça önemli bir yere sahip olduğunu bilmekteyiz. Ona verilen değer ve kutsallık ile ön planda olmuştur. Atın savaşlardaki katkısı Türk kültüründe kutsal kabul edilme sebeplerinden yalnızca biridir. Türk kültüründe olağanüstü güçlere sahip olan ve konuşabilen bir varlık olan at, Türk mitolojisinde de ön plana çıkmıştır. Atın kutsal olmasını Şamanizme dayandırmak mümkündür. Şamanların gökyüzüne çıkarak Gök Tanrı ile konuşmaları da at vasıtasıyla gerçekleşmiştir. Aynı zamanda şamanın at vasıtasıyla yer altına yolculuk yapması, bu hayvanın ölüm simgesi olarak ifade edilmesine neden olmuştur diyebiliriz.[138]

Türk dünyası masallarında çokça karşımıza çıkan at motifi yardımcı unsur olarak görülmektedir. At sahibinin zor zamanlarında yanında olan ve ona yol gösteren bir motif olması bakımından önem arz etmektedir.

“Әулиеге ат айтып,

Қорасанға қой айтып,

Қабыл болған тілегі” [139]

Destanın bu kısmında evliyaya at, Horasan’a koyun adayarak kabul olan bir dilekten bahsedilmektedir. Destanda anlatılan olaylarda Toktarbay’ın çocuğu olmadığını görmekteyiz. Evlat sahibi olmadan ölmek istemeyen Toktarbay, baba olmak için elinden geleni yapmaya hazırdır. Bunun için evliyaya at, Horasan’a koyun adar. At öylesine kutlu bir hayvan olarak kabul edilmiştir ki, baba olmak gibi büyük bir isteğinin gerçekleşmesi için evliyaya at adamak ister. Toktarbay’ın adadığı adaklar sonucunda Koblandı adında bir oğlu olur. Aynı zamanda burada at motifini yardımcı unsur olarak da değerlendirmek mümkündür.

[138] Çoruhlu, a.g.e, s. 140.
[139] Batırlar Cırı, s. 4.

“Атқа қылған еңбегі

Күннен-күнге көбейді.” [140]

Ata harcanılan emeğin günden güne çoğaldığından bahsedilen bu kısımda ata verilen değerin ne kadar fazla olduğu açıkça görülmektedir.

“Қондырып көшін сол жерге,

Енді атына мінеді,

Ойлау жерден орғытып,

Тегіс жерден сырғытып,

Аяңдамай желеді” [141]

Taşınan göçün durdurulup ata binildiğinden ve atın ovalardan atlayarak durmadan koştuğundan bahsedilmiştir. At figürü burada durmadan koşan güçlü ve yardımcı karakter olarak yeniden karşımıza çıkar. Hız kesmeden, sürekli bir şekilde atlayarak, kayarak ilerlemeye devam eder. Bu onun ne kadar hızlı ve dinamik olduğunun da bir göstergesidir.

“Күн көрмеген көнен-ді.

Жуандап мойны өссін деп,

Бір байталға жіберді” [142]

Güneş görmeyen bir atın boyu uzaması için baytara yollanmasından bahsedilir. Ata duyulan ihtiyaçtan ve ona karşı beslenen sevgiden dolayı atın değerinin azalması, kutsallığını kaybetmesi ve başına kötü bir şey gelmesi istenmez. Bu yüzden hayvan

[140] Batırlar Cırı, s. 17.
[141] Batırlar Cırı, s. 12.
[142] Batırlar Cırı, s. 17.

doktoruna gösterilerek boyunun uzaması ve böylelikle güçlü ve sağ kalması sağlanmıştır.

5.2.2.2. Boğa

Gücün ve kudretin sembolü olan boğa, kimi zaman gök ile kimi zaman ise yer ile ilişkilendirilmiştir. Yer altı tanrısı olarak bildiğimiz Erlik, çoğu kez boğanın sırtında gösterilmiştir. Hükümdarlık simgesi olan boğa, Dede Korkut Destanı'nda da karşımıza çıkan bir motif olmuştur. Boğa yiğitliğin ve gücün sembolü olsa da genellikle diğer hayvanlara yenilir. Bu sebeple gök unsurundan daha çok yer unsuru içinde kullanılan bir motiftir.[143]

"Теке менен тушадан

Түгендеп сойып, той қылып"[144]

Karlığa ile Koblandı'nın evleneceğini duyan Karaman, düğün için koç ve boğa kesmek istediğini dile getirir. Karaman'ın boğa keserek kutlama yapmak istemesinin sebebi, Koblandı'nın tıpkı bir boğa gibi yiğit ve güçlü olmasıdır.

"Көкала бұқаға ұсаған

Мен бұзаудан айрылдым.

Ішіме толған көп қайғы"[145]

Koblandı'nın babası Toktarbay, ak boğaya benzeyen buzağısından ayrılmasının acısını yaşamaktadır. Buzağısına o kadar çok değer verir ve onu o kadar çok sever ki, onun gözünde buzağı artık boğa gibi güçlü, kuvvetli ve cesur bir hayvan olmuştur.

[143] Çoruhlu, a.g.e, s. 166-167.
[144] Batırlar Cırı, s. 156.
[145] Batırlar Cırı, s. 97.

5.2.2.3. Burıl

Kazakların renk adlandırmaları eski Türkler ile aynıdır. Kazakların renk ayrımındaki titizliğini burıl kelimesinde görmek mümkündür. Burılın beyazımsı bir rengi ifade ettiği söylenmektedir.[146] Hayvan adlarıyla birlikte kullanılan Kazak Türkçesinde renkler, bazı hayvan türlerinin adını oluşturabilir. Burıl (kır at donu), kök burıl (ata özgü renk) gibi adlandırmalar karşımıza çıkmaktadır. [147]

“Жан серігім Бурыл ат,

Барыңды бүгін қарышта!”[148]

“Can dostum Burıl at, koşupta ilerledi bugün.” şeklinde çevirdiğimiz bu kısımda beyazımsı renge sahip olan bu at, kişinin en büyük yardımcılarından biri olması sebebiyle can dostu olarak nitelendirilmiştir.

“Он екі құлаш кезеңнен

Атылып Буырыл ойнайды.

Қыз Құртқаны көтеріп,

Буырыл көкке екі ұшты.”[149]

On iki kulaçlık bir engelden atlayan Burıl atın, Kız Kurtka’yı kaldırarak göğe uçurduğu bu bölümde, onun güçlü ve kanatlı bir at olduğu çıkarımını yapmak mümkündür.

“Құртқа сұлу батырға

---

[146] Gulbanu Kosımova, “*Kâşgarlı Mahmud İle Kazak Halk Şairlerinin Ortak Dili”*, **Gazi Türkiyat**, Sa: 14, Ankara 2014, s. 13.
[147] Dilek Kaplankıran, “*Kavram Alanları Açısından Kazak Türkçesinde ‘Tört Tülik’ Kapsamında Yer Alan Hayvan Adları”*, **TÜRÜK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi,** Sa: 9, 2017, s 42.
[148] Batırlar Cırı, s. 43.
[149] Batırlar Cırı, s. 27.

Қарағай найза саптатты.

Алмас қылыш соқтырып

Күмістен қынын шақтатты.”[150]

Burıla verilen değer oldukça fazladır. Bu yüzden Kurtka ona sağlam dayanıklı bir tür olan Karagay ağacının dalından ok, değerli elmastan kılıç ve kılıca gümüşten kılıf yaptırır. Burıl ata verilen değer ve gösterilen sevgi apaçık ortadadır.

5.2.2.4. Deve

Türk mitolojisinde alpliğin simgesi olarak bilinen deve, töz olarak kabul edilmektedir. Kendi başına var olduğu bilinen yani var olması için hiçbir şeye ihtiyaç duymayan develer, cevher tanrı olarak nitelendirilmektedir. Töz olarak kabul edilen develer genellikle mitolojideki “buğra” denilen erkek develerdir. Şamanizm’de Kızagan Tengere isimli savaş tanrısı da erkek bir devenin üzerinde ilah olarak çağırılmaktadır. Bu durum devenin de tıpkı bir tanrı gibi yüce oluşuyla ilgilidir.[151]

“Сарай да сарай, сарай бар,

Сарайға қолды жеткізген

Қос өркешті қызыл нар.”[152]

Koblandı Batır Destanı’nda saraya malı ulaştıran çift hörgüçlü kızıl develerden bahsedilmektedir. Kıymetli eşyaların saraya ulaşmasında cevher tanrı dediğimiz develer rol oynamaktadır. Bu olay devenin hem güvenilir hem de yardımcı unsur olmasıyla ilgilidir.

---

[150] Batırlar Cırı, s. 17

[151] Adem Öger, “*Uygur Türklerinin Doğum Âdetleri”*, **Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature And History Of Turkish Or Turkic**, C: VII, Sa: 1, 2012, s. 1692; Çoruhlu, a.g.e, s. 167.

[152] Batırlar Cırı, s. 18.

“Егіз туған көк қошқар -

Ол да сенің жолыңа!

Егіз туған көк бура

О да сенің жолыңа!

Көл иесі Қамбар-ай,

Шөл иесі Қамбар-ай!”[153]

Çöllerin ve göllerin sahibi Kambar’a adanan ikiz koç ve ikiz gök deveden söz edilmektedir. Türk mitolojisinde önemli yer tutan koç ve deve, sefere gidip de sağ dönülürse Kambar’a adanacaktır. Adanacak hayvanın herhangi başka bir hayvan olmayıp deve olması da devenin büyük önem taşımasındandır. Kambar’ın yoluna adanacak hayvanın değersiz bir hayvan olması istenmemiştir.

“Келелі түйем ішінде

Қайырлы бураға ұсаған

Қайырлы туған Қоблан”[154]

Uğurlu doğan Koblandı’nın methedilirken güzelliğiyle deveye benzetildiğini görmekteyiz.

“Түйенің көркі нар қылып”[155]

Devenin güzelliği büyüklüğüyle ilişkilendirilmiştir. Bir deve ne kadar haşmetliyse o kadar güzel ve kutsal sayılmaktadır.

[153] Batırlar Cırı, s. 41
[154] Batırlar Cırı, s. 97.
[155] Batırlar Cırı, s. 99.

5.2.2.5. Geyik

Geçmişten günümüze kutsal kabul edilen geyik, Türk mitolojisinde de oldukça önemli bir yere sahiptir. Dünyanın oluşumunda bulunduğuna inanılan geyiğin kutsal görülme sebeplerinden biri de budur.[156] Birçok efsanede de geyik avının kötülük getireceği ve bu hayvanın kutsal kabul edildiğine rastlanmaktadır.[157]

Orta Asya'dan Anadoluya kadar ulaşan geyiğin kutsallığı, destanlar gibi kahramanlık konusu etrafında gelişen Kazak kahramanlık masallarında da kendini göstermiştir. Altın Aydar adlı metinde geyik vurulmak istendiğinde fırtına başlar ve Baygulan yuvarlanıp düşer.[158] Geyiğin kutlu hayvan olarak görülmesi ve ona zarar verenin cezalandırılması hem Anadolu efsanelerinde hemde Kazak masallarında ve destanlarında işlenmiştir. Türk mitolojisinde ataların geyikler tarafından emzirilmesine ve bu yüzden geyiğin kutsal bir hayvan olduğu bilgisine rastlanılmaktadır.[159] Ağzında geyik tutan ejderha ve geyikle dövüşen bir hayvan da sıkça rastlanılan motiflerden biridir.[160]

Radloff'un derlediği "Yestey Möngkö" masalında yer altında oturan Geyikkız, Yestey Möngkö isimli bir yiğit tarafından kovalanır. Yer altında bulunan bir taş evde oturan Geyikkız, yakalanınca yiğitle evlenir.[161]

Hikâye ve destanlarda geyik ve keçi zamanla birbiri yerine kullanılan iki ifade olmuştur. Geyik yerine keçi, keçi yerine geyik ya da geyik keçisi gibi ifadeler kullanılmıştır. Sığın/sıgun sözcüğü keçi anlamına gelse de geyik içinde kullanılan bir ifade olmuştur. Kırgız destanı olan Er-Töstük Destanı'nda, Er-Töştük'ün karısı keçiye ve geyiğe benzetilmiştir.[162]

Bir Altay destanında Bakır Dağı'nın ruhu olarak kabul edilen Çes-Alp, Kan-Pergen'i ayağına çağırırken bir geyik kullanır.

---

[156] Nilgün Dalkesen, "*Orta Asya'dan Anadolu'ya Türk Kültüründe Geyik Kültü"*, **Millî Folklor Dergisi**, Sa: 106, 2015, s. 59-60.
[157] Pertev Naili Boratav, **100 Soruda Türk Folkloru**, Bilgesu Yayınları, Ankara 2016, s. 70.
[158] Seyfullah Yıldırım, **Kazak Kahramanlık Masalları**, Türksoy Yayınları, Ankara 2017, s. 174.
[159] Dalkesen, a.g.m, s. 65.
[160] Bahaeddin Ögel, **Türk Mitolojisi**, 1 c., Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1998, s. 134.
[161] Ögel, Türk Mitolojisi, 1998, s. 104.
[162] Dalkesen, a.g.m, s. 62.

“Getirsin diye seni,

Ben gönderdim geyiği, göresin diye beni!

Gönderdim onu sana, çünkü lâzımdın bana”[163]

Dede Korkut Destanı’nda Banu Çiçek ile Bamsı Beyrek’in beşik kertmesi olduğunu ama birbirlerinden haberleri olmadığını bilmekteyiz. Geyik yol göstericiliği ve rehberliği ile iki kahramanı bir araya getirmiştir.[164]

Cengiz Aytmatov Beyaz Gemi adlı romanında Buğu (geyik) kavminin kökenini anlatan motifi ele almıştır. Romanda geçen Boynuzlu Maral Ana motifi, Hunlara ait bir efsanede de geçmektedir. Bu efsane de Hun avcılarını peşinden sürükleyerek yeni vatanlarına götüren geyikten bahsedilir.[165] Beyaz Gemi’de bahsi geçen Boynuzlu Maral Ana uğur getirmesi dolayısıyla beyaz renge sahiptir. Çin’de ve Orta Asya’da önemli yer tutan beyaz geyik, refah ve mutluluk sembolü olarak kabul edilir.[166] Âşık Kerem’in bir geyikle karşılıklı şiir söylemesi ve Şah İsmail Hatayi’nin geyiğe “erenler” demesi ise halk şiirinde de geyiğin önemli bir yeri olduğunun göstergesidir.[167]

Beyaz Gemi’de insanların geyikleri avlaması sonucu Boynuzlu Maral Ana’nın Kırgızlar’dan uzaklaştığı görülmektedir. Maral Ana’nın ölmek üzere olan yaşlı kadın ve bir çocuğu kurtarması dolayısıyla uğur getirdiğine inanılır. Maral Ana çocukları Isık Göl civarına götürüp emzirip büyüterek Kırgızların tarih sahnesinden silinmesine engel olur. Romanda dikkat çeken bir diğer unsur ise Maral Ana’nın boynuzlarında taşıdığı beşik çıngıraklarıdır. Geyik unsuruna Orhun kitabelerinde de rastlanmaktadır. Oğuz Kağan, onları öldürmeye gelen canavarı öldürmesi için ağaca geyik bağlar. Cengiz Han’ın da atasının Kızıl (ak) geyik ve Gök–Kurt olduğuyla

---

[163] Ögel, Türk Mitolojisi, 1998, s. 583.
[164] Ergin, a.g.e, s. 59.
[165] Gülzura Cumakonava, *"Ulu Sözün Uzantısı",* Doğumunun 70. Yılında Cengiz Aytmatov Uluslararası Bilgi Şöleni Bildirileri, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara 1999, s. 59; Saadet Çagatay, “*Geyige Dair Bazı Motifler”*, **Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten**, 1953, s. 175.
[166] Yaşar, Çoruhlu, *"Türk Sanatında Görülen Geyik Figürlerinin Sembolizmi",* **Toplumsal Tarih Dergisi,** Sa: 18, 1995, s. 35.
[167] Turgut Günay, *“Havza Yöresinde Geyikle İlgili Bir Efsane",* **Türk Halkbilim Araştırmaları Yıllığı**, 1977, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1979, s. 101

ilgili rivayetler bulunmaktadır. Geyiğin kutsallığı Koblandı Batır Destanı'nda da karşımıza çıkmaktadır.

"Қобыландыны барғасын

Естемiс ерің баулиды.

Күнде киік аулайды"[168]

Koblandı gelince Estemis'in mutlu olduğundan, her gün geyik avladığından bahsedilmiştir. Estemis'in Koblandı dönünce sevincinden her gün geyik avlaması, geyiğe atfedilen kutsallıktan dolayı uygun görülmese de, ona duyulan sevgiyi göstermek adına, avlanıp afiyetle yendiği düşünülebilir.

"Ақ бөкендей жосылды,

Еркiнше шауып көсілді"[169]

Geyik, tıpkı at gibi daima dinamik bir hayvandır. İnsana yardımcı olan bu hayvan destanda; "Geyik gibi koşturdu, çok rahat atlattı." ifadeleriyle atlayıp zıplayan bir figür olarak karşımıza çıkar.

5.2.2.6. Kaplan

Kaplan, Türk mitolojisinde, Türk kabilelerinin ve yiğitlerinin kullandığı en eski kavramlardandır. Alplık simgesi olarak kullanılan kaplan, güç ve yiğitlik sembolü olarak da karşımıza çıkmaktadır. Alpamış Destanı'nda Bayböri aşerdiğinde ava çıkarak kaplan vurmaktadır. Eşinin Bayböri ile yürürken kaplana rastladığı, bu kaplanın güçlü ve her zaman saldırıya hazır olduğu görülmektedir. Köroğlu Destanı'nda, Köroğlu askerlerine düşmanlarıyla savaşmaya hazırlarken "Kaplanlarım!" diye hitap eder. Bu askerlerinin kaplan gibi güçlü olduklarını, Köroğlu'nun da askerlerinden saldırgan ve kuvvetli olmalarını beklediğini

[168] Batırlar Cırı, s. 5.
[169] Batırlar Cırı, s. 115.

göstermektedir. Köroğlu, askerlerinin her birini kaplan gibi savaşçı ve cesur olarak nitelendirmiştir[170]

“Қойға тиген қасқырдай

Сойып кетіп барады

Жолбарыс шапқан құландай

Шоршып кетіп барады”[171]

Burada Koblandı’nın tıpkı koyun görmüş bir kurt gibi katlederek gittiğinden ve kulan yakalayan kaplan gibi atlayarak gittiğinden söz edilmiştir. Koblandı’nın tıpkı avını yakalayan bir kaplan gibi mutlu bir şekilde yoluna devam ettiğini görmekteyiz. Kahramanın kaplana benzetilmesiyle de onun ne kadar güçlü olduğu vurgulanmıştır.

5.2.2.7. Karlıgaş

İnsanoğlunun evreni anlamlandırma aşamasında hayvanları kutsallaştırdığı görülmektedir. Bu hayvanlardan biri olan kuşlar da Türk mitolojisinde farklı işlevleriyle karşımıza çıkmaktadır. Yakutların, Altayların yaratılış mitlerinde kaz, kırlangıç ve kuğu gibi kuşlara rastlanmaktadır. Burada ele alacağımız kuş ise kırlangıçtır. Kırlangıç kelimesi Türkmen ve Kazaklarda “karlıgaş”, Balkan Türklerinde “karılgaç”, Özbeklerde “kaldirgaç”, Kırgızlarda “çabilekey” ya da “çabiyekey” olarak adlandırılmaktadır. Kırlangıcın, karılık+-(a)ç küçültme ekinden oluştuğu düşünülmektedir.[172]

Kırlangıç dostluğun ve şefkatin simgesi olarak kabul edilmektedir. Kırlangıcın yuva yaptığı eve talih konacağına inanılır. Bu nedenle kırlangıcın öldürülmesi uygun görülmez. Nuh tufanında yer alan kuşlardan biri olduğu söylenen

[170] Halil Çetin, **“Koblandı Batır, Alpamış ve Köroğlu Destanlarının Kazak Versiyonunun Halk Bilimsel Açıdan İncelenmesi”**, Yüksek Lisans Tezi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, 2016, s. 424-426.
[171] Batırlar Cırı, s. 63.
[172] Hasan Eren, **Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü**, Bizim Büro Basımevi, 2. bsk., Ankara 1999, s. 238.

kırlangıcın, insanoğlunu kurtarması onun kutsal sayılma sebeplerinden biridir.[173] Kırlangıç Uygur Türkleri arasında ise çeşitli hastalıkları tedavi etmede rol oynamaktadır. Hamile kalmak isteyen kadınlar kırlangıç yavrusu yerler. İkiz çocuk sahibi olmak isteyen kadınlar ise kırlangıcı canlı olarak yutar.[174]

“Қыздың аты Қарлығаш,

Қобыландыға қарындас”[175]

Koblandı Batır Destanı’nda insan adı olarak geçen Karlıgaş, Koblandı’nın kız kardeşinin adıdır. Destanda Karlıgaş bilgili oluşuyla dikkat çeken bir karakterdir. Türk mitolojisinde kutsal sayılan Karlıgaş (kırlangıç), destan içinde de Koblandı tarafından değer gören ve sevilen bir karakterdir.

“Қарлығашқа көрсетпей,

Жасын сүртті жеңімен”[176]

Koblandı’nın Karlıgaş’a karşı duyduğu sevgi öyle güçlüdür ki, kardeşinin üzülmesini istemez. Bu yüzden gözyaşlarını Karlıgaş’a göstermeden siler ve başına gelen olumsuzlukları ondan saklar.

5.2.2.8. Kartal

Şamanizm’de çok yaygın kullanılan kartal motifi, güneşin sembolü olarak kabul edilmektedir. Türk mitolojiisinde önemli yer tutan çift başlı kartala “bürküt” ve “öksökö kuşu” denmektedir. Yüceliğin, yüksekliğin sembolü olarak kabul edilen ve göklerin hâkimi olan kartal, “güneş kuşu” olarak da nitelendirilmektedir. Çift başlı kartal motifi, Türklerin kılıç kabzalarında da yer almıştır. Gök Tanrı inancının sembolü olarak kullanılan kartalın ölümsüzlük suyu içtiğine inanılır.

---

[173] L. Sami Akalın, **Türk Folklorunda Kuşlar**, KB Halk Kültürünü Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 1993, s. 106.
[174] Hebibe Tursinniyaz, **Uyğur Ayallirinin Tuğut Adetliri Üstide Tetkikat**, Şincan Üniversitesi, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ürümçi 2007, s. 21-26;
[175] Batırlar Cırı, s. 5.
[176] Batırlar Cırı, s. 34.

Bahsedilen çift başlı kartallar, kayın ağaçlarının tepelerinde yaşamaktadırlar ve gökten yıldırım indirme gücüne sahiptirler. Haşmetli ve ulu olarak tasvir edilen bu hayvan aynı zamanda Tanrı Ülgen'in de sembolü olarak kullanılmıştır. Kötülüklerle mücadele etmekle görevli kartal, türeme sembolü olarak da bilinmektedir. Kartalın bir kadını hamile bırakması ve doğan çocuğun kam olarak doğması, kartalın türeme sembolü olarak nitelendirilmesinin bir sebebidir. İlk kamın yeryüzüne kartallar tarafından gönderildiğine inanılması da bu yüzdendir.[177]

"Кәмшат бөркі басында,

Тобылғы торы ат астында,

Қаршығасы қолында,

Тазысын ерткен соңында,

Жеті пірге сиынып,

Баратұғын жолында"[178]

Koblandı'nın kardeşi Karlığa'nın daha altı yaşındayken yola çıktığından söz edilmiştir. Karlığa yola çıkarken atına binip köpeğini ardına almış, kartalı elinde, börkü başında dua ederek ilerlemiştir. Burda başına gelecek kötülüklerden korunmak isteyen Karlığa, pirine dua eder. Ölümsüzlüğün sembolü kabul edilen kartalı da yanında götürerek başına gelecek musibetlerden sağ salim kurtulmayı ümit eder.

"Сіздер - сұңқар, біз – қарға"[179]

[177] Mehmet Alparslan Küçük, "*Geleneksel Türk Dini'ndeki 'Ana/Dişil Ruhlar'a Mitolojik Açıdan Bakış",* **Iğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 2013, Sa: 1, s. 124-125.
[178] Batırlar Cırı, s. 5.
[179] Batırlar Cırı, s. 29.

Kurtka, “Siz kartalsınız, biz kargayız” sözüyle kahraman Koblandı’nın güçlü yönünü ön plana çıkarmıştır. Tam bir alp tipi ola Koblandı kötülüklerle mücadele eden kartal gibi düşmanlarıyla savaşmaktadır.

5.2.2.9. Kulan

Türkler tarafından avlanan hayvanlar arasında yer alan Kulan’ın XIX. yüzyılda Hazar ötesi Türkmenlerince avlandığı bilinmektedir. Yaban atı ya da yaban eşeği olarak da bilinen Kulan hakkında birden fazla fikir öne sürülmüştür. Dede Korkut masallarında da “yaban eşeği” ifadesi geçmektedir.[180] Manas Destanı’nda ise kulan, Kırgızların canları sıkıldıkça avladığı, Manas’ın köpeği Ak-taygan’ın dişlediği ve Manas’ın kırk eriyle beraber avladığını bir hayvan olarak anlatılmaktadır.[181] Hasan Oraltay kulanın avlandığını ve yabani at olarak tanımlanabileceğini söylemiştir.[182] Baburname’den yararlanacak olursak kulanı, Türklerin yediği bir yaban eşeği olarak tanımlayabiliriz.[183] Kulanı yabani at olarak tanımlayan bir diğer görüş ise İbrahim Kafesoğlu’na aittir.[184]

“Жолбарыс шапқан құландай

Шоршып кетіп барады”[185]

Kulan yakalayan kaplan gibi atlayarak gider ifadesiyle, kulanın avlanan bir hayvan olduğu destanda açıkça görülmektedir.

“Құландай ойнап қалыпты”[186]

“Ақ бөкен аңдай жортамын”[187]

---

[180] Faruk Sümer, *“Dede Korkut Destanlarında Bazı Hayvanlara Dair”,* **I. Uluslararası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, II**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1976, s.323.
[181] Wilhelm Radloff, **Manas Destanı**, (Yayına Hazırlayan: Emine Gürsoy-Naskali), Türksoy Yayınları, Ankara 1995, s. 98, 143, 171.
[182] Hasan Oraltay, **Kazak Türkleri**, Türk Kültür Yayını, İstanbul 1976, s. 214-221.
[183] Mehmet Turgut Berbercan , *“Türk Dili ve Kültürü Açısından Baburname’de Avcılık”,* **A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, 2010, s. 24.
[184] İbrahim Kafesoğlu, **Eski Türk Dini**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1980, s. 15.
[185] Batırlar Cırı, s. 63.
[186] Batırlar Cırı, s. 92.
[187] Batırlar Cırı, s. 117.

Destanda kulan ögesi, “Kulan gibi oynuyor.”, “Ak kulan gibi koşarım” ifadeleriyle sürekli oynayan, koşan, enerji dolu bir hayvan olarak karşımıza çıkmaktadır.

5.2.2.10. Kurt

Kurt destanlarda Türk’ün savaş ve hayat gücünün bir simgesi olarak kabul edilmiştir. Türk mitolojisinde hükümdarlık gibi unsurların simgesi haline gelmiş ve gök, yer gibi unsurlarla çeşitli anlamlar kazanmıştır. Kurdun kutsal olmasının yanısıra uğurlu olduğunu da söylemek mümkündür. Kurt, tıpkı Türk mitolojisinde yardımcı olarak kabul edilen at gibi yol gösterici olmuştur. Kurtarıcı rolüyle karşımıza çıkan kurt iyiliksever, cesaretli, şefkatli, çoğu zaman da ana ve baba olarak karşımıza çıkar. Kızıl Kurt, Ak kurt ve Bozkurt diye de anılan bu hayvan Türk efsanlerinde “Asena, Börü, Cine, Börte, Sina, Cina, Cino, Yaşkar Börcü” gibi adlarla da anılır.[188]

Eski Türklerde çocuğu yaşamayan kadınlar kurt derisini ortasından delerek çocuğu ortasından geçirirdi. Böylece çocuğun uzun bir ömrü olacağına inanılırdı. Korkak adamlar eğer bir kurdun kalbini yerse cesur olurdu. Lohusalığında al basan kadınlar, yastığın altına bir parça kurt derisi koyarsa al basmazdı. Çok uyuyan insanlar eğer ceplerine kurt gözü koyarsa az uyurdu. Ve yine kurdun herhangi bir işaretini üzerinde taşıyanlar heybetli bir görünüme sahip olurdu.[189]

B. Ögel’in aktardığına göre Türk astrolojisinde Büyükayı burcu, onu kovalayan yedi kurttan oluşmaktadır. Yakutlar da kurt ve ayıların dolunayı yemesiyle ayın evrelerinin ilişkili olduğunu söylemişlerdir. Bu bilgiler doğrultusunda kurdun gök unsuruna bağlı olarak aydınlığın simgesi haline geldiğini söyleyebiliriz.

Kurt motifinin Türk destanlarında hangi anlama geldiği geçmişten günümüze hep bir araştırma konusu olmuştur. Hem Türk hem yabancı araştırmacıların dikkatini çeken bir konu olan kurt motifinin anlamı hakkında çok fazla görüş dile getirilmiştir. Jean-Paul Roux kurdu “ecdat hayvan” olarak değerlendirmiştir. Köprülüye göre ise kurt bir totem hayvanı olarak kabul edilmiştir.[190] Oğuz destanında kurdun bu kadar

[188] Uraz, a.g.e, s. 143.
[189] Uraz, a.g.e, s. 143.
[190] Fuad Köprülü, **Türk Edebiyatı Tarihi**, Ankara, Ötüken Yayınları, 1981, s. 57-58.

önemli olma sebebi de yine Türklerin kendilerini kurt neslinden geldiklerine inanmalarıdır demek mümkündür. Nihat Sami Banarlı'nın da yine aynı şekilde Türklerin kurtlara önce tapıp sonra kurt soyundan geldiklerine inanmaları yönünde açıklamaları olmuştur. Türklerin kendilerini kurda benzetmelerinin sebebini ise kurtların esareti kabul etmeyen tek hayvan olmasına bağlamak mümkündür.

Türk destanlarında ve kök efsanelerinde açıkça karşımıza çıkan kurt motifi; kılavuzluk etme, türeme ve soyu yok olmaktan kurtarma bağlamında birçok kez karşımıza çıkmaktadır. Tüm bu tasvirlerin sebebi de tanrısallığın kurda atfedilmesidir diyebiliriz. Fakat tanrısallığın atfedildiği kurt değil "Gökkurt" ve "Bozkurt"tur. Kurdun lider ve sosyal oluşu yönüyle Türklere benzetilmesinin yanı sıra barbar ve vahşi bir hayvan olması dolayısıyla da Çinliler tarafından kurda benzetilen Türkler onların gözünde masum sayılmazlar. Yani kurt motifi aslında her zaman herkes tarafından iyi manalarda kullanılmamıştır demek mümkündür. Zaten kurdun vahşi ve aynı zamanda avlanabilen de bir hayvan olması dolayısıyla kutsal kabul edilecek veya tanrısallık atfedilecek bir varlık olması doğru olmayacaktır. Fakat kurdun tanrının suretine girdiği inancının yaygın olması sebebiyle Bozkurt motifi kutsal sayılmıştır.

"Қобландыны шыр айналып,

Қасқырша шауып дұшпанға,

Айналақтап қарады."[191]

Bu ifadelerde Burıl'ın Koblandı'nın etrafında döndüğünü, düşmana tıpkı cesur bir kurt gibi saldırdığını görmekteyiz. Düşmana saldıran Burıl'ın kurda benzetilme sebebi ise kurdun ne kadar güçlü bir hayvan olduğuyla ilintilidir.

"Қорам толған ақты қой,

Ашбөріге тапсырдым."[192]

[191] Batırlar Cırı, s. 144

Ahırlar dolusu koyunların, aç dolaşan kurtlara emanet bırakıldığı bu mısralarda ise kurdun vahşi oluşuna yapılan vurgu dikkat çekmektedir.

5.2.2.11. Tulpar

Manas Destanı'nda karşımıza çıkan Tulpar, kanatlı bir at olarak bilinmektedir. Karanlıkta engelleri ve büyük mesafeleri aşarken kanatlarını açan bu at, beyaz veya siyah olarak tasvir edilmektedir. Kanatlarını açtığında ise eğer başkası görürse Tulparın yok olacağına inanılır.[193]

Koblandı Batır Destanı'nda da çokça karşımıza çıkan bu figür aynı zamanda Kazakistan'da keşfedilen Esik Kurganında bulunan Altın elbiseli adam isimli elbisenin başlığında da bulunur. Koblandı'nın Tayburılı olan Tulpar diğer destanlarda da karşımıza çıkmaktadır. Alpamış Destanı'ndaki Bayşubar, Er Targın Destanı'ndaki Karakaskas, Kabanbay'daki Kubas, İsatay'daki Aktaban, Navrızbay'ın Akazuvı, Karaserkesi, Bugıbay'ın Akanseri'nin Kulageri'de bunlara örnektir.

"Құртқажан «тұлпар» деп еді

Айтқан сөзін сынайын

Жайың қалай, Бурыл ат

Қолтығында қос қанат"[194]

Kurtkacan'ın tulpar dediği omzunda kanatları olan, koşan Burıl At'tan söz edilmektedir.

"Қарақасқа тұлпардың

Сауырынан түсерсің!

---

[192] Batırlar Cırı, s. 35.
[193] Serdar Gürçay, "*Mitolojilerde Uçan At Motifi Üzerine Karşılaştırmalı Bir Çalışma"*, **Aydın Türklük Bilgisi Dergisi**, Sa: 8, İstabul 2019, s. 49.
[194] Batırlar Cırı, s. 43.

Мойыңнан аққан жылы қан

Шаманқ келсе, ішерсің”[195]

Kazan’ın Tulparın karnını yarıp kanını içecek kadar kötü oluşundan söz edilmektedir.

5.2.3. Sayılar

5.2.3.1. Dokuz

Destanlarda karşımıza çıkan bir diğer unsur dokuz sayısıdır. Altay Yaradılış Destanı’nda Tanrı’nın dokuz dallı bir ağaç yarattığını ve her bir dalın altın birer insan yarattığını biliyoruz. Bu rakam eski Türkler’de büyülü sayılan bir rakam olmuştur. Örneğin şaman veya hakan bir keçe üzerinde ayağa kaldırılarak dokuz kez döndürülürdü. Bu rakam Koblandı Batır Destanı’nda da çokça karşımıza çıkmaktadır.[196]

"Тоғыз қабат торынан,

Бес қабаты шешілді”[197]

Koblandı’nın dokuz kat avından beşinin çözüldüğünden söz edilmiştir.

“Көбіктінің үстінде

Тоғыз қабат ақ сауыт

Шапсаң қылыш кеспейді

Атсаң мылтық өтпейді.”[198]

---

[195] Batırlar Cırı, s. 58.
[196] Celal Beydilli, **Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük**, Yurt Kitap, Ankara 2005, s. 490.
[197] Batırlar Cırı, s. 70.
[198] Batırlar Cırı, s. 81.

Bu bölümde Köbüktü'nün üzerinde bulunan dokuz katlı zırhtan söz edilir. Bu dokuz katlı beyaz zırh, kılıç değse bile kesilmeyen, tüfekle vurulsa dahi delinmeyen bir zırhtır. Bu sayının kutsallığı Köbüktü'yü korumuştur.

5.2.3.2. Kırık (Kırk)

Kutsal bir niteliği bulunan ve Türk destanlarında sıklıkla yer alan kırk sayısı; gücü, kuvveti ve olgunluğu ifade etmektedir. Kırk yiğit motifi de Türk mitolojisinde çok kez karşımıza çıkmaktadır.[199] Kırk sayısı aynı zamanda Türk halklarının kültüründe doğum ve ölüm gibi adetler için önemli yer tutar.[200]

"Бағып жатқан Құртқаны

Қырық бес кез Қызыл ер

Шырағым, тектен бермес-ті"[201]

Kurtka'yı koruyan Kızıl Erlerin sayısının kırk olması elbetteki rastgele seçilmiş bir sayı değil, onların güçlü ve olgun oluşuna yapılmış bir vurgudur.

"Қырық түйе қазына

Қырық құл мен қырық күң

Қосып берді қызына"[202]

Kırk devenin, kırk kul ve kırk hizmetçiye verildiği bu bölümde kırk sayısı kutsallığı ifade eder. Ödül olarak nitelendirilen develerin değerli ve kutsal olduğu kırk sayısıyla anlatılmak istenmiştir.

"Қырық мың үйлі Қияттан

---

[199] Bahaeddin Ögel, **Türk Mitolojisi**, 1. c, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2002, s. 501.
[200] Beydilli, a.g.e, s. 490.
[201] Batırlar Cırı, s. 7.
[202] Batırlar Cırı, s. 10.

Қырық мың әскер қол алып

Қызылбасқа жол алып”[203]

Destanın bu bölümünde Kırk bin çadırlı Kıyat'tan çıkan kırk bin askerin Kızılbaşların üzerine doğru yola çıktığını görmekteyiz.

5.2.3.3. Üç

Üç sayısı birçok mitolojik metinde karşımıza çıkan bir unsurdur. Bu sayının sihirli bir özelliği olmasını, ritüellerde yapılan ayinlerin üç kez tekrarlanmasına bağlamak mümkündür. Yaratılış destanlarında da şeytanın üç defa denize daldığını görmekteyiz. Tanrı Ülgen'in ise dünyayı yaratırken önce üç tane balık yarattığını daha sonra dünyayı yaratarak balıkların üzerine koyduğunu bilmekteyiz. Tüm bunlardan yola çıktığımızda üç sayısının mitolojide önemli bir yere sahip olduğunu görüyoruz. Evren modelinde dünyanın üç kattan oluşması da bu sayının kutsal ve önemli sayılması için yeterli bir sebep olarak görülebilir. Bahsedilen evren modelinde ise dünya yer, yer üzeri ve yer altı olmak üzere üç derecede sınıflandırılmıştır.[204] Şiilik mezhebinde Allah, Muhammed ve Ali olarak üçlemeye gidilmiştir. Tasavvufi anlamda da karşımıza çıkan üç sayısı ruhun derecelerini ifade eder. Bunlar ise suçlayan ruh, kötülüğe teşvik eden ruh ve huzurlu ruhtur.[205]

“Үш ұшар ең аспанға”[206]

Kurtka'nın, Burıl'a onun üç kez sefere uçtuğunu söylediği bu bölümde karşımıza çıkan üç sayısı, elbette ki alalede seçilmiş bir sayı değildir.

“Үш мың атты бір сайға,

Төрт мың атты бір сайға,

[203] Batırlar Cırı, s. 19.
[204] Ögel, **Türk Mitolojisi,** (2002), s. 433; Beydilli, s. 490.
[205] Çoruhlu, **Türk Mitolojisinin Ana Hatları**, s. 221.
[206] Batırlar Cırı, s. 27.

Аламын деп қайтарды,

Қойып кетіп барады”[207]

Koblandı’nın üç bin atlıyı bir uçuruma, dört bin atlıyı bir diğer uçuruma savurduğunu görmekteyiz. Burada üç bin sayısı çokluğu ifade etmek için kullanılmıştır.

“Соңынан келіп үш көкжал,

Қобландыменен бас қосып,

Шаттанысып, қуанып”[208]

Burada birbirleri ile karşılaşan Karlığa ve Koblandı’nın yoluna çıkan üç börüden söz edilmiştir. Bu üç börü onları takip ederek korumuştur. Buradaki üç sayısı kahramanı koruyup kollayan, kahramana arkadaşlık eden börüleri ifade eder. Sayının koruyucu özelliğii Koblandı Batır Destanı’nda bu şekilde karşımıza çıkmaktadır.

5.2.4. Kişi Adları

5.2.4.1 Kambar

Kazak destanlarından biri olan Kambar Batır Destanı’nın başkahramanı Kambar Batır, soylu bir aileden gelmektedir. Bir hanın oğlu olan Kambar, soylu aileden gelmesi yönüyle diğer destanlara benzemektedir.[209]

Kambar Batır tıpkı Koblandı Batır gibi tam bir alp tipidir. Karşılaştıkları zorluklarla mücadele etme yönüyle ve düşmanlarla tek başına savaşacak güce sahip olmaları yönüyle benzer kahramanlardır.[210] Dede Korkut Hikâyeleri’nde

[207] Batırlar Cırı, s. 63.
[208] Batırlar Cırı, s. 116.
[209] Aziz Kılınç, *“Kazakların Kamber Batır Destanı ile Köroğlu Destanı Arasında Bir Mukayese”*, **Bolu’da Halk Kültürü ve Köroğlu Uluslararası Sempozyumu,** Bolu 1998, s. 331.
[210] Kılınç, a.g.m, s. 333.

Basat'ın Tepegöz'ü öldürmesi, Edige Destanı'nda Edige'nin Kara Tiyen isimli devi alt etmesi, Oğuz Kağan Destanı'nda Oğuz'un gergedanla savaşması, Kambar Batır Destanı'nda Kambar'ın kaplanı yere fırlatıp öldürmesi birbirine benzer olaylardır.[211]

Kambar Batır ile ilgili dikkatleri çeken bir diğer husus ise düğününün kırk gün kırk gece olmasıdır. Köroğlu Destanı'nda Köroğlu'nun kırk yiğitle savaşması, Manas Destanı'nda Manas'ın kırk yiğidi olması da destanlarda işlenen benzer sayı motifleridir.[212]

"Егіз туған көк бура

О да сенің жолыңа!

Көл иесі Қамбар-ай,

Шөл иесі Қамбар-ай!"[213]

Kazak mitolojisinde atların evliyası, koruyucusu olarak görülen göl ve çöl sahibi Kambar'a, ikiz gök develerin adandığı görülmektedir. Koblandı Batır Destanı'nda karşımıza çıkan bir diğer Kambar motifi ise at çobanı şeklindedir.

"Жылқышы Қамбар піріміз."[214]

5.2.4.2. Karaman

Karaman hakkında çok fazla bilgiye sahip olunmasa da, Koblandı'nın savaşlara Karaman ile birlikte çıktığını bilmekteyiz. Karaman tipi, Marabay ve Birjan Mergenbay nüshalarında, kahraman tipine zıt bir karakter olarak karşımıza çıkmaktadır. Dört kulaklı Kazan Batır'ın, Karakıpçakların lideri Koblandı ile Kıyatların lideri Karaman'ın ortak düşmanları olduğunu bilmekteyiz. Kendisini

[211] Köroğlu 1995:159).
[212] Melike Gumarova, *"Köroğlu destanı",* **Türk Dünyası Dergisi**, Sa: 3, 1997, s. 58.
[213] Batırlar Cırı, s. 41.
[214] Batırlar Cırı, s. 54.

kahraman olarak gösteren Karaman'ın, Kızılbaş Hanı Kazan'a gitmek için asker toplayıp daha sonra cesaret edemeyerek Koblandı'dan yardım istediğine rastlamaktayız. Birçok kez cesaretsiz kişiliğiyle karşımıza çıkan Karaman,

Köbükti'nin elinde tutsak olduğu zamanlarda da kızı Karlığa'ya yalvaran, cesaretsiz ve korkak kişiliğiyle dikkat çeken bir karakterdir.[215]

Karaman adına, Altın Ordu Devleti'nin yıkıldığı dönemlerde Sırderya Oğuzlarının yöneticileri arasında Akman adıyla beraber de rastlanmaktadır. Karaman ve Akman, Başkurt ve Özbek efsanelerinin kahramanları olarak karşımıza çıkmaktadır.[216]

"Қараман атты құрдасың,

Қазанның Қырлы қаласын

Аламын деп, ала алмас"[217]

Kırlı şehrini almak isteyen Karaman'ın bunu başaramadığını görmekteyiz. Başarısız olmasını ise kahraman tipine zıt oluşu ve korkak oluşuyla ilişkilendirmek mümkündür.

Қараман, Қоблан екеуі

Көбіктінің шәһәріне

Сапар қылып жөнелді."[218]

Karaman ile Koblandı'nın Köbüktü'nün şehrine sefer yapmak için berbaber yola çıktıklarını görmekteyiz. Beraber savaştıklarına dair bir diğer örnek de şu şekildedir:

"Қараман Қобылан қосылып

[215] Adilbekova, Arslan, a.g.m, s. 150-151; Kıldıroğlu, a.g.e, 211-212.
[216] Kıldıroğlu, a.g.e, s. 212.
[217] Batırlar Cırı, s. 38
[218] Batırlar Cırı, s. 67.

Қосынға келіп енеді.”[219]

Bu bölümde Karaman ile Koblandı’nın şehre yöneldiğinden söz edilmektedir.

5.2.4.3. Karaşaş

Halk arasında Karaşaş Ana diye bilinen Ayşe Hatun, Hoca Ahmed Yesevi’nin annesidir. Karaşaş Ana, genç kızların ve gelinlerin danıştığı, bilgi edindiği, onları İslami ahlak ile ahlaklandırmayı amaç edinen, namus, bilgi ve feraset iyesidir.[220] Kazak destanlarından biri olan bu Karaşaş Kız Destanı’nda, genç bir kızın para karşılığında istemediği kişiyle evlendirilmesi anlatılır. Destanda Karaşaş mücadeleci bir kadın tipine örnektir. Anne babasına sahip çıkarak onları fakirlikten kurtaran yiğit bir kadın modelindedir.[221]

Koblandı Karlıgaş’ı Karaşaş Hanıma, karısı Kurtka’yı da pehlivan kıza emanet ettiğini ifade etmiştir. Karaşaş Kız Destanı’ndan da yola çıkarak Koblandı’nın Karlıgaş’ı ve Kurtka’yı emanet ettiği Karaşaş Hanımın, yiğit ve pehlivan olduğunu söylemek mümkündür. Koblandı’nın onun için değerli insanları güvenilir ve güçlü birine emanet etmek istediğini görmekteyiz.

“Шырағым, сені, Қарлығаш

Қарашаш ханымға тапсырдым

Қосақ жарым Құртқаны

Балуан қызға тапсырдым”[222]

[219] Batırlar Cırı, s. 54.
[220] İsmet Çetin, *“Türk Kültüründe Bab (Baba)/ Ata Geleneği”,* **Millî Folklor Dergisi**, Sa: 76, 2007, s. 72.
[221] Hatice Emel Şirin, “*Kazaklarda Destan Kadınları”,* **Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi**, Sa: 30, 2010, s. 46.
[222] Batırlar Cırı, s. 35

5.2.4.4. Kız Kurtka/ Kurtka

Hanzu Cazmalarındagı Kırgızdar'dan alınan bir bilgiye göre, Çin yıllığı Veyname'de günümüz Kırgız boylarından olan Kurtka boyu, 12 Kanglı boyundan biri olarak anılmaktadır. Kırgız-Kıpçaklar ve diğer boylar arasında yer alan Kurtka boyu birçok isimde zikredilmiştir. Örneğin Börü ve Kıpçak boylarında Kurtka diye anılan bu boy, Sayak'ta Kurtka Mergen ve Kurtka, Solto'da Kurtka Tengiz olarak bilinmektedir.[223]

Kaşgarlı Mahmud'un divanında "yaşlı kadın" anlamına gelen Kurtka, XI. yüzyılda yine "koca karı" anlamına gelip "kurtga" biçiminde yazılmıştır. [224] Kaşgarlı Mahmud'un divanında Kurtka'nın büründüğü anlam (koca karı) doğrultusunda, Kırgız boylarından olan Naymanlarda bulunan Kempir uulu, Kempir ve Beş Kempir oymaklarını da Kurtka ile ilişkilendirmek mümkündür.[225]

Kırgız boyları içinde ve Rus yıllıklarında ise Kazakistan ve Kırgızistan'da bulunan bir yerin adı olarak kullanılan Kurtka, Koblandı'nın da eşi olması sebebiyle Kıpçaklarla ilişkisi olduğu söylenebilir. Kıpçak destanında geçen Kurtka adının Kırgızlara, Kıpçaklardan geçtiği düşünülmektedir. Koblandı'nın eşi olan Kurtka, destan içinde kahramana yol gösteren iki kişiden biridir. Bunlardan ikincisi ise Çoban Estemis'tir. Destanda Kurtka boyunun ve evinin koruyucusu olarak anlatılmıştır. Koblandı'nın yardımcısı olan Kurtka'ya, destan içerisinde çok fazla söz düşer. Destan anlatıcıları, Koblandı'ya söylenecek sözleri Kurtka tarafından söyletirler. Kahramanın en iyi dostu olan eşi Kurtka'nın destan içerisindeki rolü dolayısıyla onun en önemli karakterlerden biri olduğunu söylemek mümkündür.

"Батыр Қоблан күледі

Әзіл айтып іледі

«Басымды оққа байлаған

Сені берсем, қыз Құртқа

---

[223] Kıldıroğlu, a.g.e, s. 125.
[224] Kaşgarlı Mahmud, **Divan-ı Lügatit Türk**, C: III, 1998, s. 259.
[225] Kıldıroğlu, a.g.e, s. 150.

Бір елдің малын алармын! –деп”[226]

Koblandı Batır’ın, eşiyle gülerek şakalaştığını görmekteyiz. Eşini verme karşılığında devletin bütün mülkünü alabileceğini söyleyen Koblandı, Kurtka’nın onun için ne kadar değerli olduğunu vurgulamayı amaçlamıştır. Kahraman bu sözleriyle bu niyetinin ciddi olmadığını ise eşine şaka yaptığını gülerek belli etmiştir.

“Құртқа көріп батырды,

Шашу шашып басына,

Бұралып келді қасына.”[227]

Kurtka, Koblandı’yı görünce sevincinden saçı[228] saçar. Birbirlerine verdikleri değer karşılıklı olduğunu ve birbirlerinin en iyi dostu olduklarını görürüz.

5.2.4.5. Kızıl Er

Eski Türkçede kırmızı anlamında kullanılan kızıl sözcüğü, ana renklerden biridir ve tabiattaki ateş ile kanı temsil eder. Aynı zamanda kudretin ve akıncılığın sembolü olarak da kullanılan kızıl rengi, yaşanılan yerin güneyini ifade etmek için kullanılan bir terimdir. Hem yer hem de gök unsuruyla ilgili farklı alanlarda karşımıza çıkan kızıl, olumlu ve olumsuz anlamlar içerebilmektedir. Fakat her iki anlamda da yoğunluğu, gücü ve iktidari temsil eden bir renk olmuştur.[229]

Kazak ve Kırgızlar’da bayrak sözcüğünün karşılığı yalavdır. Bu kelimenin aslı ise alevdir. Al rengi, yani kızıl olarak da adladırdığımız bu renk tarih boyunca Türk ruhunu yansıtan milli bir renk olarak kabul edilmiştir.[230]

---

[226] Batırlar Cırı, s. 11.
[227] Batırlar Cırı, s. 8.
[228] Kazakların milli örf âdetleriyle ilgili bir merasimdir; yolcuyu ya da değerli kimseyi karşılama sırasında yapılan sevinç gösterisi, gelenin (eve girenin) üzerine tatlı yiyecekleri atma.
[229] Çoruhlu, **Türk Mitolojisinin Ana Hatları**, s. 208.
[230] Reşat Genç, **Türk İnanışları ile Milli Geleneklerinde Renkler ve Sarı, Kırmızı, Yeşil**, AKM Yayınları, Ankara 1997, s.13-15.

Lohusa kadınlara kötülük yapmak için gelen kötü ruha albastı denmektedir.[231] Fakat bu destanda kızıl kelimesi gücün sembolü olarak kullanılmıştır. Destanda geçen Kızıl er ifadesini ise güçlü asker olarak tanımlamak mümkündür.

"Қырық бес кез Қызыл ер

Хабарын мұның есітті"[232]

Kırk beş Kızıl Er'in duyduğu bir haberden bahsedilen bu bölümde, Kızıl Er kırk sayısıyla ilişkilendirilmiştir. İfadeye kutsallık anlamı katan kırkın, gücün sembolü olan kızıl ifadesi ile birlikte kullanıldığını görmekteyiz. Kırk beş Kızıl Er ifadesiyle kutsal ve güçlü askerler anlatılmıştır.

"Қырық бес кез баяғы

Қызыл ердің баласы

Ағанас пен Тоғанас

Қаладан шықты екі жас."[233]

Destanda güçlü askerler olarak karşımıza çıkan Kızıl Er'in Ağanas ve Toğanas adlı iki çocuğu da bulunmaktadır.

5.2.4.6. Şaştı Aziz (Şaçlı Aziz)

Şaştı Aziz'in, Baba Tüktü Şaştı Aziz ile huri kızının çocuğu olduğu düşünülmektedir. Bu adı almasının sebebi, tıpkı babası gibi vücüdunda bir top saç bulunmasıdır. Şaştı Aziz, saçlarını kazıyıp arkaya doğru uzatması yönüyle Budist rahiplere benzetilebilir.

[231] Ahmet Karadoğan, **Türk Ad Biliminde Renk Kültü**, Milli Folklor Dergisi, 2004, s. 96.
[232] Batırlar Cırı, s. 8.
[233] Batırlar Cırı, s. 123.

Bahşilerin ilk dönemlerde Budist rahip olmaları ve bazı azizlerin de bu geleneği devam ettirmiş olma ihtimali bu benzerliğin sebebi olarak görülebilir.[234]

Şaştı Aziz Güney Kazakistan, Çimkent'te bulunan mezarı damar ağrıları bulunan hastalar tarafından şifa bulmak için ziyaret edilir. Bi gece türbesinde yatıldığında iyileşileceğine inanılan Şaştı Aziz bolluk ve zenginlik iyesi olarak da bilinir.[235]

"Ықылас атты Шәшті Әзіз

Осы кеткен қозымды

Тек тапсырдым қолыңа"[236]

"Ықылас ата, Шашты Әзіз

Омар менен Оспандай

Жеті пірді жаңылдым"[237]

Kuzuların İhlas adlı Saçlı Aziz'e emanet bırakıldığını, Saçlı Aziz'in Ömer ve Osman gibi pirlerden biri olduğunu görmekteyiz.

5.2.5. Renkler

5.2.5.1. Gök Ala

Eski Türkçe döneminden itibaren efsanelere, destanlara, mitolojiye başvurarak Türk kültüründeki renk kavramını anlamlandırmak mümkündür. Bu sebeple Köroğlu, Manas, Maaday Kara, Koblandı Batır, Dede Korkut ve Oğuz Kağan gibi destanları dikkatle incelemekte fayda olacaktır. "Gök ala" ifadesini "gök" ve "ala" şeklinde ayrı ayrı ele alacak olursak, Oğuz Kağan Destanı'nda gök/kök sözcüğünün mavi, yüce gibi anlamlara geldiğini görürüz. Gök kelimesi aynı zamanda özel bir ad olarak da

[234] Çetin, a.g.m, s. 73.
[235] Çetin, a.g.m, s. 73.
[236] Batırlar Cırı, s. 40.
[237] Batırlar Cırı, s. 75.

kullanılmıştır. [238] Türk mitolojisinde Sibirya ve Şamanist Altay masallarında "Göksakallı" adlı ihtiyar motifiyle karşılaşırız.[239] Manas'ta bahsedilen Göksakallı vezir (Mengdi-Bay) de buna örnek verilebilir. [240] Yine Manas destanında geçen Göksaray ifadesi de mezarla ilgili bir ifade olup kutsal bir renktir.[241]

Gök Tanrı inancına göre gökyüzü mavi renktedir. Şamanlar ise mavi kelimesini ululuğu temsil etmek için kullanırlar ve bunu da gök olarak ifade etmişlerdir. Gök ifadesi, mavinin yanı sıra yeşil rengini ifade ederken de kullanılmıştır. Örneğin Orhun kitabelerinde yeşil rengin karşılığı olarak kullanılan ifadelerden biri de Gök-Irmak'tır. [242]

Göktürklerde hakanlık simgesi olarak da kullanılan al rengi, hikâyelerde alaca/ala/ala rengiyle karşımıza çıkmaktadır. Bununla ilgili olarak alça kopuz, alça kan, alaca atlu, alaca at, alaca kaz, ala kaz, ala at, ala yılan, ala gözlü kız, ala evren, ala kollu, ala şayvan, alageyik, ala tağ, ala göz (ela göz), al duvaklı gelin, al şarabun itisi, al şarab, al yanak, al duvak, al aygır, al kanatlı Azrail; mavi rengiyle ilgili olarak gök demirli, gök çayır, gök sakallı, göklü, karalı mavili otağ gibi renk ifadelerine başvurulur.[243]

Oğuzlarda olumlu olayları ifade etmek için kullanılan kırmızı renk, gelin ve damat elbiselerinde kullanılan otağlarda da tercih edilmiştir. Beylerden birçoğunun evi ve çadırı aladır.[244] Ala-dağ (ala-too) ifadesi ise karlı dağlar anlamına gelmektedir. Bu ifadeyi kullanan Kırgızlar, morarma ifadesinin karşılığı olarak kök-ala/gök-ala kelimesini kullanmışlardır.[245]

---

[238] Ahmet Doğan, **"İslâmiyet'ten Önceki Türk İnancına Dair", Türkler**, Ed. Hasan Celâl Güzel vd., 3 c., Yeni Türkiye Yayınları, İstanbul 2002, s. 309.
[239] Hasan Köksal, **"Türk Destanlarında Bazı Ortak Motifler", Türkler**, Ed. Hasan Celâl Güzel vd., 3 c., Yeni Türkiye Yayınları, İstanbul 2002, s. 593-594.
[240] Ögel, Türk Mitolojisi, 1998, s. 134.
[241] Ögel, Türk Mitolojisi, 1998, s. 513.
[242] Mustafa Kafalı, **"Türk Kültüründe Renkler", Nevruz ve Renkler,** Haz. Sadık Tural ve Elmas Kılıç, AKM Yayınları, Ankara 1996, s. 50.
[243] Salim Küçük**, "***Eski Türk Kültüründe Renk Kavramı"*, Ahmet Yesevi Üniversitesi Mütevelli Heyet Başkanlığı, **Bilig Dergisi,** Sa: 54, 2010, s. 192.
[244] Mehmet Kaplan, **"Oğuz Kağan Destanı İle Dede Korkud Kitabında Eşya ve Aletler",** Jean Deny Armağanı Mélanges Jean Deny, Haz. Janos Eckmann vd., Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1958, s. 149; Engin Yılmaz, *"Dede Korkud Kitabı'nda Tasvir Dünyası"***, TDAY Belleten**, Sa: 1, 2003, s. 134-135.
[245] Bahaeddin Ögel, **Türk Kültür Tarihine Giriş**, 4 c., Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1991, s. 491.

Bu bağlamda destanda geçen "gök ala kısrak" ifadesi atın rengiyle ilgili ipuçları vermektedir. Mavi ve kırmızı bir kısrak olabileceği gibi mavi ve mor renklerinde olması da mümkündür.

"Жан серік атың сұлтаным

Көк ала бие ішінде

Көкбурыл құлын бар"[246]

"Can dostum atım sultanım, gökala kısrak içinde, Gökburıl var." şeklinde çevirdiğimiz bu bölümde, kısrağın renginin gökala renginde olduğunu görmekteyiz. Koblandı'nın can dostu Burıla kullanılan gök ifadesinden yola çıkarak da bu atın yüce olduğunu söylemek mümkündür.

5.2.5.2. Kara

Türkçede bildiğimiz üzere koyu rengi karşılamak adına kara ve siyah sözcükleri kullanılmaktadır. Kara kelimesinin Orhun abidelerinden bu yana kullanıldığını, siyah sözcüğünün ise Farsçadan dilimize geçtiğini bilmekteyiz.[247]

Dede Korkut hikâyelerinde çokça karşımıza çıkan kara rengi, karanlık güçleri, suç ve kötülüğü temsil eder. Taşıdığı bu olumsuz anlamların yanı sıra sadakat, dayanıklılık, bilgelik, güvenilirlik gibi anlamları da ifade eder. Büyüklük, yükseklik bedbahtlık gibi anlamlara gelen[248] kara rengiyle ilgili olarak kara dinli/donlu kâfir (Hristiyan keşişler), garalı göylü otag, kara pusarık (koyu renkli duman), kara inek buzağusu, kara buğra, kara buğa, kara touz, kara tağ, kara ölüm, kara kaplan, kara polad öz kılıç, kara baş, kara çekik gözler, kara tonlu derviş, kara şiven, kara sakallu, kara kaş, kara saç, kara bulut, kara gün, kara bağır, kara süzme gözler, kara koç at, kara ahşam kara kaygulu, kara Dervend, misafirin altına döşenen kara keçe keçe ile kaplanan kara otağ, koyun yününden yapılan kara keçe, kara koyun yahnisi gibi

[246] Batırlar Cırı, s. 12.
[247] Nesrin Bayraktar, "*Kara ve Siyah Renk Adlarının Türkçedeki Kavram ve Anlam Boyutu Üzerine"*, **TÖMER Dil Dergisi**, 2004, s. 57.
[248] Agop Dilâçar, **Kutadgu Bilig İncelemesi**, TDK Yayınları, Ankara 1988, s. 15.

adlandırmalara başvurulduğunu görmekteyiz. “Kara Tonguz damı” ifadesi de, kâfirlerin evleri için kullanılan bir tabirdir.[249]

Dede Korkut Kitabı’nda, Beyrek’in ölmesiyle çadırın kara ve gök renklerle örtülmesi,[250] Kırgızlar, Kazaklar ve Oğuzlarda atın kuyruğunun kesilmesi[251], Beyrek öldüğü zaman Ak-Boz atının kuyruğunun kesilip kırk elli yiğidin ak giysilerini çıkarıp karalar giymesi[252], Oğuzlarda yas sırasında ağ tonun çıkarılıp kara tonun giyilmesi, kara renginin matem yas, hüzün gibi kavramları simgelediğini gösterir. Dede Korkut Kitabı’nda bulunan Bayındır Hanın kurduğu otağlardan kara olanına çocuğu olmayanların yani bedbahtların alınması da yine kara rengin bahtsızlığı sembolize ettiğini göstermektedir.[253] Türkmenlerde de olumsuz olayları nitelemek için kullanılan kara rengi; kara ter, maskara, kara yer, kara giyinmek, yüzü kara, kara gün, karabaht gibi ifadelerle karşımıza çıkmaktadır.[254] Kazak Türkleri için kara, rahatsızlığı, ağır başlılığı ve soğuğu ifade etmektedir.

“Көк шыбын қонсын қабаққа,

Іріткі беріп тамаққа”[255]

Karasinek ifadesi burada başına musibet gelmesi istenen kişiye karşı kullanılmıştır. Kafasına karasinek konması dilenen kişinin, yemeğinin iştahını kesmesi, kafasına sinek konarak ona uğursuzluk getirmesi istenmiştir.

“Жалғыздық түсіп басыма,

Көңілімде бар қапа.”[256]

---

[249] Cevad Heyet, **“Türklerin Tarihinde Renklerin Yeri”, Nevruz ve Renkler**. Haz. Sadık Tural ve Elmas Kılıç, TDK Yayınları, Ankara 1996, s. 57.
[250] Mireli Seyidov, **“Gök, Ak ve Kara Renklerinin Eski İnançlarla Alakası”.** Çev. Orhan Yavuz, Türk Dünyası Araştırmaları, TDAV, İstanbul 1988, s. 35.
[251] Çulpan Zaripova Çetin, **Tatar Türklerinin Gelenek ve Görenekleri**, Karadeniz Dergisi Yayınları, Ankara 2009, s. 90.
[252] Abdulkadir İnan, **Makaleler ve İncelemeler**, 1 c., Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1987, s. 470.
[253] İnan, a.g.e, s. 173; Nurgali Zhussipbayev, *“Kazak Anonim Halk Edebiyatında Koç-Koyun Unsurunun Yeri: Tespitler ve Genel Değerlendirmeler”,* **Türk Yurdu**, 2001, s. 34.
[254] Annagulu Nurmemmet, **“Türkmenlerde Renk Dünyası ve Nevruz”. Nevruz ve Renkler**. Haz. Sadık Tural ve Elmas Kılıç, AKM Yayınları, Ankara 1996, s. 81.
[255] Batırlar Cırı, s. 72.

Yalnızlık geldi başıma, gönlümde karanlık derken de karanlık kelimesi yine olumsuzlukları ifade etmek için kullanılan, kara kelimesinden türemiş bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır.

“Тозаң қалың шаң басты.”[257]

“Koyu kara toz gözüktü.” ifadesiyle Kızılbaşların yaklaşmasıyla ortaya çıkan görüntü anlatılmak istenmiştir. Düşmanın yaklaşması bir musibet olarak görüldüğünden uğursuzluğu çağrıştıran kara ifadesine başvurulmuştur.

5.2.6. Diğer Unsurlar

5.2.6.1. Kazan

Kazan adının kökünün bir topluluk ismi olduğunu bilmekteyiz. “Oks”, “uğış”, “oğuz” gibi isimler de bu kelimeyle ilgilidir. S.P. Tolstov Kazan kelimesinin kökünün çok eski zamanlara dayandığını söylemektedir. Dede Korkut destanında da bu kelime geçmektedir. Esbosun, Koblandı Batır Destanı’ndaki Kazan’ın, VIII. ve XXI. yüzyıllardaki Peçenek-Oğuz ve sonralarındaki Oğuz-Kıpçakların dağılma döneminden alındığını belirtmektedir.[258]

Ergali Esbosu’ndan aldığımız bilgilere göre Gabdullin’in Orınbor’a 1859 senesinde, Batı Kazakistan’da yaşayan Marabay Akın’ı davet ettiğini, Marabay Akın’ın “Er Targın” adına söylediği destanı ise Gabdullin’in Arap harfleriyle Tatarca not edip ardından Kazan’da yayınladığını bilmekteyiz.[259]

Koblandı Batır Destanı’nın ortaya çıkma nedeninin, Kıpçak Türklerinin Rus boylarıyla arasındaki mücadele olduğunu savunan Muhtar Avezov, destanın 16. yüzyıla ait olduğunu, bugünkü Tataristan’ın başkenti Kazan’ın, Rus çarı Groznıy tarafından ele geçirilmesiyle ilgili olduğunu ifade etmiştir. Destanda Kazan şehrinin

---

[256] Batırlar Cırı, s. 127.
[257] Batırlar Cırı, s. 138.
[258] Esbosun, a.g.e, s. 9.
[259] Esbosun, a.g.e, s. 2.

anılması da buna bağlıdır. [260] Muhtar Avezov'un bu fikri birçok bilim insanı tarafından reddedilip, destanın daha çok hayal gücüne bağlı bir mahsul olduğu savunulsa da bizce Avezov'un bu konudaki görüşleri reddedilmeyecek kadar mantıklıdır.

"Қызылбастың елінен

Қазан деген ер шықты."[261]

Destanda Kazan Han, Koblandı'nın savaştığı düşman olarak bilinmektedir. Bu düşman Kızılbaş ilinden çıkmış kötü bir batır olarak nitelendirilmiştir.

"Зар қылармын жүргісіз.

Қазан деген ерсің сен,

Жөн білмеген сершің сен."[262]

Kazan adındaki bu yiğitin, yönünü bilmediği, kötü olduğu, savaşlarda başarılı olamadığı ve ağladığı ifade edilmiştir.

5.2.6.2. Ölüm

Altay destanlarında sıkça karşımıza çıkan olaylardan biri ölüm mevzusudur. Altay destanlarında ölüm teması genellikle ölüm anı üzerine kurulsa da ölüm öncesi ve ölüm sonrası olarak da ele almak mümkündür.[263] Türk destanlarını incelediğimizde ölüm öncesi olayını, ölümün sezilmesi, kahramanların öleceğini anlaması şeklinde tanımlamak mümkündür. Bunun yanında Türk destanlarında uzun süre dönmeyen kahramanın öldüğüne karar verilir. Destan kahramanları genel olarak tuzağa düşürülür veya ihanete uğrarlar. Ölümü gerçekleşen kahraman bazen destan

[260] Esbosun, a.g.e, s. 8-9.
[261] Batırlar Cırı, s. 17
[262] Batırlar Cırı, s. 58.
[263] Mehmet Açа, **Altay Türklerinin Destanlarındaki Ölüm Teması Üzerine Bazı Tespitler**, Bilig Yayınları, 2011, s. 3.

içerisindeki görevi bitmediği için yeniden dirilme de gösterebilir. Türk mitolojisinde dirilme, sıradan insanların değil yiğitlerin ve alplerin başına gelen bir olaydır.[264]

Destanlarda işlenen savaş konulu olaylar gereği, ölüm temasını kullanmak kaçınılmaz olmuştur. İyiyi, adaleti ve gücü temsil eden kahramanlar düşmanları tarafından öldürülseler de yeniden dirilip kazanan konumunda olmuşlardır. Kaldıkları yerden mücadeleye devam eden kahramanlar gücünü ispatlamış olur. Zira destanlarda, gücün timsali kahramanlar düşmanlarını yendikten sonra da yurtlarına dönerek yaşamlarını sürdürmüşlerdir.[265]

Bu destanda da ölüm motifi, ölümün önceden sezilmesi, ölümün gerçekleşmesi gibi olaylara değinilerek işlenmiştir.

“Шыққыр көзім, шықтың ба?

Шынымен қазам жеттің бе?

Шын бұйрығым біттің бе?”[266]

Koblandı’nın ifadelerinin yer aldığı bu kısımda kör olacak gözlerine edilen bir sitem söz konusudur. Gözlerine çıktın mı sorusunu yönelten Koblandı, “Ölümüm gerçekten geldin mi?”, “Benim hayatım tükendi mi?” ifadeleriyle de akıbetini sorgulama içerisindedir. Çünkü Köbikti ile karşılaşan Koblandı, öleceğini düşünür. Gözlerinin kör olacağını, yaşamının son bulacağını ve ölümünün gerçekleşeceğini sezer. Bu olay ise ölümün önceden sezilmesi durumuna bir örnektir.

“Көбіктінің өлгені

Қарлыға қыздың айласы.”[267]

---

[264] Ögel, **Türk Mitolojisi,** (2002), s. 587.
[265] Açа, **Altay Türklerinin Destanlarındaki…,** s. 16.
[266] Batırlar Cırı, s. 83
[267] Batırlar Cırı, s. 86

Köbikti'yi görünce öleceğini düşünen Koblandı, okunu çekerek onu vurur. Bu mısralarda Köbikti'nin ölmesi karşısında kızı Karlığa'nın çaresizliğini görmekteyiz. Koblandı'nın attığı okun Köbikti'nin bedenini iki parçaya bölmesi ve Köbikti'nin at üzerinden fırlayarak yere düşmesi de detaylı olarak destanda anlatılmaktadır.

5.2.6.3. Pir

Âşık edebiyatındaki önemli motiflerden biri olan pir motifi, Kazak Destanı olan Koblandı Batır Destanı'nda da karşımıza çıkmaktadır. Pir motifini, hızır, eren, derviş gibi motifleri de içinde barındıran bir öge olarak kabul etmek mümkündür. Tasavvufi geleneğin bir tezahürü olan hızır (pir) kültü, Dede Korkut'ta ad koyan, masallarda ve destanlarda zor durumda kalmışlara yardım eden ve Manas'a yol gösteren pirler şeklinde karşımıza çıkmaktadır.

"Қысылған жерде дем берер

Ықлас ата, Шашты Әзіз,

Жеті кәміл пірім-ай."[268]

Köbikti ile karşılaşan ve öleceğini düşünen Koblandı, pirlerinden yardım ister. Zor zamanlarında onu destekleyen Saçlı Aziz ve İhlas Ata'dan medet umar.

"Омар менен Оспаным,

Үстімдегі жеті пір

Бөкенбай, саған қосқаным."[269]

Bökenabay'ın, Ömer ile Osmana, yedi Pir'e emanet edildiği görülmektedir.

[268] Batırlar Cırı, s. 83
[269] Batırlar Cırı, s.147.

5.2.6.4. Rüya

Rüya motifi destancılık geleneği içerisinde oldukça önemlidir. Destancıya ya da aşığa destancılık ve âşıklığın rüyada öğretildiği görülür. Anadolu Türk âşıklık geleneğinde de rüya motifi benzer şekilde işlenmektedir. Âşık olacak kişinin rüyasına giren veli, pir ya da üstad kişiye bade içirir. Rüya gören kişi genellikle genç bir çoban olur. Bu çoban çadır içinde uyuduğu sırada bu rüyayı görür ve uyandığında eline dombıra alarak çalmaya başlar.[270]

Türk mitolojisine bakıldığında rüyanın önemli bir yeri olduğunu görürüz. Altay destanı olan Katan Kökşin ve Katan Mergen adlı destanda rüya motifi gelecekten haber veren önemli bir motiftir.[271] Bu destanda geçen rüya ögelerine bakarak Türk inancında rüyanın önemli bir yere sahip olduğu söylenebilir. Destanlarda geleceği öğrenme bakımından önem arz eden rüya yorumları ve yardımcı ruh olarak adlandırılabilecek kişi ve varlıklara da çokça rastlanmaktadır.

“Қарындасы сөйлейді:

«Тұра тұршы, жан шеше,

Жан көкеме түс көрдім

Өткен түні мен кеше!”[272]

Rüya motifinin Koblandı Batır Destanı’nda da birçok kez kullanıldığı görülmektedir. Koblandı’nın kız kardeşi Karlığa rüyasında ağabeyinin Karaman ile beraber Kazan’ın Kırlı şehrini aldığını görür ve bunu annesine anlatır. Karlığa’nın rüyası onlara gelecekten haber verir niteliktedir.

---

[270] Metin Ergun, *"Kazak Halk Akınlarında (Şairlerinde) Rüya Motifi",* **Milli Folklor Dergisi**, Sa: 23, 1994, s. 13-14

[271] İbrahim Dilek, **Altay Destanları**, C: III, TDK, Ankara 2007, s. 279.

[272] Batırlar Cırı, s. 100.

6. SONUÇ

"Kazak" teriminin, kaynaklarda Yedisu'ya göçüp yerleşen Canıbek ve Kerey'in başkanlığındaki siyasi toplululuğu ifade etmek için kullanılan bir terim olduğu görülmüştür. Aynı zamanda Kazakların, çeşitli devirlerde bozkırlardan göç eden, içinde Sibirya, Moğol ve Kalmukların da olduğu kavimlerden oluştuğu da söylenmektedir. Bu kavim ise XV. yüzyılda ortaya çıkmıştır. Kazak halkı, Kazak Hanlığının kuruluşundan önce var olmuş köklü bir kavimdir. Kazak halkının varlığını, Kazak Hanlığı'nın kuruluşundan çok sonra başlatan tarihçiler bulunmaktadır. Fakat hanlığın kuruluşundan önce halkın varlığını yok saymak elbette mümkün değildir. Çünkü geçmiş dönemlerde yaşayan farklı dillerde konuşan birçok kabilenin Kazak halkının temelini oluşturduğunu görmekteyiz.

Kazakların tarih sahnesine tam anlamıyla çıkması XV. yüzyılın ortalarında siyasi bir kimlik oluşturmalarıyla gerçekleşmiştir. Buna karşın Kazak Hanlığı'nın ne zaman kurulduğuna dair birden fazla görüş bulunmaktadır. Fakat bu durum elbette ki Kazak Hanlığının büyük bir devlet olmasını etkileyen bir durum değildir. Zira sürekli saldırı altında kalmasına ve asırlarca mücadele içinde olmalarına rağmen bugün hala geniş topraklara sahiptirler.

Yüzyıllar boyunca mücadele içinde olan Kazakların, sahip olduğu geniş sözlü kültür geleneğini yok saymak mümkün değildir. Kazak destanları genellikle kahramanlıkla ilgili olmuştur. Bu sözlü yaratmaların icracıları olarak bilinen akın, cırav, cırşı tarafından ortaya çıkan bu destanlarda Kazakların genellikle Kalmuklarla olan mücadeleleri konu edilmiştir. Bu destanlar her asır Kazak halkının başından geçen olayların akılda kaldığı kadar anlatılmasıyla ortaya çıkmıştır. Kazak kahramanlık destanlarından biri de çalışmamızın konususu olan Koblandı Batır Destanı'dır.

Koblandı Batır Destanı'nın yazıya geçirilmesi 1879 yılında gerçekleşmiştir. İlk olarak Ibıray Altınsarin tarafından yazıya geçirilen bu destanın 29 nüshası bulunmaktadır. 26'sı Koblandı'nın kendi ile ilgilidir. Destanın tüm nüshalarının özetine, olaylarına ve yapısına baktığımızda sadece iki nüshasında Koblandı'nın Kalmuklar'la savaştığını, diğer nüshalarında ise Kızılbaşlar'la savaştığını görürürüz.

Olayların esas gelişimi Koblandı'nın önderliğinde Kıpçak kahramanlarının Kızılbaşlar'la mücadeleleri üzerinedir.

Koblandı Batır Destanı'nın XVI. yüzyılda ortaya çıktığı görülmektedir. XVI. yüzyılda ortaya çıkan bir diğer mücadele de Şeybani Han ile Şah İsmail arasında gerçekleşmiştir. Şeybani Han ile Şah İsmail eş zamanlı olarak kendi devletlerinin sınırlarını genişletmekle meşgul olmuşlardır. Aynı zaman diliminde Horasan'a yönelerek burayı hâkimiyetleri altına almak istemişlerdir. Şeybani Han ile Şah İsmail arasındaki siyasi ve diplomatik ilişkiler göz önünde bulundurulduğunda, XVI. yüzyılda meydana gelen tartışmaların genelde aynı yönde olduğunu söylemek mümkündür. Koblandı Batır Destanı'nda da Koblandı'nın Kızılbaşlarla olan mücadelesi anlatılmaktadır.

Destanda geçen olaylar incelendiğinde Kızılbaşlar, Nogaylar, Kıpçaklar, Kalmuklar gibi bazı tarihi ögeler karşımıza çıkar. Karakıpçaklardan olan Koblandı Batır'ın Kızılbaşlarla olan mücadelesinin anlatıldığı bu destanda mitolojik ögeler de azımsanmayacak kadar fazladır. Savaş ve kahramanlığın konu edildiği bu destanda çok kez ölüm teması işlenmiştir. At, boğa, Burıl, geyik, deve, kaplan, kartal, kurt, kulan, tulpar gibi hayvanlara ve Türk mitolojisinde karşımıza en çok çıkan diğer ögelere (ağaç, ölüm, pir, rüya, su, yıldız, dokuz, Kambar, üç) de bu destanda çok kez rastlanmaktadır. Koblandı Batır Destanı'nda karşımıza çıkan mitolojik ögelerin önce etimolojisi incelenmiş daha sonra bu kelimelerin Türk mitolojisindeki yeri açıklanmıştır. Koblandı Batır Destanı'nda geçen mitolojik motifler, Dede Korkut Hikâyeleri, Er Targın Destanı, Edige Destanı, Köroğlu Destanı, Oğuz Kağan Destanı vd. destanlarda işlenen mitolojik motiflerle karşılaştırılmıştır. Tüm bu araştırmalar ve karşılaştırmalar sonucunda neredeyse incelenen destanların tümünde birbirine benzer olaylar anlatıldığı görülmektedir. Kahramanın düşmanlarıyla yiğitçe savaştığı bu destanlarda, incelediğimiz yardımcı motifler destanın olay örgüsünü oluşturmaktadır. Türk mitolojisinde hiçbir destan birbirinden ayrı düşünülemez. Zira ortak kültürümüzü ve milli kimliğimizi oluşturan bu destanlarda karşımıza çıkan ortak motifler, kültür bilincimizin de ortak olduğunun bir göstergesidir.

KAYNAKLAR

Abbaslı, E. (2007). *"Şamlı" Alevi boyu*. Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi, 2. Uluslararası Türk Kültür Evreninde Alevilik ve Bektaşilik Bilgi Şöleni Bildiri Kitabı.

Abdulla, K. (2015). *Mitten yazıya veya gizli Dede Korkut*. (Akt. Ali Duymaz). Ötüken Yayınları.

Açа, M. (2002). *Kazak Türklerinin destanları ve destancılık geleneği*. Kömen Yayınları.

Açа, M. (2002). Şamanlığa geçişteki ölüp dirilme ritüelinden Türk destanlarındaki ölüp dirilmeye. *Milli Folklor Dergisi.*

Açа, M. (2011). Altay Türklerinin destanlarındaki ölüm teması üzerine bazı tespitler. *Bilig Dergisi*. 01-20.

Açа, M. (2013). Misyoner-Şarkiyatçı İl'minskiy'in Çarlık Rusyası'nın Hrıstiyanlaştırma ve Ruslaştırma politikalarındaki yeri. *Yeni Türkiye*, 1464-1477.

Adilbekova, E. (1999). "*Koblandı Batır Destanı ile Dede Korkut arasındaki ilişkiler"* [Doktora Tezi] Ege Üniversitesi.

Adilbekova, E.S. ve Arslan, M. (2019). Kobılandı Batır Destanı'ndaki kahramanların fiziksel ve sosyal özellikleri. *Ясауи Университетінің Хабаршысы*, №2, 144-153.

Akalın, L. S. (1993). *Türk folklorunda kuşlar*, KB Halk Kültürünü Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü Yayınları.

Akyüz, Ç. (2011). Dünden bugüne Türk destan anlatıcıları". *Turkish Studies volume 6/4.* 16-22.

Albayrak, A. (2017). Mitolojinin dini hayattaki yeri ve önemi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S. 54.

Alpargu, M. (1994). *Onaltıncı yüzyılda Türk dünyası-1 (Özbek ve Kazak hanlıkları).* Ofset Tesisi.

Alpargu, M. (2007). *Nogaylar*. İslam Ansiklopedisi. *C. 33*. TDV Yayınları.

Alptekin, A.B. (1998). "Kazakistan kaynaklarına göre Dede Korkut'un doğumu", *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*. 639-645.

Amancolov, K.R. (2005). Türki halıklarının tarihi. *İSTEM.*

Arat, R. R. (1977). *Kıpçaklar.* İslam Ansiklopedisi, *C. 6*. MEB Basımevi.

Arat, R.R. (1952). *Kazakistan.* İslâm Ansiklopedisi, *C. 6*. MEB Basımevi.

Arıkan, M. (2010). *Başlangıçtan yirminci yüzyıla kadar Kazak jırav ve akınları.* Elik Yayınları

Arslan, S. (2014). Türklerde ağaç kültü ve hayat ağacı. *Uluslararası Sosyal ve Eğitim Bilimleri Dergisi, C. 1,* S. 1.

Arslanoğlu, İ (2000). Dede Ahmet Kuzukıran ile söyleşi. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*. S. 14. 69-90.

Arslanoğlu, İ. (1999). Turabi ocağı dedeleri ile söyleşi. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*. S. 11. 115-138

Artun, E. (2015). *Türk halkbilimi*. Karahan Yayınları.

Aslan, N. (2010). Kurt motifinin Türk menşe efsanelerindeki anlamı üzerine. *Millî Folklor Dergisi*, Yıl 22, S 87.

Ata Yıldız, N. (2015). *Türk dünyası destancılık geleneği ve destanlar*. Akçağ Yayınları.

Aytmatov, C. (2020). *Beyaz gemi*. Ötüken Neşriyat.

Bahadıroğlu, Y. (2013). *Yavuz Sultan Selim ve kutsal emanetler,* Venedik Yayınları.

Barthold, W. (1977). *Kalmuklar*. İslam Ansiklopedisi. *C. 6*. MEB Basımevi.

Batuk, C.(2009). Mit, tarih ve gerçeklik sorunu üzerine notlar, Milel ve Nihal. *İnanç, kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi*, S. 1

Bayat, F. (2005). *Mitolojiye giriş*. Karam Yayınları.

Bayat, F. (2006). *Ana hatlarıyla Türk şamanlığı*. Ötüken Yayınları.

Bayat, F. (2007) *Türk mitolojik sistemi (ontolojik ve epistemolojik bağlamda Türk mitolojisi)*. *C. 1*. Ötüken Yayınları.

Bayraktar, N. (2004). Kara ve siyah renk adlarının Türkçedeki kavram ve anlam boyutu üzerine. *TÖMER Dil Dergisi*. S 126. 56-77.

Berbercan, M.T. (2010). Türk dili ve kültürü açısından Babürname'de avcılık. *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*.

Beydilli, C. (2005). *Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük*. Yurt Kitap Yayınları.

Boratav, N.P. (2016). *100 soruda Türk folkloru*. Bilgesu Yayınları.

Buyar C. (2012). *Cungar hanlığının sosyal ve kültürel tarihi*. [Doktora tezi] Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi.

Campbell, J. (2013). *Kahramanın sonsuz yolculuğu*. (çev. Sabri Gürses). Kabalcı Yayıncılık.

Cumakonava, G. (1999). Ulu sözün uzantısı, *Doğumunun 70. Yılında Cengiz Aytmatov Uluslararası Bilgi Şöleni Bildirileri*. Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.

Çagatay. S. (1953). Geyige dair bazı motifler. Türk Dili Araştırmaları Yıllığı *Belleten*.

Çetin, İ. (2007). Türk kültüründe bab (baba)/ ata geleneği. *Millî Folklor Dergisi.* S. 76.

Çoruhlu, Y. (1995). Türk sanatında görülen geyik figürlerinin sembolizmi. *Toplumsal Tarih Dergisi*.

Çoruhlu, Y. (2001). *Türk mitolojisinin ana hatları*. Kabalcı Yayınları.

Dalkesen, N. (2004). Orta Asya'dan anadolu'ya Türk kültüründe geyik kültü. *Milli Folklor Dergisi.* 58-69.

Demirci, K. (2007). *Ortodoksluk*. İslâm Ansiklopedisi. *C. 32*. TDV Yayınları. 409-414.

Dilâçar, A. (1988). *Kutadgu Bilig incelemesi*. TDK Yayınları.

Dilek, İ. (2007). *Altay destanları. C. 3*. TDK Yayınları.

Doğan, A. (2002). *İslâmiyet'ten önceki Türk inancına dair.* Türkler *C. 3*. Yeni Türkiye Yayınları. 305-319.

Duymaz, A. (1997). *Bir destan kahramanı Salur Kazan*. Ötüken Yayınevi.

Duysenbayuly, E. (Ed.). (2006). *Koblandı Batır*. Batırlar Cırı. Cazuşı Baspası.

Eliade, M. (1991). *Kutsal ve dindışı.* Gece Yayınları.

Eliade, M. (1999). *Şamanizm.* İmge Kitabevi.

Eliade, M. (2000). *Dinler tarihine giriş*. Kabalcı Yayınları.

Eliade, M. (2001). *Mitlerin özellikleri*. (çev: Sema Rıfat).

Eren, H. (1999). *Türk dilinin etimolojik sözlüğü*, Bizim Büro Basımevi.

Ergin, M. (1958). *Dede Korkut kitab*ı. *C 1*. Boğaziçi Yayınları.

Ergönenç Akbaba, D. (2013). Nogay adı ve Nogayların kökeni üzerine. *Tehlikedeki Diller Dergisi*. JofEL Yaz.

Ergun, M. (1994). Kazak halk akınlarında (şairlerinde) rüya motifi. *Milli Folklor Dergisi.* S. 23.

Ergun, P. (2004). *Türk kültüründe ağaç kültü*. AKM. 17-66.

Ergun, P. (2009). Altay destanlarında Tayga, kutlu ve kutsuz ağaçlarla ilgili terimler üzerine. *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*.

Esbosun, E. (2015). *Kuplandı Batır Destanı.* Manas'ın Görünen Yüzleri: Kayçılar-Akınlar-Ozanlar-Âşıklar Projesi. Ardahan Üniversitesi Yayınları.

Esin, E. (2004). *Orta Asya'dan Osmanlıya Türk sanatında ikonografik motifler*, (Yayıma Hazırlayan: Ergun Kocabıyık). Kabalcı Yayınevi.

Genç, R. (1997). Türk inanışları ile milli geleneklerinde renkler ve sarı, kırmızı, yeşil. *Erdem Dergisi*. AKM.

Gezgin, İ. (2020). *Homo Narrans, insan niçin anlatır?*. Redingot Yayınları.

Gökyay, O.Ş. (1973). *Dedem Korkudun kitabı.* Milli Eğitim Basımevi.

Gölpınarlı, A. (1977). *Kızılbaşlar*. İslam Ansiklopedisi, *C. 6*. MEB Basımevi.

Gömeç, S. Y. (2009). *Türk destanlarına giriş*, Akçağ Yayınları.

Gumarova, M. (1997). Köroğlu destanı. *Türk Dünyası Dergisi*. S 3.

Gülensoy, T. (2007). *Türkiye Türkçesindeki Türkçe sözcüklerin köken bilgisi sözlüğü*. TDK Yayınları.

Günay, T. (1979). *Havza yöresinde geyikle ilgili bir efsane,* Türk Halkbilim Araştırmaları Yıllığı, 1977, Ankara Üniversitesi Basımevi.

Gürçay, S. (2019). Mitolojilerde uçan at motifi üzerine karşılaştırmalı bir çalışma. *Aydın Türklük Bilgisi Dergisi.* S. 8.

Gürsoy Ü. (2012). Dut ağacı. *Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaşi Veli Araştırma Dergisi.* S. 61.

Heyet, C. (1996). *Türklerin tarihinde renklerin yeri*. Nevruz ve Renkler. (Haz. Sadık Tural ve Elmas Kılıç). TDK Yayınları. 55-61.

Hıtchıns, K. (2022). *Kazaklar*. İslam Ansiklopedisi. *C. 25*. TDV Yayınları.

Hizmetli S. (2011). Kazak ulusu ve Kazak tarihi üzerine: dünü ve bugünü. İ*STEM İslam Sanatı, Tarih, Edebiyat ve Musiki Dergisi*. S. 17.

İbrayev, Ş. (1998). *Destanın yapısı*. (Akt. Ali Abbas Çınar). Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.

İnan, A. (1987). *Türk mitolojisinde ve halk edebiyatında kadın.* Makaleler ve İncelemeler. T.T.K.Basımevi.

Kafalı, M. (1996). *Türk kültüründe renkler*. Nevruz ve Renkler. (Haz. Sadık Tural ve Elmas Kılıç). AKM Yayınları. 49-54.

Kafesoğlu, İ. (1980). *Eski Türk dini*. Kültür Bakanlığı Yayınları.

Kalafat, Y. (2006). *Doğu anadolu'da eski Türk inançlarının izleri*. Ebabil Yayınları.

Kalkan, M. (2006). *Kırgızlar ve Kazaklar*. Selenge Yayınları.

Kaplan, M. (1958). *Oğuz Kağan destanı ile Dede Korkud kitabında eşya ve aletler*. (Jean Deny Armağanı Mélanges Jean Deny. Haz. Janos Eckmann vd.). Türk Tarih Kurumu Yayınları. 135-161.

Kaplankıran, D. (2017). Kavram alanları açısından kazak türkçesinde 'tört tülik' kapsamında yer alan hayvan adları. *TÜRÜK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*. S. 9.

Kara, A. (2007). *En eski devirden günümüze kadar Kazakistan ve Kazaklar*. Selenge Yayınları.

Karadağ, G. (2011). İki büyük Türk hakanı şah İsmail ve Şeybani Han arasındaki söz düellosu. *History Studies International Journal Of History*

Karadoğan, A. (2004). Türk ad biliminde renk kültü. *Milli Folklor*. S 62. 89-99

Karakoç B. (2013). Az konuşurlu bir Türk dili: Nogayca ve Nogaylar üzerine. *Tehlikeli Diller Dergisi. JofEL*.

Kaşgarlı Mahmud. *Divan-ı Lügatit Türk. C. 3.* 1998.

Kavık, M. (2020). 18. yüzyılda Kazak-Kalmuk mücadeleleri. *Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*. *C. 2*. S 3. 77-86.

Kaya, M. (2015). *Mitolojiden efsaneye Türk mitolojisinin Türkiye'deki efsanelerde izleri*. Bağlam Yayınları.

Kıldıroğlu, M. (2013). *Kırgızlar ve Kıpçaklar*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Kıldıroğlu, M. (2018). Kişi, yer, boy adlarına göre Ahıska ve çevresindeki Kıpçaklar kumanlarla diğer Türk boylarının bağlantıları. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*

Kılınç, A.(1998). Kazakların Kamber Batır destanı ile Köroğlu destanı arasında bir mukayese. *Bolu'da Halk Kültürü ve Köroğlu Uluslararası Sempozyumu.*

Klyashtorny, S.G. - Sultanov, T.İ. (2003). *Kazakistan: Türkün üç bin yılı*. (Çev. Ahsen Batur). Selenge Yayınları.

Komisyon. (1977). *Derleme sözlüğü*. (L-R). TDK Yayınları. S. 211/9.

Komisyon. (1994). *Köne devirden kazırgı künge deyin Kazakistan jane Kazaklar*. (En eski devirlerden günümüze Kazakistan ve Kazaklar). (Çev. A. Kara, 2007).

Konıratbayev, A. (1991). *Kazak folkloru tarihi*. Almatı.

Kosımova G. (2014). Kâşgarlı Mahmud ile Kazak halk şairlerinin ortak dili. *Gazi Türkiyat.*

Köksal, Hasan (2002). *Türk Destanlarında Bazı Ortak Motifler*. Türkler. (Ed. Hasan Celâl Güzel vd.). *C. 3*. Yeni Türkiye Yayınları. 584-596.

Köprülü, M.F. (1981). *Türk edebiyatı tarihi*. Ötüken Yayınları.

Köprülü, M.F. (1999). *Edebiyat Araştırmaları.* TTK Basımevi.

Köse, N. (1998). *Araştırmalar III*. Milli Folklor Yayınları: 11. Halk Edebiyatı Dizisi: 7.

Kuanyshbayeva, A. (2002). *Formül nazariyesi ve Koblandı Batır Destanı'ndaki formüller*. [Yüksek Lisans Tezi]. Gazi Üniversitesi.

Kurat, A. N. (2020). *Türk kavimleri ve devletleri*. Türk Tarih Kurumu.

Küçük, M. A. (2013). Geleneksel Türk dini'ndeki 'ana/dişil ruhlar'a mitolojik açıdan bakış. *Iğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. S. 1.124-125

Küçük, S. (2010). Eski Türk kültüründe renk kavramı. Ahmet Yesevi Üniversitesi Mütevelli Heyet Başkanlığı. *Bilig Dergisi*. S. 54.

Maukhara, Y. (2011). *Siyasi ve kültürel açıdan Kazak hanlığı*. [Yüksek Lisans Tezi]. Selçuk Üniversitesi.

Minjan, N. (1994). *Qazaqtin qısqaşa tarıyhı*. Calın Baspası.

Moldahanov, K. (1990). *Adebiyet*. Muhtar Avezov Folklortanuşı.

Nerimanoğlu, K.V. (1996). *Türk kültüründe renkler. nevruz ve renkler*. (Haz. Sadık Tural ve Elmas Kılıç) AKM Yayınları. 63-73.

Nogay, S. (2007). *Nogay Türkleri*. Nogay 1, 16.

Nurmemmet, A. (1996). *Türkmenlerde renk dünyası ve nevruz". nevruz ve renkler*. (Haz. Sadık Tural ve Elmas Kılıç). AKM Yayınları. 75-83.

Ocak, A.Y. (2012). *İslam-Türk inançlarında Hızır yahut Hızır-İlyas kültü*. Kabalcı Yayınları.

Oraltay, H. (1976), *Kazak Türkleri*. Türk Kültür Yayını.

Oraltay, H. (1976). *Hürriyet uğrunda Doğu Türkistan Kazak Türkleri*. Türk Kültür Yayını.

Ögel, B. (1991), *Türk Kültür Tarihine Giriş*. *C. 4*. Kültür Bakanlığı Yayınları.

Ögel, B. (1993). *Türk Mitolojisi. C. 1*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Ögel, B. (1995). *Türk mitolojisi* (kaynakları ve açıklamaları ile destanlar). *C. 2.* TTK Yayınları.

Ögel, B. (1998). *Türk mitolojisi*. *C. I.* TTK Yayınları.

Ögel, B. (2002). *Türk mitolojisi*. *C. 1*. TTK Yayınları.

Ögel, B. (2003). *Türk mitolojisi*. *C. 2.* Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Öger, A. (2012). Uygur Türklerinin doğum âdetleri. *Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature And History Of Turkish Or Turkic. C. 7*. S. 1. 1679-1694.

Özdemir, A. (2006). Köruğlı Men Bezergen destanı'ndaki özel adlara dair. *Kazakistan Süleyman Demirel Üniversitesi Bilig Dergisi*. S. 37. 92-1112

Özen, G. (2011). Bektaşilikte olmazsa olmaz sembollerden çerağ ve yola giren Can'ın ziynetleri: arakiye, teslim taşı ve tığbent. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi,* S. 60.

Özergin, M. K. (1985). Çağdaş Türk dünyasından: Nogaylar. *Milli Eğitim ve Kültür Dergisi*. 7 (31).

Pala, İ. (2010). *Şah & Sultan*. Kapı Yayınları.

Radloff, W. (1995). *Manas destanı*. (Yayına Hazırlayan: Emine Gürsoy-Naskali). Türksoy Yayınları.

Saray, M. (1993). *Kazak Türklerinin tarihi*. İstanbul.

Saray, M. (2008). *Kazakların uyanışı.* İstanbul.

Sertkaya, O. F. (1995). Oğuz Kağan destanı üzerine bazı mülahazalar. *TDAY. Belleten*. (1992). 9-27.

Seyidov, M. (1988). Gök, ak ve kara renklerinin eski inançlarla alakası". (Çev. Orhan Yavuz). *TDAV. Türk Dünyası Araştırmaları*. 33-52.

Sümer, F. (1976). Dede Korkut destanlarında bazı hayvanlara dair. I. *Uluslararası Türk Folklor Kongresi Bildirileri II.* Kültür Bakanlığı Yayınları.

Şahin, İ. (2021). Etnonimlerde "ew" (> ewi, ewli) bileşeni ve alkaewli, karaewli adlarının esası üzerine. *Dil Araştırmaları Dergisi*. S. 29.

Şirin. H. E. (2010). Kazaklarda destan kadınları. *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*. S. 30.

Şişman, B. (1965). "*Kazakistanda Korkut Ata ile ilgili söylenceler"*. Milli Folklor Yayını.

Tamir, F. (2002). *Kazak hanlığı.* Türkler. *C. 8*. Yeni Türkiye Yayınları.

Tan, B. (2022). *İskender Pala'nın romanlarında biyografik unsurlar*. [Yüksek Lisans Tezi]. Mersin Üniversitesi.

Taşağıl, A. (2003). *Göktürkler*. *C. 1*. Bs. 2. TTK Yayınları.

Togan, Z.V. (1981). *Bugünkü Türkili Türkistan ve yakın tarihi.* İstanbul.

Tursinniyaz, H. (2007). *Uyğur ayallirinin tuğut adetliri üstide tetkikat*, [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Şincan Üniversitesi.

Tursunov, E. (1975). *Kazak avız adebiyetin jasavşıların bayırgı ökilderi.* Ankara.

Türkan, K. (2015). Türk dünyası masallarından yansıyan şaman olgusu. *Bilig Dergisi*. S. 74.

Türkmen, F. (1930). *Aşık garip hikayesi üzerinde mükayeseli bir araştırma.* Ankara.

Uraz, M. (1994). *Türk mitolojisi.* Düşünen Adam Yayınları.

Uydu Yücel, M. (2001). *Kalmuklar*. İslâm Ansiklopedisi. *C. 24*. TDV Yayınları.

Ünal, F. (2010). *Rus emperyalizmine karşı stepte büyük başkaldırı Sultan Kenasarı*. İlgi Kültür Sanat Yayıncılık.

Velihanov, Ş.Ş. (1985). *Şıkarmalar jınağı*. *C. 4*. Almatı.

Yardımcı, M. (2007). *Türk destanlarında tipler ve motifler*. Ürün Yayınları.

Yıldırım, S. (2017). *Kazak kahramanlık masalları*. Türksoy Yayınları.

Yılmaz, E. (2003). Dede Korkud kitabı'nda tasvir dünyası. *TDAY Belleten* I. 123-150.

Yorulmaz, O. (2007). Moğol İstilası Sonrası Kanglılar/Kanklılar. *Bilig Dergisi*.

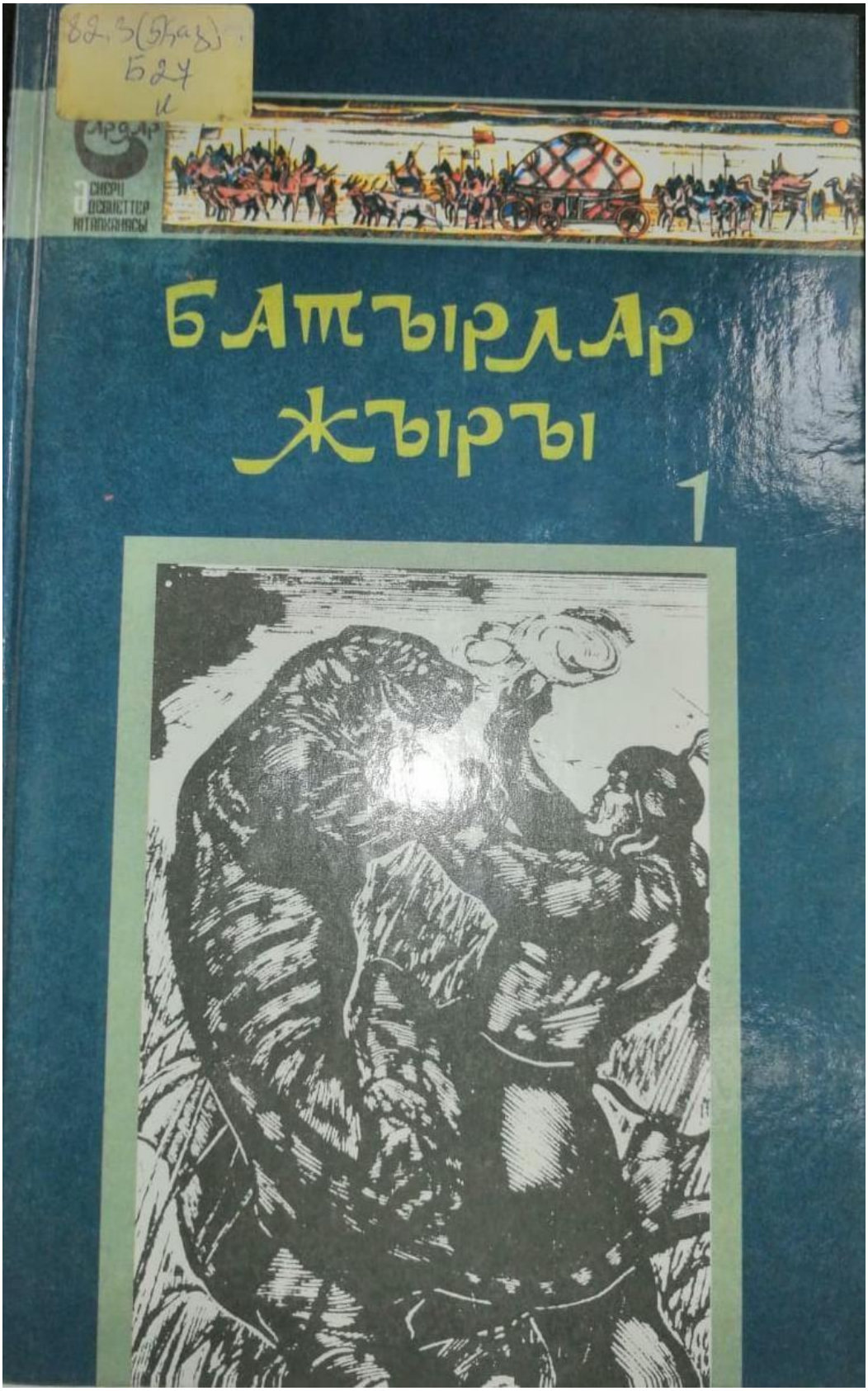
Yorulmaz, O. (2013). *Kazak Türkleri ile Çarlık Rusyası arasındaki siyasi ilişkiler*. Türk Tarih Kurumu.

Yöntem, A.C. (1930). *Edebi devirlerle mesleklere dair malumat.*

Zaripova Çetin, Ç. (2009). *Tatar Türklerinin gelenek ve görenekleri*. Karadeniz Dergisi Yayınları.

Zhussipbayev, N. (2001). Kazak Anonim halk edebiyatında koç-koyun unsurunun yeri: tespitler ve genel değerlendirmeler. *Türk Yurdu*. 170 (21): 33-40.

ЕК

82.3(5Каз)
Б24
И
Ардар
Сиқырлы дәлдіктер кітапханасы
БАТЫРЛАР ЖЫРЫ
1